

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки

Кафедра історії ім. проф. М.П. Ковальського
на здобуття освітнього ступеня магістра

Кваліфікаційна робота
на тему:

«Періодика доби Ді-Пі у британській окупаційній зоні Німеччини»

Виконав:

студент 2 курсу, групи МІ-21
спеціальності 032 Історія та археологія
освітньо-професійної програми
«Історія та археологія»

Пявчук Ілля Олександрович

Керівник – кандидат історичних наук, доцент

Атаманенко Віктор Борисович

Рецензент – _____

_____

Робота допущена до захисту
(протокол № ___ засідання кафедри історії від _____ 2023 року

Завідувач кафедри історії

ім. проф. М.П. Ковальського: _____ Микола БЛИЗНЯК

Острог, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДАНЬ	9
Висновки до розділу 1	15
РОЗДІЛ 2. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ТАБОРУ ДЛЯ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ «ЦІГЕЛЬМАШ» В ГОДЕНАВ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ	17
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТОК» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ТАБОРУ КОРІГЕН ТА КІЛЬСЬКОЇ ТАБОРОВОЇ УПРАВИ	35
Висновки до розділу 3	53
РОЗДІЛ 4. «ЛУНА» ТА «НАША ПОШТА» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДОБИ ДІ-ПІ В БРИТАНСЬКІЙ ОКУПАЦІЙНІЙ ЗОНІ	55
Висновки до розділу 4	86
РОЗДІЛ 5. ІНШІ МАЛІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БРИТАНСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ЗОНИ	88
Висновки до розділу 5	95
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	99
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

Життя в таборах переміщених осіб є однією із яскравих сторінок з історії української еміграції. Українці під час Другої світової війни зазнавали утисків від режимів, основою яких були масові рухи, – авторитарної нацистської Німеччини та тоталітарного комуністичного СРСР і змушені були залишитись за сотні кілометрів від рідного дому через масові вивезення як оstarбайтери, або як втікачі від Червоної армії та загонів НКВД.

Попри трагічні передумови, українські емігранти змогли осісти в окупованій Німеччині, а також в Австрії на територіях, контрольованих окупаційними владами Франції, Великобританії та США у приблизно 125 таборах з компактним проживанням українців¹.

Для багатьох українців досвід перебування в таборах переміщених осіб був вікном можливостей для реалізації культурно-освітнього та політичного потенціалу, а тому питомим процесом стала розбудова не тільки таборової інфраструктури, яка могла забезпечити таборян умовами для життя і відпочинку, зменшити постійний психологічний тиск, створити відчуття безпеки, а й створити умови для самовираження, політичної діяльності та творчості (як і мистецької, так і наукової).

Особливо актуальною була потреба в інформації. Так, українці, що проживали тривалий час під советською окупацією і зазнали сталінських репресій, отримали можливість знайомитись із новинами зі всіх кутків Землі без спотворюючої комуністичної цензури. Однак, не знаючи іноземних мов, пересічний таборянин не міг задовільнити свою потребу в інформації завдяки неукраїнським медіа, а тому ентузіасти українських Ді-Пі таборів почали створювати різноманітні видання, що загалом спрямовувались на інформування таборян про події в світі та в українській еміграції, зрідка – про події в таборі. Таборова періодика була різною, асортимент видань варіювався

---

¹ Маруняк В. Вказана праця. С. 101.

від інформаційних бюлетенів та листків, що інформували про події в світі, до культурно-суспільних та літературознавчих видань.

Періодичні видання українських таборів переміщених осіб в британській окупаційній зоні є важливими джерелами для вивчення української еміграції в повоєнній Німеччині. Окрім вивчення історії української публіцистики, періодичні видання містять відомості про організацію українського загалу в повоєнній Німеччині, відомості про життя українців таборах переміщених осіб та поза їх межами.

Таким чином, **об'єктом** дослідження стало життя і видавнича діяльність життя українців у таборах для переміщених осіб в британській окупаційній зоні, **предметом** – періодичні видання, що видавались у таборах переміщених осіб в британській окупаційній зоні.

Актуальність дослідження зумовлена браком праць з історії української емігрантської публіцистики, особливо щодо видань британської окупаційної зони. **Спеціальна розробка** проблематики відсутня. Стислу інформацію про періодику в таборах Ді-Пі, зокрема, в британській окупаційній зоні, знаходимо в праці німецького дослідника українського походження В. Маруняка². Припускаємо, що недостатня увага вчених до історії публіцистики та таборів британської окупаційної зони пов'язана із тим, що британська окупаційна політика була менш сприятлива для українців, аніж американська.

Однак є ряд проблематик, що є дотичними для дослідження. Так, історію публіцистики Ді-Пі періоду досліджували С. Козак³, І. Тюрменко⁴,

---

² Маруняк В. Вказана праця. 434 с.

³ Козак С. Проблема Ді-Пі в часописі "Українські вісті". *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 11. С. 32-34.

⁴ Тюрменко І. Документальна Україніка про становище українських переміщених осіб у повоєнній Європі (1945-1957). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23) (липень-вересень). Т. 2. С. 51–57.

А. Атаманенко та М. Хімка⁵, О. Ясь⁶, Я.-Х. Ентонс⁷, Р. Якобс⁸ та Л. Головата⁹. Над проблематикою побуту української еміграції періоду Ді-Пі в Німеччині працює ряд істориків, серед яких – О. Подобєд¹⁰, Т. Шкарлута (Синьоок)¹¹, О. Кириленко¹² та ін. Проблематикою дітей та жіноцтва займаються такі дослідники як І. Рибачок¹³ та О. Подобєд¹⁴.

Метою дослідження є аналіз періодики українських Ді-Пі таборів англійської окупаційної зони за технічними та змістовими характеристиками та введення у науковий обіг відомостей про малодосліджені або зовсім не досліджені табори.

Завданнями дослідження є: проаналізувати періодику українських Ді-Пі таборів як історичне джерело, його технічну характеристику та змістове навантаження; здійснити аналіз відомостей про адміністративну структуру, інфраструктуру українських таборів переміщених осіб в британській окупаційній зоні.

Хронологічні межі дослідження становлять період з 1945 по 1951 роки. Нижня і верхня хронологічні межі обумовлені періодом друку періодичних видань в українських Ді-Пі таборах.

---

⁵ Атаманенко А., Хімка М. Літопис Української Вільної Академії Наук (1946-1948). *Українська періодика і сучасність*. Вип. 9. Львів, 2005. С. 188–194.

⁶ Ясь О. «Орлик»; (1946–1948) – часопис таборової доби (покажчик змісту). *Молода нація: Альманах*. 2002, № 4. С. 221–238.

⁷ Antons J.-H. (2020). The nation in a Nutshell? Ukrainian displaced persons camps in postwar Germany. Retrieved February 13, 2022, from <https://www.husj.harvard.edu/articles/the-nation-in-a-nutshell-ukrainian-displaced-persons-camps-in-postwar-germany>.

⁸ Jacobs, R. (2001). *Terror unterm Hakenkreuz - Orte des Erinnerns in Niedersachsen und Sachsen-Anhalt*. Frankfurt am Main: Otto-Brenner-Stiftung.

⁹ Головата Л. Табір і його видавничий ресурс: «Орлик» (Берхтесгаден, 1946 – 1948). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2018. Вип. 10. С. 213–253

¹⁰ Подобєд О. Культурне життя та повсякдення переміщених осіб і біженців з України у західній Німеччині (друга половина 1940-х рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2018. 549 с.

¹¹ Шкарлута Т. Між Сціллою УНРРі і Харібдою Радянського Союзу: життя Ді-Пі на сторінках "Дияболічних парабол" Порфирія Горотака. *Studia methodologica*. 2015. №40. С. 134-139.

¹² Кириленко О. Повоєнна преса української еміграції у фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина): структурно-топологічний аналіз /О. Кириленко// *Бібліографічний вісник*. 2005. №4. С. 44-56.

¹³ Рибачок І. Українські діти в Ді-Пі таборах Західної Німеччини та Австрії (друга половина 1940-х – початок 1950-х років). *Старожитості Лукомор'я*. 2021. №5 (8). С. 126-139.

¹⁴ Подобєд О. Вказана праця.

Географічні межі обмежуються британської окупаційною зоною, що поширювалась на такі краї сучасної Німеччини як: Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Шлезвіг-Гольштайн і Гамбург.

При опрацюванні дослідження застосовувались загальнонаукові (критичний, аналізу, дедукції, індукції та синтезу), а також історичні (історико-генетичний та історико-порівняльний) **методи**. Метод аналізу посприяв виокремленню важливої інформації з періодичних видань українських Ді-Пі таборів для наукового дослідження. Завдяки дедуктивному методу було реконструйована приблизна дата виходу першого випуску «Інформаційного бюлетеню», а також вияснено, що «Інформаційний бюлетень» Альфельду є тотожним «Інформаційному бюлетеню» Годенав. На основі методу індукції за якісними ознаками періодики українських таборів Ді-Пі британської окупаційної зони було вияснено ряд тенденцій, що існували при таборах діпістів. Історико-порівняльний метод допоміг порівняти періодичні видання українських таборів Ді-Пі британської зони окупації за різноманітними показниками, а завдяки історико-генетичному методу було досліджено еволюцію видань, зокрема «Луни», «Нашої пошти», «Інформаційного бюлетеню» табору Годенав та інших видань, а також причини змін, що з ними відбувались.

Для дослідження було **опрацьовано** 271 випусків «Інформаційного листка» табору Коріген, 39 номерів «Інформаційного бюлетеню» табору Годенав, 13 номерів «Інформаційного листка» табору Годенав, 28 чисел «Луни», 19 чисел «Нашої пошти», 2 числа «Походу», 2 числа «Дзвінку» та 2 числа «На чужині» та інші видання, які слугували **джерельною базою роботи**.

Наукова новизна полягає в тому, що в дослідженні вперше цілісно введено в науковий обіг «Луну», «Нашу пошту», «Дзвінок», корігенське «На чужині», «Інформаційний бюлетень» табору Годенав та «Інформаційний листок» табору Коріген. Окрім цього, вперше було використано в науковому дослідженні «Інформаційний листок» табору Годенав та знайдено відомості про раніше ніде незгадуваний журнал «Фотооко».

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що зібраний та систематизований матеріал, судження та висновки можуть бути використані при подальшому вивченні періодичних видань британської окупаційної зони Німеччини та загальному вивченні історії української еміграції доби Ді-Пі повоєнної Німеччини.

Апробація отриманих результатів дослідження: окремі аспекти досліджень джерел українських Ді-Пі таборів повоєнної Німеччини обговорювались на 5 наукових конференціях: XXVI науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (м. Острог, 11 – 14 травня 2021 р.), XXVII науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (м. Острог, 16 – 20 травня 2022 р.) та XXVIII науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (м. Острог, 15 – 19 травня 2023 р.); «Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи» (м. Луцьк, 17 листопада 2022 р.) з опублікованими тезами у збірнику по конференції.

Тематика джерел Ді-Пі таборів відображена у двох **публікаціях**: одних тезах конференції¹⁵ та опублікованій статті в «Науковому блозі» НаУ«ОА»¹⁶.

Висловлюємо подяку Науковому товариству імені Т. Г. Шевченка в Америці за те, що люб'язно надали доступ до часописів «На чужині» та «Дзвінок».

Структура роботи побудована за проблемним принципом, що надало можливість кращому розв'язанню поставленої мети і окреслених завдань дослідження.

---

¹⁵ Пявчук І. Розбудова освітньої інфраструктури українською еміграцією в Німеччині в епоху Ді-Пі (на прикладі табору «Орлик» в Берхтесгадені). *Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи : матеріали Всеукр. круглого столу (17 листопада 2022 р., м. Луцьк) /* упоряд. : О. Й. Дем'янюк, А. М. Силук. Луцьк : Волинський ІППО, 2022. С. 126-129.

¹⁶ Пявчук І. Журнал «Орлик» в Берхтесгадені як джерело до вивчення української еміграції в епоху Ді-Пі. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/zhurnal-orlyk-v-berhteshadeni/>

Магістерська робота складається із вступу, п'яти розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури (161 позицій) і 6 додатків. Загальний обсяг роботи – 113 сторінки, з яких основний текст становить 96, список використаних джерел та літератури – 9 сторінок, додатки займають 6 сторінок.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДАНЬ

Періодичні видання почали друкувати майже одночасно із встановленням українських таборів, як зазначає В. Маруняк¹⁷. За його відомостями, в період між 1945-1951 рр. на території британської окупаційної зони було видано 36 таборових періодичних видань¹⁸, які можна доповнити відсутніми в списку «Інформаційним листком» табору Годенав, а також таборовою газетою «Фотооко», що згадується на сторінках «Луни» і мала щонайменша 3 числа, однак інших відомостей ми не маємо¹⁹.

Відомо, що британська окупаційна політика була не такою сприятливою, як американська, бо діпісти розглядались як тимчасове явище. Інформаційні ресурси в окупаційній зоні були значно більше цензуровані через те, що Британська корона аж до початку 1948 року проводила обережну міжнародну політику щодо советської влади. Відповідно, розвиток української діпістської преси був довго небажаним. Однак попри це, українська видавнича справа діяла в напівлегальному стані завдяки суперечностям між УНРРА та британськими цензорами із Ді-Пі-Дивізії, окрім «Луни» та «Нашої пошти», які були дійсно легалізовані британською владою²⁰.

Однак зазначимо, що не зовсім погоджуємось із висновками В. Маруняка щодо сухості Ді-Пі видань британської окупаційної зони. На сторінках «Луни» та «Нашої пошти», що мали б підпадати під жорстку цензуру, ніж напівлегальні часописи, вміщувались відомості про грабунок українських селян советською окупаційною владою²¹, а також про переслідування ієрархів УГКЦ²².

Тим більше, що хоч і події в Україні були важливі для кожного із таборян, втім, таборові часописи «Інформаційний бюлетень», «Інформаційний

---

¹⁷ Маруняк В. Вказана праця. С. 224.

¹⁸ Там само. С. 232-233.

¹⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 5.

²⁰ Маруняк В. Вказана праця. С. 231-233.

²¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 15. С. 6.

²² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. С. 4.

листок» з Годенав, «Луна» і «Наша пошта» з Гайденав, «Інформаційний листок» з Корігена, містили значно ширший масив інформації, головно про події у світі, що теж цікавили таборян, так і про події в таборі та української еміграції, хоч кожне із перелічених видань в різній пропорції висвітлювало події в таборі і українській еміграції в повоєнній Німеччині.

Принаймні усі досліджені видання, окрім «Нашої пошти» (що радше потрібно вважати продовженням «Луни»), початково друкувались на циклостилі. Найбільш імовірно, що з ч. 31 «Луни» відбувся перехід видання з циклостилю на лінотипічний друк²³, зважаючи на пошук видавництвом часопису «Заграва» працівників, що вміють користуватись лінотипічним верстатом²⁴.

Кожне із видань мало різний розмір листка: для частини ресурсів: «Дзвінка», «На чужині», окрім «Луни» з ч. 31 та усієї «Нашої пошти», що видавались в рейнському газетному форматі листка, був характерний формат А4. Для «Походу» був характерний формат А5, однак видання зшивалось у повноцінну книгу.

Для більшості джерел була характерна мала кількість сторінок – здебільшого від 2 до 8. Щоправда, розмір «Походу» та «На чужині» дещо відрізнявся від типового і становив від 39²⁵ до 47 сторінок²⁶, що було викликано тим, що обидва видання були збірниками різноманітних публікацій (наукових та публіцистичних статей, віршів та художніх творів).

Кожне видання користувалось українськими шрифтами, але варто зазначити, що між ними існувала певна різниця. Так, більшість з досліджених видань мали повноцінні українські шрифти, окрім видань, що друкувались в Корігені – «Дзвінок», «На чужині» та «Інформаційний листок», які почасти заміняли «є» на «е», а також мали модифіковані з цифри «1» букви «і» та «ї». Імовірно, причиною такої неусталеності шрифту було те, що у видавництві

---

²³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 31. 4 с.

²⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 6.

²⁵ На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1946, №7. 39 с.

²⁶ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. 47 с.

було кілька різних друкарських машинок, кожна з яких використовувалась для підготовки різних видань у різний час.

В кожному із джерел використовувались ілюстрації і не рідкісним явищем було написання заголовків від руки. Особливо цікавими щодо цього є, звичайно, «Луна»²⁷ та «Наша пошта»²⁸, де вміщувались фотографії із життя табору Гайденав, однак на сторінках «Дзвінка» знаходимо різноманітний тематичний ілюстративний матеріал, що підходить до тематики часопису, а на сторінках «На чужині»²⁹ знаходимо як фотографії, так і різноманітні таблиці та мапу Столинського району.

Ми майже не знаємо про тираж періодичних видань, що ми досліджуємо. На основі фрагментарних згадок про тираж «Луни» та «Походу» табору Гайденав, «Інформаційного листка» та «Дзвінка» табору Коріген, можна встановити, що мінімальна кількість примірників для періодичних видань була від 100³⁰ до 2000 примірників³¹.

Особливий інтерес становить кількість примірників пізніх чисел «Луни» та усіх чисел «Нашої пошти», адже редакція не зазначала їх кількості, імовірно, передбачаючи друк під замовлення від кожного торгового представника видавництва «Заграва»,

Рубрикацію можна зустріти у виданнях «Інформаційний бюлетень», «Луна», «Наша пошта» та «Інформаційний листок» табору Коріген, окрім «Інформаційного листка» табору Годенав, що мав свою специфіку, а тому не потребував поділу на рубрики. Втім, у зазначених інформаційних ресурсах рубрикація не була усталеною і пов'язуємо це із тим, що для усталеної рубрики потрібна як щонайменше чітка структура періодичного видання, так і достатня кількість інформативного матеріалу, що можна висвітлити у рубриках, що на практиці не завжди могло бути реалізовано.

---

²⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. 8 с.

²⁸ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 14. 4 с.

²⁹ На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1946, №4. С. 19-21.

³⁰ Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 1. 2 с.

³¹ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. 47 с.

Найбільш довершеними рубрики були у «Луні», «Нашій пошті» та в «Інформаційному листку» табору Коріген, що пов'язуємо із довготривалим існуванням зазначених часописів, внаслідок чого редакція кожного з видань витворила свою традицію його організації. Натомість «Похід», «Дзвінок» та корігенське «На чужині» не містили рубрик, адже були, по-перше, виданнями іншого типу, щоб створити розгалужену рубрикацію, а, по-друге, були надто короткотривалими, щоб набути усталених рубрик.

Кожне із періодичних видань ставило за мету реалізації різних потреб таборового населення британської окупаційної зони. Загалом, поділ можна провести на дві категорії: інформаційні ресурси та інші типи видань (спеціальні).

В нашому дослідженні до першої категорії можна помістити «Інформаційний листок» табору Коріген, «Інформаційний бюлетень» та «Інформаційний листок» табору Годенав, а також «Луну» та «Нашу пошту» табору в Гайденав. До другої – «Дзвінок», «На чужині» та «Похід».

Інформаційні ресурси виникали найперше на території таборів переміщених осіб. Причиною цього стала потреба в інформації, адже для більшості українців новини на шпальтах чи на радіо були недоступними для розуміння, адже там друкували і зачитували здебільшого англійською та німецькою мовами. Тому при таборах і створювались інформаційні ресурси, що відображали події зі світу, з України та українського еміграційного життя.

Здебільшого, на інформаційних ресурсах значну частку сторінок займали новини зі всього світу, причиною цього слід вважати те, що для більшості джерел, якими послуговувались видання, основним пулом інформації були події зі всього світу та події щодо перебудови світового порядку.

Новини з України фігурували на сторінках інформаційних ресурсів значно рідше, і пов'язуємо це із радянською цензурою та утрудненим доступом до об'єктивної інформації. Варто зазначити, що доступ до цензурованих радянських новин в українських діпістів був, адже через УНРРА

до таборів надходила радянська преса, що ставила на меті представити повоєнну розбудову в Україні найліпшим чином³². Причиною сприяння УНРРА розповсюдження радянської преси є те, що СРСР був одним із спонсорів УНРРА³³.

Щодо новин з історії української еміграції ситуація значно більш різноманітна. Як правило, часописи були першоджерелами до публікації в публічному просторі новин пов'язаних із заснуванням різноманітних організацій при таборах або всеукраїнських еміграційних організацій. Щоправда, спостерігається тенденція, коли потужне видання як «Луна» та її продовження «Наша пошта» значно впливали на інші видання, і слугували для них джерелом для публікації новин (на прикладі «Інформаційного листка» табору Коріген та «Інформаційного бюлетеня» табору в Годенав).

Особливе місце має «Інформаційний листок» табору Годенав, що не містить згадок ні про події в світі, ні про події з загалу української еміграції, а є чисто таборовим виданням, що майже повністю було присвячене питанню виборів до Управи табору в січні-лютому 1947 року, зрідка покликаючись на новини щодо розшуку родичів українських діпістів³⁴.

Інші періодичні видання відстоювали іншу мету. Так, «Похід» та «На чужині» були збірниками, що містили різноманітні наукові та публіцистичні статті, художні твори та різноманітну поезію, що видавалась для потреб українського читаючого населення, здебільшого інтелігенції. Окрім того, імовірно, для авторів обидва видання були місцем заробітку певних коштів, адже за публікацію кожен із авторів мав отримувати гонорари. Таке припущення принаймні є валідним щодо «Походу», адже кооперативне видавництво «Заграва» на сторінках свого часопису «Наша пошта» зазначала, що гонорари за публікації видавались в кінці місяця³⁵.

---

³² Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 12(137). 4 с.

³³ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 65. 2 с.

³⁴ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №11. 1 с.; Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №15. 1 с.

³⁵ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 7. 4 с.

«Дзвінок» був шкільним часописом табору Коріген, а тому він мав на меті урізноманітнити навчальний процес у таборі, а також надати можливість школярам мати доступ до спеціалізованого видання для їх вікової категорії.

Відзначимо, що інформація у різних виданнях часто була близькою за значенням у відображенні тих чи інших питань. Для інформаційних ресурсів це ґрунтується, імовірно, на спільній джерельній базі для написання новин зі всього світу та з України, адже умови до створення кожного із видань мали багато спільного.

Однак і джерела різної тематики мали міжтекстові зв'язки із іншими джерелами: так, «Інформаційний листок», «Дзвінок» та «На чужині» є джерелами до вивчення таборового життя табору Коріген; «Луна», «Наша пошта» та «Похід» є джерелами до вивчення таборового і видавничого життя табору в Гайденав; «Інформаційний листок» і «Інформаційний бюлетень» – до табору в Годенав.

Окрім того, кожне видання має різний ступінь інформативності в тому чи іншому питанні. Очевидно, що інформаційні ресурси є найбільш інформативною категорією періодичних видань, адже окреслюють різні вектори діяльності людей у світі, в загалі української еміграції та в таборовому повсякденні. Однак і спеціалізовані видання мають теж свою історичну важливість.

Так, «Дзвінок» є важливим до вивчення історії освітнього процесу та дитячої публіцистики української еміграції. «На чужині» із «Походом» є сприятливим ґрунтом до вивчення емігрантської наукової та художньої публіцистики, а тому є потенційним джерелом для літературознавчих та бібліографічних досліджень.

Висновки до розділу 1

Отже, українська таборова періодика в британській окупаційній зоні є джерелом до вивчення історії української еміграції в повоєнній Німеччині, а зокрема до вивчення історії кожного табору окремо.

Українську таборову періодику в британській окупаційній зоні можна поділити на два великих масиви: інформаційні ресурси та інші види видань (або ж спеціальні).

Інформаційні ресурси переважно розглядали події зі всього світу, однак містили в достатній кількості інформації щодо подій з історії української еміграції загалом, так і більш деталізовано, вміщуючи відомості про життя в таборах переміщених осіб, особливо про життя в таборі-видавці інформаційного ресурсу.

Інші види видань мали дещо інше спрямування, будучи спеціалізованими на відображення певних аспектів. Так, «Дзвінок» містив вірші та інші твори задля розваження школярів, адже був шкільним часописом табору Коріген, а «Похід» та «На чужині» були збірниками наукових, художніх та публіцистичних праць.

Усі періодичні видання друкувались принаймні початково циклостилем, згодом «Луна», що перетворилась у «Нашу пошту», імовірно, отримала друк лінотипією.

Окрім того, спостерігається між кожним видавництвом різний підхід до друку своїх періодичних видань, особливо примітним є проблема із українськими шрифтами у таборі Коріген, що свідчить про послуговування різноманітною друкарською технікою.

Кожне із видань містить важливі відомості з історії української еміграції: періодичні видання мають значний масив інформації про події з історії загалу української еміграції та розвитку таборів переміщених осіб на британській окупаційній зоні, а спеціальні видання часто доповнюють картину уявлень про

табори та їх інфраструктуру, маючи і інші матеріали, що особливо цінні для літературознавчих та біографічних студій.

РОЗДІЛ 2. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ТАБОРУ ДЛЯ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ «ЦІГЕЛЬМАШ» В ГОДЕНАВ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ

Про табір «Цігельмаш» ми маємо мало відомостей. Причиною цього слід вважати те, що табір був невеликим за своїм розміром. За монографією В. Маруняка знаходимо цифру в 650 мешканців³⁶, в «Інформаційному листку» №3 від 25.01.1947 знаходимо цифру в 700 мешканців³⁷. Слід вважати, що така розбіжність в цифрах може бути поясненою тим, що кількість таборян була динамічною і була пов'язана з такими факторами як адаптація в німецькому суспільстві і переселення поза межі табору, однак навіть після переселення за межі табору статус таборянина залишався певний час, поки особа не здобула громадянство та проживала відносно недалеко від табору, щоб і брати участь в його заходах та виборчому процесі.

Так, в позачерговому виданні «Інформаційного листка» за 26 січня 1947 року маємо відомості, що кількість таборян, які відповідали віковому цензу для активного виборчого права, становила 566 осіб, з них у виборах коменданта табору не взяли участь через відсутність транспорту 17 осіб, що проживали в Гронав (або Гронау; містечко в 9 кілометрах від Годенав), а також 9 осіб, що проживали в інших місцевостях³⁸.

Вже від 1948 року українська еміграція почала здобувати громадянство країн, що погодились прийняти переміщених осіб, а за інформацією В. Маруняка про демографічний стан Ді-Пі таборів за 1950-1951 рр. не знаходимо згадок про Годенав, хоча знаходимо дату припинення друку «Інформаційного бюлетеню» 01.08.1948 року³⁹.

Проблемним питанням є дата заснування табору. Тим більше, є підстави вважати, що табір змінював місцезнаходження. Імовірно, початково табір

³⁶ Маруняк В. Вказана праця. С. 109.

³⁷ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №3. 2 с.

³⁸ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. [Позачергове видання]. 1 с.

³⁹ Маруняк В. Вказана праця. С. 233-234.

«Цігельмаш» знаходився в місті Альфельд на вулиці Цігельмаш, в честь якої було названо табір, навіть після його переїзду до Годенав. Табір був заснований не пізніше 3 листопада 1945 року, адже за інформацією В. Маруняка вказано, що видання «Інформаційного бюлетеню» відбулось саме в цей день⁴⁰. Імовірно, що дата заснування табору передувала даті видання «Інформаційного бюлетеню», адже для створення та організації інформаційного ресурсу потрібен час. Започаткуванню видання ще мало передувати скликання Культосвітньої секції при Управі Табору в Альфельді.

Так як табір був заснований не пізніше листопада 1945 року, є відомості, що принаймні частина таборян проживали раніше в іншому таборі в місті Гільдесгайм, що знаходився в 12 кілометрах дорогою від Альфельду. Табір Гільдесгайм проіснував довше за табір «Цігельмаш» в Годенав, однак відомостей про стан інфраструктури чи про існування інформаційного ресурсу табору ми не маємо⁴¹.

Свідченням того, що табір було переміщено з Альфельду до Годенав є те, що у першому збереженому випуску «Інформаційного бюлетеню» №22(36) за 24 лютого 1946 року знаходимо інформацію, що «Інформаційний бюлетень» видавався в Альфельді, а з випуску №34(47) за 24 березня 1946 року видавався в Годенав⁴².

Чергове підтвердження знаходимо і на сторінках випусків «Інформаційного листка», де редакторами зазначене місце видання випуску як Годенав. На це вказує інформація з «Інформаційного листка» №5 за 30.01.1947, де автор звернення Л. Семенець зазначає, що «Минув вже рік нашого спільного життя у таборі (...)», тому слід вважати, що зміна локації табору відбулось в проміжку між 24 лютого 1946 року до 24 березня 1946 року, опираючись на збережені випуски, що були використані в дослідженні⁴³.

---

⁴⁰ Там само. С. 233-234.

⁴¹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №2. 2 с.

⁴² Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №34(47). 6 с.

⁴³ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5. 2 с.

Більш точно датування встановити наразі неможливо через відсутність подібної інформації, а кількість відсутніх випусків «Інформаційного бюлетеню» не вказують на те, що видавання джерела переривалось на момент переїзду.

На існування табору «Цігельмаш» в Альфельді вказують і документи УНРРА, що розміщені на сайті Arolsen Archives, де в документі за 31 січня 1946 року вказано за існування табору «Цігельмаш» в Альфельді⁴⁴.

В одному документі УНРРА зазначено, що табір був польсько-українським, однак назва табору в тому ж документі вказує на його український характер – «Ukrain.camp ZIEGELMASCH ALFELD/LEINE»⁴⁵, а в праці В. Маруняка знаходимо відомості, що табір був суто українським⁴⁶. Про суто український характер табору знаходимо відомості і в «Інформаційному листку» №15 за 27 лютого 1947 року: в джерелі був розміщений зразок анкети на розшук рідних, де табір мав таку характеристику як «Ukrainisches Lager», себто «Український табір»⁴⁷. Причиною помилкової атрибуції табору як польсько-українського могло бути те, що початково до поляків могли враховувати тих українців, що мали громадянство міжвоєнної Польщі, що могли становити початкове ядро табору, або початково табір був розрахований до поляків, яких було згодом переміщено в інший табір або табори, однак підтвердження нашій здогадки ми не маємо через брак джерел, що можуть підтвердити це.

Ми мало знаємо про те, яка інфраструктура була розвиненою в таборі «Цігельмаш». Однак за відомостями В. Маруняка знаходимо, що в таборі існував дитячий садочок, народна школа, 4 фахових курсів, 4 академії, драматичний гурток, хор, бібліотека, кооператива, 6 майстерень, 2 парафії, 2 церковних братства, 4 громадські організації. Культурне життя таборян було

---

⁴⁴ Arolsen Archives. (2022). Retrieved from: https://dpcampinventory.its-arolsen.org/suche-im-dp-camp-verzeichnis/?tx_itssearch_itssearch%5Baction%5D=search&tx_itssearch_itssearch%5Bcontroller%5D=Its&cHash=50d631fc03dd81b4d5b90bd34976f63d

⁴⁵ 3.1.1.2 Listenmäßige Erfassung von DPs in DP-Lagern / 0004 (81960081) [319]. (2009). Retrieved from: <https://digitalcollections.its-arolsen.org/03010102/content/pageview/1007613>

⁴⁶ Маруняк В. Вказана праця. С. 109.

⁴⁷ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №15. 1 с.

представлено різноманітними подіями. Серед них: 28 драматичних вистав, 36 концертів, 18 відчитів, 2 виставки народного мистецтва⁴⁸. Відомо, що табір поділявся на 5 блоків⁴⁹. Відомо, що в першому блоці було щонайменше 12 кімнат⁵⁰, а в одній із кімнат була розміщена народна школа⁵¹. За цією інформацією слід вважати, що табір в Годенав був населений значною кількістю населення, що мала вищу освіту, що сприяли розвитку інфраструктури, а активність табору в культурницькій діяльності було більшим, ніж в деяких більших українських таборах в Нижній Саксонії, де знаходився табір. Серед таких є табори в Госларі, Лінторфі, Мюльгайм-Рурі⁵².

Однак в «Інформаційному бюлетені» та «Інформаційному листку» розкриваються й інші елементи табору. Так, в «Інформаційному бюлетені» знаходимо відомості про видавничий орган видання – Культосвітню секцію при Управі табору в Альфельді, а також про кооперативу «Інформбюро», що була дотичним до створення «Інформаційного бюлетеня» та «Інформаційного листка». У №124(137) випуску за 9 жовтня 1946 року знаходимо відомості, що видавництвом «Інформаційного бюлетеню» є кооператива «Інформбюро»⁵³.

Культосвітня секція, як впливає із її назви, відала справами освітнього і культурного життя, а відповідно курувала (імовірно, разом із організаційним референтом) справи в дитячому садку, народній школі, академіях, фахових курсах та організувала концерти, вичити (наукові та літературні заходи), виставки та вистави.

Про ієрархію в таборі «Цігельмаш» ми маємо скупі відомості на сторінках «Інформаційного бюлетеню», втім, в «Інформаційному листку» знаходимо відомості переважно про організаційну структуру табору. Керівну посаду обіймав комендант табору (в тексті згадується як командант), що відповідав за найвідповідальніші справи у таборі. На практиці, як зазначає в

---

⁴⁸ Маруняк В. Вказана праця. С. 109.

⁴⁹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5 [помилкова нумерація]. 2 с.

⁵⁰ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5 [помилкова нумерація]. 2 с.

⁵¹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5. 2 с.

⁵² Маруняк В. Вказана праця. С. 109-111.

⁵³ Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №124(137). 2 с.

«Інформаційному листку» №5 за 31.01.1947 в статті «Кого ми обираємо» новообраний комендант табору Б. Баран, комендант табору відповідав за налагодження зовнішніх справ табору (співпраця з місцевою владою, ЦПУЕ, УНРРА тощо)⁵⁴.

Заступник коменданта табору був наступним по ієрархії в таборі. Обов'язками цієї посади було провадження політики коменданту табору, однак на практиці комендант табору завідував усіма справами всередині табору. Подібною посадою до заступника коменданта табору був організаційний референт, що сприяв втіленню політик коменданта табору⁵⁵. Відомо і про референта праці, що завідував питаннями працевлаштування таборян і забезпечення працевлаштованих тими правами, якими вони могли послуговуватись⁵⁶. Управа табору формувалась з 12 членів, що мали займатись контролем виконання політик у таборі⁵⁷.

В таборах проводились різноманітні роботи, в яких були задіяні їх жителі. Так, в «Інформаційному листку» №5 за 30.01.1947 в статті «На увагу виборцям», за авторією Л. Семенця, описано відомості про бажання створити при таборі гарбарню поважним інженером Надолинним⁵⁸. Автор статті, що, імовірно, передає також інтенції пана Надолинного, коли вказує, що потреба гарбарні пов'язана з тим, щоб «проводилося теоретичне навчання бажаючих осіб». В «Інформаційному листку» №5 (при друці було здійснено помилку, тому за правильною нумерацією випуск мав рахуватись як №6, щоправда, помилку з нумерацією було виправлено лише після публікації «Інформаційного листка» №15) за 31.01.1947 знаходимо відомості про створення Одежевої комісії, що займалась розподілом одягу серед таборян, що були надіслані від УНРРА. До складу Одежевої комісії входили комендант табору, референт праці та п'ять блокових комендантів⁵⁹.

---

⁵⁴ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5. 2 с.

⁵⁵ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №1. 2 с.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5. 2 с.

⁵⁹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5 [помилкова нумерація]. 2 с.

У використаних для дослідження випусках «Інформаційного листка» та «Інформаційного бюлетеня» не знаходимо відомостей про деякі типові управлінські органи таборів переміщених осіб. Так, залишається невідомою діяльність таборової Ради, що, за відомостями В. Маруняка, могла складатись з 26 членів і виконувала законодавчу функцію в таборі, а також призначала коменданта табору, що в свою чергу обирав референтів, а сукупність референтів з комендантом табору утворювала таборову Управу. Також таборова Рада затверджувала бюджет⁶⁰. Однак знаходимо відомості про проведення окремих виборів до Управи, а тому можливе злиття таборової Ради та Управи у один орган в таборі «Цігельмаш».

В. Маруняк зазначає такі типові референтури, що не згадуються в джерелах дослідження: «реєстраційна, мешканева, харчева, одягова, суспільної опіки, технічна, (...), господарча, культурно-освітня, переселенча, фінансова, правної поради та секретаріят коменданта табору»⁶¹. Імовірно, деякі з зазначених референтур мали іншу назву або в дійсності були просто постійними або тимчасовими комісіями. Так, культурно-освітня референтура могла мати назву Культосвітньої секції, що довгий час видавала «Інформаційний бюлетень», а одежева – Одежевої комісії. Відсутність згадок про певні посади не може бути достеменним свідченням того, що вони були відсутні в таборі. Імовірно, органи таборової адміністрації не звертались до Культосвітньої секції та «Інформбюро» щодо публікації тематичних оголошень та використовували дошку біля Управи табору, або ці відомості були висвітлені на сторінках відсутніх випусків «Інформаційного бюлетеню» і «Інформаційного листка».

«Інформаційний бюлетень» та «Інформаційний листок» були різними за змістом і призначенням виданнями. Спільними характеристиками є розмір аркушу (що дорівнює формату А4), текстура паперу, техніка друку через

---

⁶⁰ Маруняк В. Вказана праця. С. 95.

⁶¹ Маруняк В. Вказана праця. С. 95-101.

ротатор (тобто циклостилем), друк з двох сторін, і метод розміщення друку та дизайном видавничої інформації: на титульному листі зверху зазначалось назва видання, дату видання, відомості про місто походження та інформацію про зону відповідальності (власне, орган, що редагував і друкував видання). Знаходимо на звороті одного з примірників «Інформаційного бюлетеня» №(73)86 за 26.06.1946 року надруковану сторінку сценарію до вистави, що може свідчити про повторне використання паперу в таборі, причиною якого могла бути недостача нових матеріалів для друку⁶².

«Інформаційний бюлетень» обслуговував потребу таборян в інформації поза межами табору і рідко містив відомості про внутрішні справи табору. «Інформаційний листок» видався задля висвітлення внутрішніх справ табору, в першу чергу – виборів в таборі в січні-лютому 1947 року.

Рубрикація «Інформаційного бюлетеня» була не усталеною. Так, структура «Інформаційного бюлетеня» складалась з різноманітних статей, двох усталених рубрик, а також ще трьох неусталених рубрик, що постійно змінювали свою назву.

Різнманітні статті, що не підпадають під виокремлення в рубрики, мали різний зміст. Переважна їх частина мали наративний характер і інформаційно базувались на тій чи іншій англомовній пресі. Так, в тексті деяких статей знаходимо покликання на іноземну пресу в прямій мові, в дужках, інколи в лапках. Переважна частина покликань була на «BBC» та «Times». Редакція використовувала також відомості із «Liberty», «The New York Times», «New York Herald Tribune» та, імовірно, «United Press Association», що фігурує під аббревіатурою «УПС» (в «Інформаційному бюлетені» згадується місце видання, звідки взято інформацію – Нью-Йорк, де знаходилась штаб-квартира «United Press Association»). За тематикою їх можна поділити як на такі, що розповідали про події в світі та про події прямо чи дотичні до українського

---

⁶² Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №73(86). 6 с.

життя (чи на еміграції, чи на території, що була під СРСР, а також події, що відбувались в СРСР або за його ініціативою).

Культосвітня секція, а потім кооператива «Інформбюро» робила значний акцент на подіях у світі, а тому нерідко копіювались матеріали про події в СРСР, Британській імперії, Франції та США, що були найбільшими гравцями на світовій арені, але й звертали увагу про новини з Японії, Югославії, Іспанії, Індії, Австралії, Ірані та в інших країнах. Щоправда, таке висвітлення інформації про десятки різних країн не було чимось незвичним для української таборової преси, адже ідентичні новини (часто з ідентичних джерел) публікували в інформаційних ресурсах у таборі «Коріген» та в Гайденау тощо.

Статті, що були дотичні до життя українців, можна поділити на дві великих категорії: події в українській еміграції та в СРСР. Так, події з української еміграції були представлені у рубриці «З українського життя», хоч не всі статті присвячені українській еміграції були об'єднані в рубрику, а тому можна зустріти статті про намагання створити ефективний механізм опіки над переміщеними особами, визначення статусу переміщених осіб, механізму виїзду до таких країн, що згодилися на прийняття переміщених осіб, створення Охоронної Ради, створення Українських допомогових комітетів, Українського конгресового комітету поза межами рубрики «З українського життя».

Інколи в «Інформаційному бюлетені» можна зустріти передрук статей з інших еміграційних видань. Імовірно, таке використання свідчило про обмін таборовою періодикою між таборами, внаслідок чого деякі матеріали того чи іншого видання могли використовуватись і для внутрішньої періодики табору. Свідчити достеменно ми не можемо щодо такої практики в таборі «Цігельмаш», однак знаходимо відомості про обмін або закупівлю журналів із інших таборів в «Орлику» (Берхтесгаден, Баварія) та в «Інформаційному листку» (Коріген, Шлезвіг-Гольштайн).

Так, в «Інформаційному бюлетені» були використанні статті з таких журналів як «Луна» (Гайденау, Нижня Саксонія), «Українська трибуна»

(Мюнхен, Баварія), а також канадсько-українського журналу «Новий шлях». Відомо і про покликання на такі видання як «Вітроносці» та «Меморіал друк.», походження яких, на жаль, ми не можемо встановити через брак інформації.

Усталеними рубриками були «Короткі вістки» та «З українського життя». «Короткі вістки» були рубрикою, що найбільше з'являлась на сторінках номерів «Інформаційного бюлетеню»: з 39 опрацьованих номерів рубрика з'являлась 28 разів, однак в випуску №111(124), імовірно, містилась рубрика без її назви, можливо, через помилку в макетуванні, а тому кількість появ рубрики слід вважати в 29 разів⁶³. Також деякі вістки, які або не поміщувались на аркушах рубрики, або були отримані опісля створення готового макету, накладались на вільні частини інших аркушів у вигляді однієї-двох аплікацій. «Короткі вістки» передавали стисло інформацію про події, що відбувались у світі, інколи покликаючись на першоджерело, кожна вістка була невеликою за розміром (і не перевищувала собою кілька речень), мала суто описовий характер.

«З Українського життя» є рубрикою, що знаходимо в 3 випусках з 39 досліджених. Вона містила інформацію про життя української еміграції, часто розподілену на декілька невеликих статей про ту чи іншу подію в історії української еміграції. В рубриці можна зустріти інформацію про резолюцію Українського конгресового комітету Америки з підтримкою переміщених осіб, діяльність журналу «Свобода», що видавався в США, створення Об'єднання українських робітників у Франції та інші події з життя української еміграції.

Також в випуску №36(49) знаходимо компоновання кількох новин української еміграції, що також могла б входити до рубрики «З Українського життя», однак невідомо чи то помилка в макетуванні, або просто вибір редакції був не об'єднувати новини в рубрику⁶⁴.

---

⁶³ Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №111(124). 3 с.

⁶⁴ Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №36(49). 4 с.

До неусталених рубрик належать «Огляд американської преси», «Оголошення» та «Британська преса». «Огляд американської преси» іноді змінював свою назву («З американської преси», «Американські новини»). Рубрики з'явилась 4 рази, 2 з яких під назвою «Огляд американської преси». Рубрика містила інформацію щодо висвітлення різних подій американською пресою, а також містила аналітичний матеріал щодо того, як американська преса висвітлювала події і на яких питаннях концентрувала особливу увагу.

Подібною до «Огляду американської преси» є рубрика «Британська преса», яка теж змінювала найменування. Рубрика в різних випусках називалась: «Британська преса», «Голоси англійської щоденної преси», «Перегляд британських тижневиків», «Англія сьогодні», а загальна кількість згадувань рубрик в опрацьованих 39 випусках становить 4 рази.

Відсутність окремих рубрик, присвячених огляду німецької та французької преси може свідчити про те, що або редакція не вбачала доцільності робити огляд видань французькою та німецькою мовами, або представники редакції не володіли цими мовами зовсім, або володіли не на достатньому рівні, щоб публікувати аналітично-оглядові матеріали.

Рубрика «Оголошення» згадується 2 рази в двох варіантах назви: «Оголошення» та «До загального відому». Рубрика виконувала функцію оповіщення таборян щодо подій в таборі. Зокрема в випуску №(117)130 «Оголошення» містило інформацію, що в «Інформбюро» можна було придбати різноманітні книги, що видавалась українськими видавництвами⁶⁵.

Типовими рубриками були «З Українського життя», «Огляд американської преси» та «Британська преса». Рубрика «З Українського життя» концентрувала увагу на події, що стосувались української еміграції по всьому світу, зокрема в Німеччині, Бельгії та США.

Повторюваними рубриками були «Короткі вістки», «Огляд американської преси» (2 рази), «З американської преси», «Що передають

---

⁶⁵ Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №117(130). 6 с.

британські тижневики за передминулий тиждень», «Голоси англійської щоденної преси», «Перегляд британських тижневиків», «Британська преса», «Англія сьогодні», «Американські новини»,

«Інформаційний листок» є важливим джерелом для вивчення структури табору, адже метою «Інформаційного листка» слід вважати вибори до Управи Табору, що було відзначено на сторінках випуску №1 за 23 січня 1947 року в колонці «Від редакції», де вказано, що «З нинішнім днем появляється «Інформаційний листок» присвячений виключно подіям із життя нашого табору. Цей листок буде виходити неперіодично, в міру потреби. Перед нами важлива справа – передвибори Управи Табору. (...)»⁶⁶.

В «Інформаційному листку» №1 за 23 січня 1947 рік розповідається про порядок виборів. Так 26 січня 1947 року мали відбутись вибори коменданта табору, 30 січня 1947 року – заступника коменданта, 2 лютого 1947 року – вибори організаційного референта, 6 лютого 1947 року – Управи Табору, що складалась з 12 осіб, 9 лютого 1947 року – Контрольної комісії з трьох осіб, а 12 лютого – суду в складі 3 осіб. Виборча комісія складалась із голови – І. Білого, заступника – І. Сабатовича, секретаря – М. Могилянського, а також членів Виборчої комісії – А. Петросяна, А. Мойсеєвської⁶⁷.

Важливим є те, що Виборча комісія зазначала рамки подання на участь у виборах (пасивне виборче право), а також визначала ценз для участі в активному і пасивному виборчому праві: бути мешканцем табору, для активного виборчого права мешканець мав мати вік 18 років і більше; для пасивного – мати 21 рік і більше. Брати участь у виборах могли представники чоловічої та жіночої статі. Вибори відбувались за принципом звичайної більшості (тобто за умови, коли один з кандидатів отримав найбільше голосів). Легітимність виборів ґрунтувалась за явкою від 50% жителів табору, що мали виборче право. Також Виборча комісія визначила і місце виборів та оприлюднення результатів: вибори відбувались в приміщенні народної школи,

---

⁶⁶ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №1. 2 с.

⁶⁷ Там само.

а результати розміщувались на дошці біля Управи⁶⁸. Тому слід вважати, що Управа Табору намагалась виробити принципи виборчого процесу, що ґрунтувались на засадах демократії, зважаючи на свій попередній досвід та інших таборів.

П. Пшеничний в статті «Свідомо підійти до виборів», відзначав, що « (...) основною передумовою здорового громадського життя української еміграції є побудова органів громадського керівництва на засадах загальних демократичних виборів (...)», а також «(...) Президія ЦПУЕ закликає українське громадянство чуйно стояти на сторожі демократичності виборів і пошанування виборчих прав усіх громадян та з гідним спокоєм зберігати засади законності в цілому громадському житті еміграції (...)»⁶⁹.

З сторінок «Інформаційного листка» стає відомо, що вибори відбувались не вперше в таборі «Цігельмаш». На це вказують відомості в «Інформаційному листку» №4 за 26.01.1947 в статті «Хто кидає кість незгоди» авторства П. Пшеничного. В ній зазначено, що таборові вибори відбувались не перший раз, і з декотрим недотриманням всіх принципів демократичних виборів. До прикладу, згадувались випадки того, як люди встигали проголосувати на виборах двічі, втручання у вибори українців, що проживали поза табором. Позаяк в листопаді 1946 року були проведені вибори керівників таборових установ, що були уневажені УНРРА. Автор визначає негативним фактором для проведення легітимних таборових виборів те, що кандидати і деякі представники Таборової управи були зацікавлені в отриманні допомоги УНРРА і відстоюванні групових інтересів, а не в розвитку українського руху⁷⁰.

Ще 16 січня 1946 Міжсоюзна Контрольна ради приймає наказ №3 «Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних», з якої випливало, що всі таборяни працездатного віку повинні працювати,

---

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №4. 2 с.

інакше їх чекає штраф або засудження до року позбавлення волі; розмір штрафів і пенітенціарного покарання варіювався від обставин злочину⁷¹.

Через рік, в 1947 році відбувається процес ліквідації УНРРА і створення ІРО, що зумовлювало чергові виклики для української еміграції, а тому підштовхувало українську еміграцію до створення нових робочих місць, отримання фахових навичок завдяки фаховим курсам, загалом – адаптуватись до умов того, що українські емігранти мали самотійно дбати про свій добробут^{72,73}.

Однак низьке технічне забезпечення табору зумовлювало перепони до провадження виборчого процесу: схоже, що вибори не відбувались таємним способом, адже за описом в «Свідомо підійти до виборів» автор свідчить про відсутність такої можливості. Виборчі бюлетені друкувались на листку формату А4, про що можна зробити висновок, базуючись на лицевій стороні макету для бюлетенів до виборів Контрольної комісії за 15 лютого 1947 року, де було розміщено підготовлені основи для 8 бюлетенів, і де було вказано лише прізвище та ім'я кандидатів⁷⁴. Однак знаходимо відомості в «Інформаційному листку» №2 за 24 січня 1947 року, що на задній стороні бюлетенів мало міститись таке повідомлення: «Зазначені на звороті особи є кандидати на обрання коменданта табору. Виборцеві слід лишити прізвище тієї особи, яку він бажає обрати на коменданта табору. Одне з двох прізвищ потрібно закреслити. Бюлетень виповнений інакше, вважається за недійсний»⁷⁵. Бюлетень мав містити печатку, дату і місце проведення виборів, а також інформацію про те, що бюлетень підготовлений Виборчою комісією.

---

⁷¹ Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних. Берлін, 1946. 2 с.

⁷² Павленко М.І. АДМІНІСТРАЦІЯ ДОПОМОГИ І ВІДБУДОВИ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Administratsiia_dopomohy

⁷³ Павленко М.І. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mizhnarodna_organizatsiya_bizhentsiv.

⁷⁴ Бланки виборів 1947 року в Годенав. Годенав, 1947. 1 с.

⁷⁵ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №2. 2 с.

Сукупність цих елементів мало сприяти якщо не припиненню фальсифікацій, то зменшення впливу негативного чинника. Імовірно, листок надалі розрізали на 8 частин, внаслідок чого кожна з частин використовували як бюлетені для голосування.

На сторінках «Інформаційного листка» знаходимо свідчення про конфлікти, що виникли на фоні обговорення як попередніх виборів в листопаді 1946 року до Управи, так і виборів, що тривали з січня-лютого 1947 року. Дискусія засвідчує неоднорідність таборового колективу, що є природнім для середовища, де проживає кількасот довільно зібраних мешканців, що задля добробуту табору мають постійно взаємодіяти. Мотиви спікерів є різними, однак основний масив обговорень і критики щодо позицій різних сторін базувались на основі попередніх виборів, а також різних свідчень, що спікери виголошують в джерелі за дійсні. Лише за допомогою «Інформаційного листка» проблематично встановити доцільність критики обидвох сторін, адже дослідження базується лише на тих опініях, що були віддзеркалені лише в обмеженій кількості випусків «Інформаційного листка», а не на різноманітному масиві джерел.

Дискусія почалась вже з першого випуску «Інформаційного листка» в статті П. Пшеничного «Свідомо підійти до виборів», основні моменти якої були висвітленні в контексті фальсифікацій на попередніх виборах. Причиною розвитку конфлікту слід вважати хоч і обтічні описи фальсифікацій і порушень під час виборчого процесу, що не дають читачеві, уявлення, про кого йде мова, однак для таборянина «Цігельмашу» було очевидно, про що згадує П. Пшеничний, адже він або сам спостерігав за цими подіями, або чув про них від когось. Такі звинувачення могли становити загрозу певній групі людей, однак не можна бути певними в тому, що люди, які брали участь у дискусії в наступних випусках, були причетними до фальсифікацій, що призвела до визнання їх нелегітимними ЦПУЕ⁷⁶.

---

⁷⁶ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №1. 2 с.

В «Інформаційному листку» №3 за 25.01.1947 року зустрічаємо реакційну статтю-відповідь під назвою «Яка в тому ціль?» авторства А. Соколика, що обвинувачував П. Пшеничного в надмірній амбітності, писі, недостатній підготовці табору до попередніх виборів до таборової Управи, а також в намаганні перекинути свої огріхи на інших людей прикриваючись словами про добробут українців, таборового колективу і таборової єдності⁷⁷.

Продовження дискусії зустрічаємо в «Інформаційному листку» №4 за 27.01.1947 року в статті «Хто кидає кість незгоди» П. Пшеничного. Стаття є реакцією на статтю «Яка в тому ціль?», а тому автор відразу починає відкидати звинувачування, що були озвучені А. Соколиком⁷⁸.

Цікавим є те, що П. Пшеничний зазначає, що взагалі не знав пана Соколика до моменту написання ним статті «Яка в тому ціль?», ніколи з ним не бачився, і висловлює сумніви в легітимності такої установи як таборова Кримінальна поліція. Ми не можемо дізнатись достеменно, чи існувала така структура при Управі табору, однак за словами П. Пшеничного, заступника коменданта табору, обов'язками якого були внутрішня політика табору, така структура не була підзвітна таборовій Управі та ніякій структурі табору чи посадовій особі. Відсутність контактів між А. Соколиком і П. Пшеничним зумовлює підстави вважати, що цей орган був самопроголошеним, і, відповідно, фактичного впливу на таборове життя і на судочинство структура не мала⁷⁹.

Зрештою, пан Пшеничний під кінець своєї статті починає звинувачувати А. Соколика у тому, що він відстоює інтереси певних груп в середині табору, а його статтю «Яка в тому ціль?» називає замовленою у опонентів П. Пшеничного, що бажають «розділити східняків та галичан»⁸⁰.

Після друку статті редакція «Інформаційного листка» оголошує, що припиняє друк полемічних статей, однак через обурення таборян на рішення,

---

⁷⁷ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №3. 2 с.

⁷⁸ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №4. 2 с.

⁷⁹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №4. 2 с.

⁸⁰ Там само.

«Інформбюро» його змінило. Тому в «Інформаційному листку» №6 за 02.02.1947 року було надруковано паном Шумкою статтю «Демократичні вибори!». Стаття обвинувачувала таборову Управу в бездіяльності, непрофесійності, що спричинила зменшення явки на виборах і, як зазначає автор, призвела до засудження дій адміністрації табору щодо проведення виборів більшістю таборян. Також пан Шумка зазначає, що основний масив кандидатів до таборових структур є тими, хто обіймав посади при таборі раніше, тому закликає таборян до висування своїх кандидатур на посади, а кандидатів з політичним тлом закликає не брати участь у виборах⁸¹.

Стаття викликала реакцію відразу, а тому в «Інформаційному листку» №7 за 03.02.1947 року знаходимо полемічну статтю «Це насправду дивно і смішно...» авторства А. Музики. Автор сумнівається в достовірності особи вказаного автора статті «Демократичні вибори!», а також у логічності суджень автора, адже обговорення таборянами виборів і є ознакою демократичних процесів в таборі. Автор зазначає, що судження пана Шумки ґрунтуються тільки на його бажаннях, а також нерозумінні того, що низька явка на виборах і деякі проблеми в виборчому процесі пов'язані не з організацією виборів, а безпосередньо залежали від виборців⁸².

Остання стаття, що була дотична до дискусій у таборі серед збережених випусків «Інформаційного листка» є «До тих, що зупиняють виборчу роботу». Автор був підписаний ініціалами «М.Л.», імовірно, для простого таборянина ці ініціали мали бути пізнаваними, і, імовірно, автором є Михайло Лоза, що тоді був нещодавно обраним на посаду організаційного референта. Загалом, стаття мала за мету активізацію виборців та залучення їх до виборчого процесу, адже зацікавлення виборами з кожним етапом ставало дедалі меншим, а, як наслідок, 9 лютого 1947 року вибори до Контрольної комісії були уневажені через низьку явку. Тому автор закликає до того, що кожен таборянин і його голос є важливим, і потрібно кожному таборянину виробити

---

⁸¹ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №6. 2 с.

⁸² Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №7. 1 с.

звички, що притаманні до справжнього демократичного і громадянського суспільства, серед яких є високе зацікавлення до виборів⁸³.

Результати виборів були такими: на посаду коменданта табору було обрано Б. Барана; на заступника коменданта – П. Сухарину; організаційного референта – М. Лозу; членами таборової Управи стали М. Могилянський, І. Івасиків, В. Новіченко, П. Олійник, Т. Душенко, П. Пшеничний, П. Барановський, І. Білий, І. Івасечко, Р. Воробель, М. Свідерський, М. Андрійчук⁸⁴.

Однак ми достеменно не знаємо про людей, що були обрані до таборового суду та Контрольної комісії, однак знаємо кандидатів: членами таборового суду мали стати С. Шумка, С. Антонюк, М. Гендюк (текст частково нечитабельний, імовірні варіанти: Бендюк, Кендюк), С. Зінченко, а членами Контрольної комісії стали А. Музика, М. Вороновський, М. Павликович, М. Мойсеєвський, І. Зінченко. Імовірно, перелічені кандидати до таборового суду і були вибрані, адже таборовий суд складався з 4 членів, а відомості про зміни в кількості кандидатів ми на маємо⁸⁵.

Явка на виборах була різною: на виборах коменданта табору явка на голосуванні сягала 85%⁸⁶, на перші вибори до Контрольної комісії явка була 26,5%⁸⁷, тому їх було уневажено і проведено вдруге, а на інші посади була в межах 50-60%, тобто в межевому стані визнання виборів за зазначеними Управою табору критеріями.

Висновки до розділу 2

Отже, табір «Цігельмаш» був табором із розвинутою інфраструктурою, що сприяло створенню «Інформаційного бюлетеня» та «Інформаційного

---

⁸³ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №10. 1 с.

⁸⁴ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №6. 2 с.

⁸⁵ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №6. 2 с.

⁸⁶ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. [Позачергове видання]. 1 с.

⁸⁷ Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №10. 1 с.

листка». Організаційна структура була налагоджена і поділялась на різні органи влади, що сприяло більш демократичному впровадженню політик табору, а тому поліпшувало справедливий розподіл обов'язків та речей, що надавала УНРРА.

«Інформаційний бюлетень» є джерелом, що висвітлював події з загальносвітової та емігрантської історії, а тому відповідав тим потребам, що мали таборяни – потреба в інформації. Так, читач «Інформаційного бюлетеню» міг бути проінформований про події останніх кількох днів у світі, а також отримати інформацію щодо долі переміщених осіб. Втім, «Інформаційний бюлетень», попри широту висвітлення зазначених подій, є типовим різновидом періодики українських таборів переміщених осіб, що послуговувались при формуванні значною мірою іноземними джерелами. Аналітичних матеріалів в «Інформаційному бюлетені» було небагато, натомість основну частину складали короткі описові матеріали з іноземної преси, що інколи змінювались матеріалами з інших українських діпістських видань.

Якщо «Інформаційний бюлетень» ґрунтувався на подіях, що відбувались поза межами табору, «Інформаційний листок» був зосередженим на внутрішніх питаннях табору, зокрема – таборових виборів січня-лютого 1947 року.

Видання друкувались в умовах перших післявоєнних років, а тому якість друку, паперу і технологій були доволі на примітивному рівні. Рубрикація джерел є проблемною: «Інформаційний листок» не містив рубрик, а «Інформаційний бюлетень» мав кілька рубрик, що переважно були не усталеними, а основний масив видання складався зі статей поза межами рубрик.

РОЗДІЛ 3. «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТОК» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ТАБОРУ КОРІГЕН ТА КІЛЬСЬКОЇ ТАБОРОВОЇ УПРАВИ

«Інформаційний листок» табору Коріген є важливим джерелом з історії табору. Хронологічні рамки видання не є достеменно встановленими через відсутність повного комплекта «Інформаційного листка» в публічному доступі. В дослідженні був використаний комплект «Інформаційного листка» Українського музею-архіву у Клівленді в кількості 271 номерів, комплект якого був, імовірно, отриманий від Українського архіву-музею в Авгсбурзі, свідчать про тотожність відсутніх номерів в обох музеях на основі звертань Українського архіву-музею в Авгсбурзі до мешканців табору Коріген щодо передачі архіву-музею відсутніх номерів «Інформаційного листка». Тому нижньою хронологічною межею видання «Інформаційного листка» ми вважаємо весну 1946 року, адже першим його опрацьованим випуском є випуск №17 за 04.04.1946 рік, а періодичність «Інформаційного листка» переважно становила три випуски на тиждень. Проблемним є питання встановлення верхньої хронологічної межі через відсутність повного комплекта. Так, останнім доступним випуском «Інформаційного листка» є випуск №330 за 01.05.1948 рік. Однак друк «Інформаційного листка» міг продовжуватись і надалі, проте скорочення населення табору (і, відповідно, переплатників) через переїзд до Англії та інших країн негативно впливало на доцільність і вигідність друку «Інформаційного листка».

Для друку використовувались різні шрифти, що не можна достеменно визначити. Основними категоріями шрифтів були: російська основа, а також українські шрифти меншої та більшої якості. Суто російським (радянського чи дореволюційного зразка) користувались від «Інформаційного листка» №17 до №66, де «І» та «Ї» замінювались цифрою «1», або буквою «I» верхнього регістру, букву «Є» замінювали на букву «Е». Надалі цей шрифт використовується рідше, причиною неповноцінного переходу до українських

шрифтів може слугувати зайнятість друком інших видань друкарською/друкарськими машиною/машинками з українським шрифтом. Українські шрифти також були різними. Так, можна зустріти саморобні шрифти «І» та «Ї» починаючи з «Інформаційного листка» №67. Основою саморобних україномовних шрифтів виступало число «1» з видозмінами характерними для цих літер (від використання рисок до крапок для вирізнення літер від цифри «1»). Букву «Є» в друці почали використовувати теж з №67 «Інформаційного листка», її відмінності від фабричних шрифтів не спостерігаємо, імовірно, для неї використали перевернуту російську «Э». Буква «Г» в нижньому регістрі з'являється лише з «Інформаційного листка» №241, що пов'язуємо із закупівлею нового шрифту, що згадується в «Інформаційному листку» №231⁸⁸. Формат паперу для друку був А4. Кількість сторінок «Інформаційного листка» варіювалась від 2 до 6 сторінок, статистично у більшості з 271 опрацьованих номерів «Інформаційного листка» є 4 сторінки, що зустрічається в 233 випадках.

Ілюстраційний матеріал (від карикатур до художніх рамок для оголошень) з'являється з «Інформаційного листка» №109, що свідчить про покращення або редакторського уміння, або технічних засобів для друку видання.

Нумерувати сторінки «Інформаційного листка» почали з №63, однак усталення нумерації зустрічаємо після «Інформаційного листка» №67. Пов'язуємо це з тим, що початковим рішенням редакції «Інформаційного листка» було не робити нумерацію для номерів, що складались лише з двох сторінок, однак з «Інформаційного листка» №67 та у всіх наступних випусках інформаційного ресурсу зустрічаємо поширення нумерації незалежно від кількості сторінок.

Вперше відомості про тираж знаходимо в «Інформаційному листку» №68: 170 примірників⁸⁹. Це число повторюється і в подальших

---

⁸⁸ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

⁸⁹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1946. Ч. 68. 4 с.

«Інформаційних листках» до «Інформаційного листка» №74⁹⁰, де згадується тираж в 250 примірників. Зазначену кількість примірників знаходимо в «Інформаційних листках» від №75⁹¹ по №83⁹². Надалі в «Інформаційному листку» не згадується окремою графою кількість примірників конкретного номеру, однак в «Інформаційному листку» №54(178)⁹³ за 08.05.1947 знаходимо відомості про те, що в Кільській таборі округі було продано в середньостатистичний березневий тиждень 1947 року близько 300 примірників. Імовірно, тираж кожного «Інформаційного листка» мав перевищувати кількість в 100 примірників, адже видання друкувалося (за рідкісними винятками) тричі на тиждень.

Найголовнішою функцією «Інформаційного листка» є інформування таборян. Функція інформування поділялась на два вектори: інформування про події у світі та інформування про події у таборі. Важливо, що основний текстовий масив «Інформаційного листка» ґрунтувався на висвітленні подій зі всіх країн світу, однак події табору у вигляді оголошень та окремих статей можемо виявити у більшості номерів «Інформаційного листка». Широке висвітлення подій у таборі зі значною систематичністю є нехарактерним явищем для такого типу джерел як інформаційні бюлетені або інформаційні листки. До прикладу, «Орлик», що початково висвітлював внутрішні події табору, згодом перетворився у місячник культури і суспільного життя і зрідка висвітлював ситуацію в таборі. Подібний до «Інформаційного листка» табору Коріген «Інформаційний бюлетень» табору «Цігельмаш» в Годенав висвітлював події в таборі зрідка, редакція (при Культосвітній секції табору, а згодом – при кооперативі «Інформбюро») ставила пріоритетом висвітлювання подій у світі, покликаючись на ряд авторитетних іноземних джерел та україномовних еміграційних джерел. Найбільш відповідним до «Інформаційного листка» табору був «Інформаційний бюлетень» табору

⁹⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1946. Ч. 74. 4 с.

⁹¹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.

⁹² Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1946. Ч. 83. 4 с.

⁹³ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 54(178). 4 с.

Гайденав, що теж мав значно більшу деталізацію в питанні висвітлення подій табору та української еміграції.

Структура «Інформаційного листка» складалась зі вступної частини, де зазначено назву, дату, згодом – рік видання, та номер випуску. Основна частина складалась із різноманітних вістей, що в залежності від розміру розміщувались або як самостійна новина з детальним описом, або як новина в рамках рубрики «Короткі вісті». В заключній частині «Інформаційного листка» розміщувались новини про табір, різноманітні об'яви та оголошення до таборян.

Рубрикація «Інформаційного листка» не була в повній мірі усталеною. Так, можна виокремити таку рубрику як «Оголошення», що могла називатись як «Об'ява», «Увага!», «До уваги таборян» тощо. Рубрика створена для оповіщення таборян про важливі події у таборі. З опрацьованого комплекту «Інформаційного листка» рубрику знаходимо у 92 номерах.

Рубрика «Короткі вістки» або «Короткі вісті», «Дрібні вістки», «Цікаві новини» була рубрикою, де тезово розповідали про новини зі всієї планети. З опрацьованого комплекту в 271 номер знаходимо рубрику у 156 номерах.

Рубрика «Таборова хроніка» була введена редакцією «Інформаційного листка» для відображення подій у таборі. З опрацьованого комплекту «Інформаційного листка» знаходимо рубрику 10 разів. Також в інформаційному листку містились і дрібніші рубрики: «Розшуки» або «Розшукують!» - 2 рази; «Зростає сім'я наша ...» - 2 рази; «Одружилися» - 1 раз; «Подяка» - 9 разів.

Про події в таборі Коріген ми знаємо достатньо зі сторінок «Інформаційного листка». Через різні оголошення, об'яви, деякі специфічні рубрики, ми отримуємо доволі значне тло, а тому «Інформаційний листок» є не тільки джерелом, що відображає обрис структури табору, але й деякі моменти з більш повсякденного життя.

Табір Коріген розміщувався на території громади Гайкендорф, де знаходилась місцина Корюген, а донині в громаді знаходимо вулицю із назвою

«Корюген». Табір був невеликий за розміром, в «Інформаційному листку» №235 за 15.09.1947 рік знаходимо відомості в рубриці «Вулицями і закутками нашого табору»: довжина табору сягала близько 550-600 метрів завдовжки, а дорожнє покриття було зроблене із поганої кам'яниці⁹⁴. Табір знаходився недалеко від Мьольтенорту (в джерелі згадується як Мельтенорт), що знаходиться на березі Кільської бухти і теж належить до громади Гайкендорф. Достеменно невідомо зі скількох будівель складався табір, знаходимо в «Інформаційному листку» №241 за 30.09.1947 року інформацію про те, що в таборі існувало щонайменше 34 бараки⁹⁵.

Кількість населення в таборі була динамічною. За відомостями В. Маруняка за 1946-1947 роки в таборі Коріген проживало 736 осіб⁹⁶. Імовірно, оцінка населення подана В. Маруняком заснована на демографічній ситуації в таборі до червня 1947 року, адже 27 травня 1947 року 150 мешканців табору виїхали до Англії на роботу. На момент виборів до таборової Ради 31.08.1947 року фіксуємо кількість виборців (таборян віком від 18-ти років) в 463 особи, а перед початком 1947-1948 навчального року знаходимо відомості, що в школі навчалось 82 дитини^{97,98}. На вересень 1947 року в таборі проживало більше 545 осіб. З опрацьованих номерів «Інформаційного листка» не знаходимо відомості про кількість немовлят та дітей, що навчались в садку та юнацтва, що закінчило школу, але не досягла віку виборчого права в 18 років. Можливо, таборянами з неврахованих категорій були близько 41 осіб, на що вказує різниця між кількістю населення поданою В. Маруняком в 736 осіб та суми від'їжджих таборян на травень 1947 року із кількістю виборців та учнів школи в 695 осіб станом на серпень-вересень 1947 року.

Імовірно, назва Коріген виникла як змінений варіант назви населеного пункту Корюген, адже зустрічаємо в «Інформаційному листку» №71 за

---

⁹⁴ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 235. 4 с.

⁹⁵ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 241. 4 с.

⁹⁶ Маруняк В. Вказана праця. С. 110.

⁹⁷ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 228. 4 с.

⁹⁸ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 230. 4 с.

25.08.1946 специфічну транслітерацію для міста Мюнхен – «Мінхен»⁹⁹. В інших містах Шлезвіг-Гольштайну не знаходимо в місцевих діалектах (таких як гольштайнський та шлезвігський діалекти), а також в північнофризькій мові, зміни «Ü» на «I». Однак в баварсько-австрійському діалекті місто Мюнхен («München») буде письмово записаним як «Minga»¹⁰⁰ та «Minchen»¹⁰¹, а слово «die Fünf» (німецькою «п'ять») – «da Fimfa»¹⁰². Причиною звуконаслідування фонетичних норм баварсько-австрійського діалекту пов'язуємо із тривалими відносинами українців з носіями баварсько-австрійського діалекту через перебування Галичини, Буковини та Закарпаття в складі Австро-Угорщини. Згодом, в «Інформаційному листку» знаходимо паралельність вживання для позначення населеного пункту як «Корюген», так і «Коріген» або «Коріген» (останній варіант містився на перших двохстах номерах джерела через відсутність повноцінного шрифту українською мовою), однак при згадуванні табору завжди використовувався варіант через букву «I».

Табір було засновано не пізніше 24 серпня 1946 року. Прикметно, що в «Інформаційному листку» №70 за 22.08.1946 рік є відомості про святкування річниці посвячення церкви, проведеної у 1945 році¹⁰³. Так як 24 серпня 1946 року припадає на суботу, імовірно, ювілей відзначався в зазначений календарний день, замість проведення ювілейної служби в неділю. Відкриття народної школи теж є мірилом того, коли табір розпочав своє функціонування. Хоча ми не знаходимо конкретної дати заснування таборової школи, однак в «Інформаційному листку» №72 за 27.08.1946 року знаходимо відомості, що початок 1945/1946 навчального року був тяжким: школа не мала свого приміщення, облаштованих парт для учнів, учительської, існувала проблема відсутності підручників та книжок українською мовою, були проблеми з

---

⁹⁹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 71. 4 с.

¹⁰⁰ Bayerisch-österreichisches Wörterbuch. 2, Bayern : Bayerisches Wörterbuch : 1. A - Bazi, 2002. S. 480.

¹⁰¹ Там само.S. 6.

¹⁰² Там само.S. 141.

¹⁰³ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 70. 4 с.

кількістю педагогічного колективу, що складався лише з трьох учителів¹⁰⁴. Такі проблеми свідчать про поспішне створення школи і брак статків та матеріальних ресурсів, щоб облаштувати освітній процес на прийнятному рівні.

Вибори до таборової Ради 31 серпня 1947 року, що проводились щорічно, є ще одною причиною вважати, що табір був заснований наприкінці серпня 1945 року¹⁰⁵.

Організаційна структура була складною. Головними органами влади були Рада табору, комендант (командант), а також таборова Управа. Рада табору обиралася таборянами за принципом звичайної більшості (тобто за умови, коли один з кандидатів отримав найбільше голосів). Легітимність виборів визначали явкою від 50% населення табору, що мали виборче право. Для всіх органів табору виборчий цикл тривав близько року, за тиждень до проведення виборів скликалась Виборча комісія. Перед скликанням Виборчої комісії відбувались заслуховування звітів таборової Ради, таборової Управи, Контрольної комісії та таборового Суду¹⁰⁶.

Таборова Рада складалась із шістнадцятьох членів та чотирьох заступників. Нам відомий список членів та їх заступників таборової Ради за виборами 31 серпня 1947 року. Членами були: Т. Омельченко, Г. Лущик, А. Козак, Г. Козак, К. Тернова, І. Піп, Г. Півторацький, Ю. Тищенко, С. Кокот, А. Котович, П. Шкурка, М. Харакоз, П. Яременко, Т. Глухий, Б. Заплітний, І. Зачернюк. Заступниками було обрано: В. Язвінський, І. Олексюк, Г. Зальський, С. Ярош¹⁰⁷.

Надалі Рада табору обирала коменданта табору, членів Контрольної комісії, таборового Суду, а також таборову Президію. Таборова Президія та Рада на своїх засіданнях розподіляли обов'язки членів таборового Проводу (таборової Управи). На основі рішення таборової Ради за 06.09.1947 року

---

¹⁰⁴ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 72. 4 с.

¹⁰⁵ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 230. 4 с.

¹⁰⁶ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 225. 4 с.

¹⁰⁷ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 230. 4 с.

членами президії обрано: Т. Омельченка, Тищенко Ю., Г. Лущика, Г. Козака, А. Котовича¹⁰⁸.

Таборова Управа складалась з коменданта табору, секретаря таборової Управи, а також 6 референтів: культурно-освітнього, господарчих справ, церковних справ, праці і таборового підприємства, охорони здоров'я, жіночих справ¹⁰⁹. Референтури відповідали за провадження політик коменданта та таборової Ради з огляду на спеціалізацію референтур. Однак могли існувати й інші референтури з посадою голови-референта. Так знаходимо відомості в «Інформаційному листку» №76 за 05.09.1946 про шкільного референта А. Котовича¹¹⁰, а в «Інформаційному листку» №30(155) за 13.03.1947 року знаходимо відомості про існування посади організаційного референта, що обіймав А. Козак¹¹¹. Відомо і про існування посади канцелярського референта, однак інших подробиць щодо посади ми не маємо.

Членами таборової Управи на 1946 рік були: Г. Лущик – комендант табору; А. Котович – шкільний референт; Г. Олексюк – референт господарчих справ; В. Коваль – референт охорони здоров'я; В. Тарасенко – референт праці; А. Котович був також референтом церковних справ. Цю посаду могла обіймати лише світська людина, що створювало місток між духовенством і світським таборовим населенням.

Однак нам достеменно невідомі імена осіб, що обіймали посади культурно-освітнього референта та референта жіночих справ в 1946 виборчому році. Імовірно, референтом жіночих справ у таборі була Я. Збир, що була головою Кільської делегатури (ориг. – делягатури) ОУЖ (Організації українського жіноцтва) або Н. Тернова, що в 1947 виборчому році була обрана Президією та членами таборової Ради на цю ж посаду¹¹².

Імовірно, посаду культурно-освітнього референта обіймав пан Домченко. Підставами до наведеного припущення є те, що в «Інформаційному

---

¹⁰⁸ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

¹⁰⁹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

¹¹⁰ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 76. 4 с.

¹¹¹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 30(155). 4 с.

¹¹² Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 68. 4 с.

листу» №228 за 30.08.1947 року знаходимо відомості, що особа, що є водночас культурно-освітнім референтом та редактором «Інформаційного листка» йде у місячну відпустку з 01.09.1947 року, а тимчасовим виконавцем обов'язків культурно-освітнього референта стає А. Котович. Відомо, що пан Домченко в приміщенні редакції здійснював продаж різноманітної публіцистики¹¹³. Обов'язки редактора «Інформаційного листка» тимчасово мав перейняти Ю. Тищенко¹¹⁴. Знаходимо відомості в «Інформаційному листку» №115 за 05.12.1946 року відомості і про існування посади таборового скарбника, яку обіймав І. Піп¹¹⁵.

На 1947 виборчий рік посади таборової Управи займали: А. Козак – комендант табору Коріген, Ю. Тищенко – референт культурно-освітніх справ, І. Піп – референт господарських справ, А. Котович – референт церковних справ, Т. Ринденко – референт праці і таборових підприємств, В. Коваль – референт охорони здоров'я (також був на посаді таборового лікаря), референткою жіночих справ – Тернова Н., секретарем таборової Управи – В. Заплітний¹¹⁶.

Контрольна комісія складалась із п'яти осіб, серед яких: її голова, заступник голови, секретар, і два члени. Контрольна комісія опікувалась справами перевірки доцільності дій членів таборової Управи та коменданта табору, а також опікувалась справами харчових і «одежєвих» карток. На 1947 виборчий рік членами Контрольної комісії у відповідності до зазначеного вище посадового порядку були: М. Хараков, М. Сулима, В. Язвікський, І. Зачернюк, А. Логвіненко¹¹⁷.

Таборовий Суд був органом, що складався початково з трьох, а з 1947 виборчого року – із шести членів: голови таборового Суду, заступника голови, трьох членів та секретаря. Суд карав за різні правопорушення, серед них: недотримання таборових порядків, невиконання розпоряджень таборових

¹¹³ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 265. 4 с.

¹¹⁴ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 228. 4 с.

¹¹⁵ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 115. 4 с.

¹¹⁶ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

¹¹⁷ Там само.

службовців, пияцтво, викликання неспокою, побої, знищення або ушкодження власності, крадіж, засмічення території табору, виїзд з табору без дозволу, наклеп, недогляд дітей, нищення харчів, матеріалів, інвентаря, водогонів, газу, електрики. Покарання переважно складались із штрафів, а також перебування на недовготривалий період у таборівій в'язниці¹¹⁸.

У 1946 виборчому році членами таборового Суду були: голова Суду – п. Войтович, члени суду – п. Лабус і п. Хомінський¹¹⁹. У 1947 виборчому році членами таборового Суду у відповідності до зазначеного вище посадового порядку були: Палій М., С. Кокот, П. Яременко, Т. Глухий, З. Волков, П. Шкурко¹²⁰.

Найнижчою посадою в адміністративній структурі були старші по баракам, що слідкували за матеріальним станом бараку та дотриманням правил поведінки таборянами, адже в таборі було електропостачання, каналізація і доступ до свіжої води у діжках¹²¹.

Табір був складовою Кільської таборової округи, що була сформована з 4 таборів: «Фрідріхсорт №41», «Фрідріхсорт №56», «Кіль-Гассе» та Коріген. Структура Кільської таборової округи нам невідома, окрім кількох посад. Так, керував таборовою округою головний секретар. Посаду на 1946 виборчий рік посідав М. Войтович. Була посада секретаря, що на 1946 рік обіймав С. Гела (зустрічаємо варіант прізвища як Геля)¹²².

Табори «Фрідріхсорт №41» та «Фрідріхсорт №56», скоріш за все, були таборами, що знаходились на певній відстані між собою в межах Фрідріхсорту, а тому вважались Британською окупаційною владою окремими таборами¹²³. Втім, не завжди їх вирізняли між собою, на що вказує опис табору Фрідріхсорт в «Інформаційному листку» №91 за 10.10.1946 року, де було зазначено, що формально табір у Фрідріхсорті був частиною табору Коріген, однак мав

---

¹¹⁸ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 59. 2 с.

¹¹⁹ Там само.

¹²⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

¹²¹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 236. 4 с.

¹²² Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 34. 2 с.

¹²³ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 38(163). 4 с.

самоврядність, власну невелику церкву, драматичний гурток, кравецьку та вишивальну майстерню¹²⁴. Прикметно, що перший збережений номер «Інформаційного листка» №17 за 04.04.1946 року в розширеній назві мав таку назву: «Інформаційний листок Таборів Коріген і Фрідріхсорт»¹²⁵.

Табір «Кіль-Гассе» знаходився в районі Гассе (або Гасзеє, нім. – Hasee), що є складовою частиною міста Кіль. Про табір ми знаємо надто мало, окрім того, що функціонувала православна церква та лікарня¹²⁶.

Важливим аспектом таборового життя було шкільництво. Народна школа в таборі з'явилась ще в перші дні від заснування табору, імовірно, в дуже обмежений термін, а тому перший рік існування табору був складний через брак грошей, підручників, обладнання, а також вчителів. Однак в «Інформаційному листку» №72 за 27.08.1946 знаходимо відомості про ремонт школи до нового навчального року¹²⁷. Школу розмістили в одному із колишніх житлових бараків, а ремонтом займались, щонайменше, п'ять таборян: п. Курочків, П. Понюта, В. Павлюк, Ф. Ліщак, І. Лапуза. Під час ремонту в школу було проведено електропостачання, електричну ілюмінацію, а також змайстровано електричний дзвінок. В школі окрім восьми навчальних кабінетів була учительська і кімната сторожі (охоронця)¹²⁸. Також відомо, що при школі діяв батьківський комітет, що складався з 5 осіб. Батьківський комітет організовував збір грошей на організацію свят дітям, а також створював місток в комунікації між школою та батьками учнів¹²⁹.

Проте проблема кадрового голоду зберігалась надалі, навіть після добору кадрів. В «Інформаційному листку» №235 за 16.09.1947 року народна школа запросила учителя-німця для навчання німецької мови учнів об'єднаного сьомого з восьмим класу. Не було в школі і вчителя англійської, тому навчання англійської мови як і дітей, так і дорослих залежало від того,

---

¹²⁴ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 91. 4 с.

¹²⁵ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 17. 2 с.

¹²⁶ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 38(163). 4 с.

¹²⁷ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 72. 4 с.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 288. 4 с.

чи могла людина або батьки дитини придбати підручник чи словник¹³⁰. Володіння англійською було сприятливим фактором для виїзду таборян до англійських країн, окрім того табір Коріген знаходився в межах британській окупаційній зоні Німеччини, а тому як знання англійської, так і німецькою надавало більше можливостей для виживання: знаходити роботу за межами табору, домовлятися із місцевим населенням, бути проінформованим про недавні події в Кілі та окрузі та тощо.

Відомо, що на початок 1947-1948 навчального року в школі навчалось 82 учні, однак через брак учнів сьомого і восьмого класів було вирішено об'єднати їх в один клас, що складався з 6 учнів¹³¹. Таким чином, один з навчальних кабінетів було згодом перероблено в приміщення для читального клубу, де можна було щотижня послухати вичити та реферати, а також читати книги та газети, що отримували табір¹³². В «Інформаційному листку» знаходимо відомості про радянські газети, що отримували українські табори від УННРА. СРСР був зацікавлений у поверненні українців до УРСР, тому через газети проводилась пропаганда щодо повоєнної неймовірної успішності відбудови України.

В таборі діяли матуральні курси, які в 1947 році відвідувало 14 осіб. Тривалість матуральних курсів була 14 місяців, іспит зрілості був складений учнями 20-21 червня 1947 року. Для матуральних курсів було облаштовано своє приміщення, де також провадилися загально-освітні курси¹³³.

Окрім матуральних курсів існувала школа для неписьмених і малописьмених людей. Так, на заняття школи ходило постійно 15 людей, серед них більша частина були жінки з дітьми, що поєднували навчання і виховання власних дітей. Окрім того, в «Інформаційному листку» №(31)156 за 15.03.1947 знаходимо відомості, що в таборі було 34 людини, які не вміли читати та писати взагалі, особливе небажання вивчитися було серед молодих

---

¹³⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 235. 4 с.

¹³¹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 228. 4 с.

¹³² Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 258. 4 с.

¹³³ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 200. 4 с.

чоловіків¹³⁴. Як зазначав автор статті «Хто нас дискредитує?» Г. Козак, потреба в освічених таборянах зумовлена тим, що тільки освічені люди зможуть бути прийнятими і отримати громадянство країн, що приймають переміщених осіб¹³⁵.

Діяли у таборі фахові та мовні курси. Так, в «Інформаційному листку» №65 за 11.08.1946 року знаходимо відомості про існування курсів чужоземних мов (англійської, іспанської, французької та німецької), були шоферські, електро-технічні та креслярські курси¹³⁶. В «Інформаційному листку» №124 за 28.12.1946 року знаходимо відомості, що А. Курочкіна, що була підреферентом праці, організовує курси домашніх робітниць¹³⁷. В «Інформаційному листку» №157 за 18.03.1947 рік знаходимо відомості про те, що інж. Малашевський організовував курси не тільки електротехнічні, але й радіотехнічні¹³⁸. В таборі існував короткий курс бджільництва та садівництва від агронома І. Ко-н (скорочення прізвища або помилка)¹³⁹.

Зустрічаємо відомості про порушення дітьми правил табору та дисципліни під час освітнього процесу. Так, до батьків неодноразово зверталися представники таборової Управи щодо правопорушень дітей. Типовою була проблема дітей, що більшу частину дня були без нагляду, а тому самовільно покидали табір, витопували городи як і таборян, так і німців, а також займалися псуванням майна табору (кидали каміння у вікна тощо)¹⁴⁰. Часто діти, що залишались без нагляду батьків, були брудними і недоглянутими, вешталися табором і найближчими населеними пунктами як Мельтенорт (Мьольтенорт) та Гайкендорф. Нерідкі були випадки пропуску уроків дітьми без поважних причин. Згодом, в «Інформаційному листку» №329 за 29.04.1948 знаходимо звернення Г. Козака, голови школи, щодо прийнятого ним рішення, що учні, що пропускають уроки, будуть звільнені від

---

¹³⁴ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 31(156). 4 с.

¹³⁵ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 31(156). 4 с.

¹³⁶ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 65. 2 с.

¹³⁷ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 124. 4 с.

¹³⁸ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 32(157). 4 с.

¹³⁹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 40(165). 4 с.

¹⁴⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 240. 4 с.

школи. Голова школи відзначає, що найбільша кількість порушників шкільної дисципліни була в 5-их і 8-их класах. Причиною такого рішення було, що 26.04.1948 року до школи прийшло лише 20 з близько 60 учнів¹⁴¹.

Втім, правопорушення та злочини були характерними і для дорослих таборян. Так, в «Інформаційному листку» №7(132) знаходимо відомості про спробу викрасти речі громади з харчової і одягової комори, що завершилась частковим успіхом¹⁴². Причиною такого злочину може бути не тільки бажання отримати одяг і харчі вище норми, а також намагання їх продати в Таушцентралі (Центр обміну) міста Кіль. Намагання перепродати речі осуджував в статті «Відповідаймо за свої вчинки» комендант табору Г. Лущик, адже створювало уявлення у пересічних німців, що таборян забезпечують набагато краще, ніж громадян окупованої Німеччини, а стосунки між німцями та діпістами почасти були напруженими¹⁴³.

Діяв в межах табору дитячий садок. Садок був створений для того, щоб жінки могли поєднувати повноцінну працю із вихованням дітей. Догляд за чистотою в садку здійснювали матері дітей, прибираючи приміщення за певним графіком. Однак не всі матері користувались дитячим садком, і не всі з них якісно доглядали за дітьми, а тому таборова Управа зазначала, що: «кількоро дітей, яких матері не змушують баритися й виховуватися у дитячому садку, систематично лазять по кущах помідорів та по плотах за голярнею. Знов інші, з тої ж категорії, час від часу скручують по умивальнях крани (...)»¹⁴⁴.

Типовою проблемою були масові невиходи таборян на роботу. Як правило, вони мали хоч і частковий, але систематичний характер: таборяни намагались прогулювати не більше двох робочих днів на тиждень, аби вони могли харчуватися за карткою робітника, що значно відрізнялась від звичайної харчової картки по калорійності, що було зазначено таборовою Управою в

---

¹⁴¹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 49(173). 4 с.

¹⁴² Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 7(132). 4 с.

¹⁴³ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 74. 4 с.

¹⁴⁴ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.

«Інформаційному листку» №238 за 23.09.1947 року¹⁴⁵. В тому ж випуску було наголошено, що відсутність таборян на роботі без поважних причин, буде відразу каратись переведенням таборянина на умови звичайної харчової картки. Також, якщо таборянин бажав звільнитись, то в табелях про звільнення має бути відмітка «Е» (імовірно, за згодою осіб), а не «Ф» (імовірно, означало звільнення через порушення умов робочого процесу) для того, щоб не було проблем із виїздом за кордон і подальшим працевлаштуванням. Загалом, масові прогули спричиняли не тільки збідніння таборян, а й табору, що брав податок в 3 нм. щомісяця з працевлаштованих, а не з працевлаштованих – 2 нм¹⁴⁶.

В «Інформаційному листку» знаходимо відомості щодо дискримінації за регіональним походженням українців. Поділ на «надніпрянців» та «галичанин» вважався штучним для загалу української еміграції та був недопустимий, і вважався імпортованим через радянську агентурну сітку для дестабілізації та дискредитації українського еміграційного руху¹⁴⁷. В «Інформаційному листку» №219 за 09.08.1947 року знаходимо відомості як деякі таборяни обізвали священника О. Іванюка «східною квіткою»¹⁴⁸. Цей конфлікт був розглянутий адміністрацією табору і частині людей, які згадувались в цьому конфлікті, було виправдано від звинувачень в розпалюванні ненависті до надніпрянців¹⁴⁹.

В таборі існувала проблема з неписемним дорослим населенням. Примусу щодо навчання неписемних початково не провадився. Згодом, через проблему з частиною таборового жіноцтва, що не знала англійської мови і мала виїхати до Англії, було вирішено зробити відвідування курсів англійської мови примусовим¹⁵⁰.

---

¹⁴⁵ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 238. 4 с.

¹⁴⁶ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 115. 4 с.

¹⁴⁷ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 2 с.

¹⁴⁸ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 219. 4 с.

¹⁴⁹ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 221. 4 с.

¹⁵⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 261. 4 с.

Спільними зусиллями через жіночий гурток, що був підпорядкований референту жіночих справ, було створено в кінці травня кравецьку майстерню¹⁵¹. Окрім кравецької майстерні в таборі діяла лялькова майстерня, обидві майстерні приймали замовлення на латання білизни та одягу¹⁵².

Знаходимо відомості в «Інформаційному листку» №231 за 06.09.1947 створення друкарської школи¹⁵³. Причиною відкриття школи стало те, що табір нещодавно отримав друкарський верстат і шрифти українською мовою. Згодом, в грудні 1947 року було видано першу працю друкарської школи – «Календар-довідник на 1948 рік»¹⁵⁴. Нам відомо і про існування інших видань, що видавались Кільською таборовою округою в «Корігені»: «Джміль»¹⁵⁵, «Літературно-науковий збірник»¹⁵⁶ та «На чужині»¹⁵⁷, тому видавнича діяльність табору була доволі значною попри нетривалий час існування таборів переміщених осіб.

Табір був насичений різноманітними заходами, які організували або спільно, або почасти культурно-освітня, організаційна та жіночих справ референтури. З опрацьованих випусків «Інформаційного листка» визначено, що в таборі було проведено 1 відчит (синонімами є слова «доповідь» та «лекція»), 6 лекцій, 17 рефератів та 13 академій. За відомостями В. Маруняка в таборі було як мінімум 44 відчити, в кількість яких могли зарахувати в сукупність відчитів, лекцій та рефератів¹⁵⁸. Цікавим є те, що в стінах табору було проведено 13 академій, що були цілими подіями, куди нерідко залучали діючий в таборі театр «Промінь» та місцевий аматорський хор. Загалом, тематика більшості академій і відчитів стосувалась визначних дат та особистостей з історії України: академії присвячені О. Кобилянській, І. Франку, Т. Шевченку, С. Петлюрі та ін., Листопадовому здвигу, пам'яті жертв

¹⁵¹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 34. 2 с.

¹⁵² Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 120. 4 с.

¹⁵³ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 231. 4 с.

¹⁵⁴ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 273. 4 с.

¹⁵⁵ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.

¹⁵⁶ Маруняк В. Вказана праця. С. 232.

¹⁵⁷ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 2 с.

¹⁵⁸ Маруняк В. Вказана праця. С. 110.

«Базару» та ін. Найбільшим різноманітним заходом, що був проведений у таборі, був «Осінній фестин» (від пол. festyn – святкова забава, народне гуляння, що походить від нім. das Fest – свято). Концепцію «Осіннього фестину» створив місцевий осідок ОУЖ і створив програму за участі таборового театру «Промінь», а також таборяни отримали доступ до гри в лотерею, лото та ін. Окрема програма «Осіннього фестину» була для дітей¹⁵⁹.

Така кількість відчитів, лекцій, концертів та академій свідчить про високий рівень зацікавленості таборового активу в налагодженні культурно-освітньої діяльності в таборі. Більшість вичитів та лекцій були присвячені пам'яті значних постатей та подій з історії України, що може свідчити про високий рівень патріотизму до Батьківщини серед таборового активу, що сприяло патріотичному вихованню молоді та дітей.

Окрім діючого театру до табору заїздили й інші театральні та оркестрові трупи. Серед тих, що знаходимо на сторінках «Інформаційного листка» були: вокальний квартет ім. Лисенка, співацька трупа за диригування О. Богоноса, театр «Ренесанс»¹⁶⁰. Окрім того, табір відвідували і неукраїнські гурти, серед відомих нам зі сторінок «Інформаційного листка» були югославський ансамбль¹⁶¹, неназваний білоруський театральний гурт¹⁶². Відомо, що деякі театральні трупи приїжджали до табору неодноразово. Так, вокальний квартет ім. Лисенка із Гайденав відвідував табір щонайменше двічі¹⁶³.

Розвиткові культурно поступу в таборі сприяла і співпраця з організаціями української еміграції: ЦПУЕ (Центральне представництво української еміграції), УДК (Український допомоговий комітет, а точніше

---

¹⁵⁹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.

¹⁶⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 219. 4 с.; Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 4 с.; Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 68(192). 4 с.;

Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 4(129). 4 с.

¹⁶¹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 12(137). 4 с.

¹⁶² Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 252. 4 с.

¹⁶³ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 219. 4 с.; Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 4 с.

Шлезвіг-Гольштайн-Гамбург Українського окружного допомогового комітету), ОУЖ (Організація українського жіноцтва)¹⁶⁴.

Окрім українських організацій здійснювала діяльність в таборі міжнародна організація ІМКА (УМКА: Youth Men's Christian Association). Організація збиралась в читальному клубі, що знаходився в кабінеті 8-ого класу. За сприянням ІМКА проводились кіноперегляди американських фільмів¹⁶⁵. Співпрацювала з табором місцева станиця української Санітарно-Харитативної Служби, що благодійно (харитативно) неодноразово проводила щеплення таборян від різних хвороб, особливо, коли в певних таборах Шлезвіг-Гольштайну виникали спалахи того чи іншого захворювання¹⁶⁶.

Відомо, що в таборі 04.08.1946 року розпочав діяльність пластовий курінь юнаків ім. Б. Хмельницького, що 05.08.1946 року провів другі сходини опісля установчих, де була гутірка (в пластовій термінології означає жваве обговорення з головуванням впорядника, гуртового або учасника гуртка, що сприяє розвитку мовленнєвої компетентності та розвитку вміння обґрунтовувати та відстоювати свою думку) про релігійність пластуна¹⁶⁷. В «Інформаційному листку» №75 за 05.09.1946 року знаходимо відомості в рубриці «Із життя Пласту», що 28.08.1946 року «відіслано перший звіт ІІГ (Ініціативного Пластового Гуртка) до ККСУПЕ (Краєвої Команди Союзу Українських Пластунів Емігрантів)». З цього ж випуску стає відомо, що пан Заклинський був обраний кошовим Українського Пласту і поширював свою відповідальність на всю Кільську округу, а зв'язковим було обрано пана Овада. Також були сформовані домовленості із ККСУПЕ щодо надання куреневі пластових одностроїв, що є в наявності в українському таборі в Гайденав, а також було надіслано Відділом пластової пропаганди при ККСУПЕ матеріали про Пласт, часописи, обіжники і пластові відзнаки¹⁶⁸.

---

¹⁶⁴ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 277. 4 с.

¹⁶⁵ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 285. 4 с.

¹⁶⁶ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 114. 4 с.

¹⁶⁷ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.

¹⁶⁸ Там само.

Діяла в таборі церква, що обслуговувала потреби як православної, так і греко-католицької парафії у таборі. Богослужіння були позмінні, особливу увагу в «Інформаційному листку» було присвячено розкладу богослужінь православної церкви¹⁶⁹. Діяли при таборі сестринства православної та греко-католицької церкви¹⁷⁰. Про діяльність сестринств ми знаємо мало, імовірно, вони мали тісну співпрацю із церковною та жіночих справ референтурами.

Про діяльність спортової секції ми знаємо небагато. Імовірно, це зумовлено тим, що основний масив діяльності спортової секції був спрямованим на функціонування футбольної команди¹⁷¹. Футбольна команда табору Коріген активно змагалася між іншими футбольними командами українських таборів переміщених осіб. Результативність футбольної команди була хиткою, тому значних успіхів не мала.

Висновки до розділу 3

«Інформаційний листок» табору Коріген є важливим джерелом до вивчення історії табору та Кільської таборової округи. «Інформаційний листок» табору був подібним до низки різних видань в українських таборах переміщених осіб, що почасти називали чи то листками, чи то бюлетенями. Видання було циклостильове, не мало українського шрифту на початках, що було типовим явищем для тогочасної діпінтської преси. В процесі розвитку друкарської справи в таборі Коріген, «Інформаційний листок» видозмінювався: на момент останніх досліджених видань він містив нумерацію сторінок, ілюстрації, декоративні елементи, напрацьовані рубрики і друкувався україномовним шрифтом.

Однак «Інформаційний листок» був дещо відмінним від основної маси таких видань, адже на сторінках «Інформаційного листку» можна знайти не

---

¹⁶⁹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 40(165). 4 с.

¹⁷⁰ Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 292. 4 с.

¹⁷¹ Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 99. 4 с.

тільки інформацію про адміністративну структуру табору та Кільської таборової округи, а й про інфраструктуру табору, функціонування шкіл, церков, фахових курсів, а також про проведення в таборі різноманітних культурних заходів, що вказує на значний культурно-освітній потенціал табору Коріген попри невеликий розмір табору.

Співпраця з українськими та міжнародними організаціями створювало умови сприятливого тла для розвитку табору, надаючи табору можливість розвивати культурно-освітню, медичну діяльність.

Окрім значних здобутків в побудові таборового життя на основі якнайкращих прагнень таборової Управи та Кільської таборової округи, «Інформаційний листок» є джерелом, що ґрунтувалось на реалістичному висвітленню подій в таборі, без значної самоцензури редакції, а тому містило відомості про ганебні події з українського таборового життя: крадіжки, спекулювання товарами, недогляд за дітьми, що були тією дійсністю, яку породжувало існування великих колективів людей, що опинились разом через трагічні сторінки з світової та української історії.

РОЗДІЛ 4. «ЛУНА» ТА «НАША ПОШТА» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДОБИ ДІ-ПІ В БРИТАНСЬКІЙ ОКУПАЦІЙНІЙ ЗОНІ

«Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав», або англійською «"Echo". THE CAMP-NEWSPAPER OF D.P. (Stateless)», скорочено – «Луна» – часопис, що видавався в таборі Гайденау в період з 02.03.1946 року по 06.10.1946 (за відомостями В. Маруняка – до 05.10.1946 року, що не відповідає датуванню останнього випуску «Луни»). Загальна кількість випусків часопису становить 34 номери¹⁷².

В дослідженні було опрацьовано 29 із 34 номерів часопису на основі матеріалів Українського архіву-музею у Клівленді, адже, на жаль, в комплекті від Українського архіву-музею відсутні числа 1, 2, 3, 11 і 12.

Часопис «Луна» був одним із періодичних видань табору Гайденав, що видався при видавництві «Заграва», що було одним із найбільших українських видавництв в британській окупаційній зоні Німеччини. Так, «Луна» є першим періодичним виданням табору Гайденау, і згодом, внаслідок еволюційного розвитку, перетворилось у часопис «Наша пошта», що видавався в період з 10.10.1946 по 13.08.1947 року, загальна кількість чисел часопису – 43 випуски¹⁷³. В дослідженні були використані перші 19 чисел «Нашої пошти» через ті ж обставини, як з «Луною».

За технічними та змістовими характеристиками обидва періодичні видання мають значні спільності. Так, початково і до випуску ч. 31 «Луна» друкувалась на папері форматом А3, а надалі разом із «Нашою поштою» друкувалась на папері, що пропорційно відповідає рейнському газетному формату. Листи обох форматів згинались вдвоє. Від випуску ч. 31 «Луна» редакція, імовірно, перейшла від ротативного (цикльостильового) друку, на що вказують відомості зі статті «Ранок у Гайденав», де вказано про те, що друк

---

¹⁷² Маруняк В. Вказана праця. С. 233.

¹⁷³ Там само.

«Луни» відбувався на «американці» (друкарській машинці) в бараці №9¹⁷⁴, до друку на лінотипії, що засвідчує і зміна формату, так і кілька оголошень редакції часопису про пошук працівників-лінотипістів¹⁷⁵. «Луна» і «Наша пошта» використовували від початку українські шрифти, що не мають чітких ознак модифікації іншомовних шрифтів.

Відповідальним редактором часопису був І. Марченко¹⁷⁶, а головою кооперативи «Заграва», що здійснювало видання «Луни» і «Нашої пошти» був М. Дроздовський¹⁷⁷. Періодичність «Луни» та «Нашої пошти» в середньому становила один раз на тиждень, однак до «Луни» ч.6 друк часопису відбувався двічі на тиждень, а між «Нашою поштою» ч. 1(13) та 2(14) друк часопису був припинений через відсутність палива, перебої в постачанні електроенергії та брак паперу¹⁷⁸.

Обидва джерела мали невелику кількість сторінок – в середньому від 4 або 6 сторінок, однак ч. 28 «Луни», що було присвячене роковинам табору, містило 8 сторінок матеріалів¹⁷⁹.

На сторінках «Луни» та «Нашої пошти» містився не тільки текст, а також різноманітні ілюстрації. Так, в випуску до річниці табору знаходимо ілюстрації та фотографії, що стосувались Гайденав¹⁸⁰. Окрім того, деякі рубрики отримували свої окремі стилізовані назви, як «Коротко зі світу», «Пластовий куток», «Вісті з України» тощо.

Найбільш імовірною причиною створення часопису слід вважати бажання наситити «вакуум інформації» у таборян щодо подій у світі та в Україні. Так, основну частину викладеного матеріалу в «Луні», а згодом і в «Нашій пошті» становлять відомості з ООН, рішення УНРРА, а також в події

---

¹⁷⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 7. С. 2-3.

¹⁷⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. 8 с.; Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 6.

¹⁷⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 5. С. 4.

¹⁷⁷ Гайденау / В. С. Леник, Л. І. Рудницький. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : <https://esu.com.ua/article-28230>

¹⁷⁸ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 2(14). 4 с.

¹⁷⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. 8 с.

¹⁸⁰ Там само.

в різних країнах світу. Окрім того, не менш важливими були відомості про події у таборі Гайденав, а також в інших таборах переміщених осіб в Німеччині, зокрема в британській окупаційній зоні, а також відомості про діяльність різноманітних українських еміграційних організацій. Важливим для подальших історичних досліджень є відомості, що стосуються малих таборів, що не мали власних інформаційних ресурсів або вони не знаходяться на зберіганні в архівних установах і не введені у науковий обіг. Серед таких – табори у Фалькенберзі, Геттінберзі, Білефельді, Галлендорфі, Батгорні, Дорстені, Лінторфі, Мільгаймі (Мюльгаймі) та ін.

Втім, поширення «Луни» та «Нашої пошти» відбувалось поза межами табору Гайденав серед переміщених осіб, що проживали приватно поза межами табору та в інших Ді-Пі таборах, адже відомо, що видавництво «Заграва» надсилало примірники свого часопису в Фішбек, Білефельд, Коріген, Годенав та у інші українські табори переміщених осіб, що почасти відомо як із часопису, так із покликань на нього інформаційними ресурсами таборів Коріген та Годенав. Поширення в інших таборах існувало на основі продажу відповідальними представниками того чи іншого табору, що отримували за це 15% в британській окупаційній зоні та 20% в французькій та американській окупаційних зонах прибутку (опусту) від кількості проданих примірників. Ціна незалежно від доставки була 50 пфенігів¹⁸¹, хоча редакція «Нашої пошти» зазначала, що продаж в інших таборах здійснювали перекупи, що значно завищували ціну на примірники часопису та інших видань видавництва «Заграва», тому закликали призначати від таборових адміністрацій представників, що будуть офіційно торгувати часописом¹⁸².

Тираж «Луни» складав початково 300 примірників¹⁸³, але згодом виріс до 750 примірників до ч. 23, а згодом відомості про тираж були відсутніми в наступних випусках «Луни» та у всіх випусках «Нашої пошти». Причиною

---

¹⁸¹ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 3(15). 4 с.

¹⁸² Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 6. 4 с.

¹⁸³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 4. С. 4.

цього слід вважати те, що одне й те саме число друкували в кілька партій, підлаштовуючись під умови клієнтів в таборі Гайденав, так і поза його межами.

Відомо, що автори, що публікувались в «Луни» і «Нашій пошті», отримували гонорари щомісяця, однак невідомо, скільки вартували статті, вірші та оповідання, що публікувались в часописі. До автури, що публікували статті в часописі, належали: Г. Черинь¹⁸⁴, Ф. Побігушка¹⁸⁵, С. Жмуркевич¹⁸⁶, Ю. Лисяк¹⁸⁷, В. Славко¹⁸⁸, Т. Іваськів¹⁸⁹, В. Іванис¹⁹⁰, М. Гуля¹⁹¹, О. Данський¹⁹², Г. Кубанська¹⁹³, І. Тиверець¹⁹⁴, В. Блакитний¹⁹⁵, О. Губаржевська¹⁹⁶, Б. Лисянський¹⁹⁷, П. Кізко¹⁹⁸ та ін. Залучення великої кількості авторів, частина з яких проживали за межами табору Гайденав як Б. Лисянський із Геттінгену¹⁹⁹, може свідчити про високий престиж видання.

«Луна» і «Наша пошта» мали спільні або подібні рубрики, або рубрики «Луни» зазнали деяких змін у «Новій пошті». Так, спільними рубриками були: «З листів до редакції», «Коротко зі світу», «Короткі вістки», «Оголошення», «Трохи цікавого», «Увага!», «Розшукують». Характерними для «Луни» були рубрики «Пресова хроніка», «Розшуки», «Вісті звідусіль», «За тиждень», «З усього світу», «Оповідання», «З трибуни нашого читача», «Пластовий куток», «З українського життя», «До наших читачів», «Подяка», «Українці з-за океану розшукують», «Нові видання», «З поштової скриньки», «Вісті з України», «Українці на чужині», «Українці з Канади розшукують», «В Управі табору».

---

¹⁸⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 30. 6 с.

¹⁸⁵ Там само.

¹⁸⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. С. 5.

¹⁸⁷ Там само.

¹⁸⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 2.

¹⁸⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 4.

¹⁹⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 29. С. 3.

¹⁹¹ Там само. С. 5.

¹⁹² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 31. С. 3.

¹⁹³ Там само.

¹⁹⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 32-33. С. 3.

¹⁹⁵ Там само.

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 1(13). 6 с.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 1(13). 6 с.

Для «Нашої пошти» були характерними рубрики «Вісті з краю», «Оповідка», «З радіо», «Коротко», «Короткі вісті».

На основі переліку рубрик зрозуміло, що деякі з них є лише варіаціями більш поширених рубрик, і така непослідовність засвідчує неусталеність рубрикації в часописі, що характерно і не тільки для «Луни» і «Нашої пошти», але й для інших періодичних Ді-Пі видань, до прикладу, «Інформаційного бюлетеня» табору «Цігельмаш» в Годенав, що теж досліджується у нашому дослідженні.

Найпоширенішою рубрикою були «Короткі вістки», що під такою назвою згадується 16 разів. Щоправда, до цієї ж рубрики слід зарахувати рубрики «Коротко», «Коротко зі світу», «Короткі вісті», «Вісті звідусіль», «З усього світу», «За тиждень», адже усі вони виконують однакову функцію – коротко інформувати таборян про події у світі, тому загальна кількість появ цієї рубрики – 27 разів.

Другою за поширеністю була рубрика «Розшукують», що один раз фігурує під назвою «Розшуки». В часописі згадується 22 рази. Головна мета рубрики – оповістити таборян табору Гайденав, а також тих, хто купує «Луну» або «Нову пошту» з інших таборів або приватно, про те, кого інші представники української еміграції розшукують зі своїх знайомих та родичів. Відомо, що станом принаймні на листопад 1946 року редакція публікувала оголошення про розшуки людей за певну плату: перші три рядки оголошення вартували 2 німецькі марки, а кожен додатковий рядок обходився в 50 пфенігів²⁰⁰.

Від цієї рубрики існували і похідні – «Українці з Канади розшукують» (зустрічали 2 рази), «Українці з-за океану розшукують» (зустрічали 1 раз).

Третьою за кількістю згадок рубрикою в часописі був «Пластовий куток», що інколи мав допис «провадить скавтмайстер Л. Бачинський» і згадується в часописі 18 разів. Рубрика мала виховну мету майбутніх і діючих

---

²⁰⁰ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 5(17). 4 с.

пластунів, в ній уміщувались поради, яким має бути пластун, і як він має чинити, а основу матеріалів був переклад книги Бейдена Поуела «Пласт для хлопців» (1908)²⁰¹. Імовірно, потреба в публікації фрагментів книги пов'язується із тим, що торгівля «Луною» та «Нашою поштою» була поширена по іншим таборам, а тому надавала доступ до теоретичного матеріалу тим, хто захоче організувати Пласт у своєму таборі.

Рубрику «Увага» або «Увага!» зустрічаємо 7 разів. Початково рубрика містила важливу інформацію, що стосувалась безпосередньо табору, але згодом трансформувалась в місце, де публікували наявні товари у видавництві «Заграва», що робить її пізній варіант використання подібним до рубрики «Нові видання», що згадується в часописі 1 раз. Подібною до раннього варіанту рубрики «Увага» або «Увага!» є рубрика «Оголошення», або ж «Оповіщення» та «Оповістка». Рубрика згадується 9 разів в часописі.

У рубриці «3 листів до редакції», що згадується один раз як «3 трибуни нашого читача», вміщені листи, які надсилали до редакції як і таборяни, так і передплатники часопису поза межами табору. В досліджених випусках часопису фігурує 6 разів.

Рубрика «Трохи цікавого», що згадується 3 рази, містила певні цікаві факти, які б могли зацікавити таборян. Найімовірніше, рубрика виконувала функцію заповнення простору в часописі, а також диверсифікувати зміст часопису.

Рубрика «Вісті з України» містила відомості про події, що відбувались в окупованій Радянським Союзом України. Загальна кількість згадок в опрацьованих номерах становить 4 рази.

«Українці на чужині» була рубрикою, що згадується 1 раз в часописі, і містила відомості про події в українській еміграції. Імовірно, поодинокість виявлення цієї рубрики свідчить не тільки про факт неусталеності рубрикації

---

²⁰¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. С. 4.

у таборі, але й те, що події в еміграції відображались не скільки в межах рубрик, скільки в окремих статтях та колонках, що були у часописі.

Рубрика «В Управі табору» появилась 2 рази і пов'язана з виборами 1946 року у таборі Гайденав. В ній вміщено відомості про результати виборів та зміну складу Управи табору.

Редакція «Луни» і «Нашої пошти» послугоувалась для наповнення часопису інформацією з різних джерел: україномовних і неукраїномовних. Серед неукраїномовних були «Times»²⁰², «Eastern Daily Press»²⁰³, «Reuters»²⁰⁴, «Sztandar Polski»²⁰⁵, «United Press»²⁰⁶, «Stars and Stripes»²⁰⁷ тощо. Редакція зрідка покликала на різноманітні неукраїномовні видання, коли дійсно ними користувалась, адже неукраїномовні видання були головним першоджерелом для української еміграції в питаннях подій по всьому світу, що згодом таборові періодики оброблювали з україномовним перекладом, тому загальна кількість використаної неукраїномовної преси могла бути більшою. Можливо, головним джерелом були не англо-, франко-, німецькомовні газети та журнали, а новини з радіо, тому покликання на них практично не провадилось.

Більш послідовно редакція «Луни» та «Нашої пошти» зазначала відомості про покликання на періодики «Українські вісті»²⁰⁸, «Час»²⁰⁹, «Новий шлях»²¹⁰, «Вперед»²¹¹. На сторінках часопису спостерігається не тільки покликання на україномовну пресу, а також і відомості про співпрацю між деякими виданнями «Луною». Відомо, що «Канадійський фермер»²¹², «Вісті» (Бельгія) та «Новий шлях» (Канада)²¹³ надсилали свої примірники регулярно і безкоштовно до табору Гайденав, а в україно-канадському часопису «Новий

---

²⁰² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 3.

²⁰³ Там само. С. 5.

²⁰⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 18. С. 2.

²⁰⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 6.

²⁰⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 2.

²⁰⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 34. С. 3.

²⁰⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 2.

²⁰⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. С. 2.

²¹⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 6.

²¹¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 5. 4 с.

²¹² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 3.

²¹³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 9. С. 4.

шлях» була вміщена стаття-подяка учням та ученицям гуманістичної гімназії ім. Т. Шевченка в Гайденав за їхню зичливість, що може теж означати, що була певна комунікація не тільки серед редакцій часописів, а й комунікацію таборян із представниками українства в інших країнах²¹⁴.

В пізніх досліджених випусках «Нашої пошти» наприкінці часопису розміщували рекламу та оголошення, очевидно, за плату. Так, на основі рекламних матеріалів відомо, що в Годенав функціонувала книгарня «Відродження», в Гамбурзі існувала майстерня «Друкарська машина», що переробляла друкарські машини з латинського та ін. шрифтів на український шрифт, а також ремонтувала ротатори та рахівничі машини²¹⁵.

«Луна» і «Наша пошта» містять значний масив відомостей щодо табору Гайденав. Так відомо, що табір був створений зусиллями групи небайдужих представників української еміграції на чолі із О. Дроздовським, що проживали до того часу в школі недалеко від Лінебургу (імовірно – Люнебург, Нижня Саксонія). Їм довелось оббивати пороги англійської військової адміністрації, щоб отримати дозвіл на створення табору. На жаль, не обійшлося без бюрократичної тяганини: довелося їздити, за спогадами Т. Іваськіва, «з Ганноверу – в Целе, з Целе – в Зольтав, від однієї команди до другої – все металися наші представники, щоб вистаратися притулок для сотень скитальців, які розпорошилися по лісах, містах та селах»²¹⁶.

З рештою, був отриманий дозвіл, а місце табору було дислоковано у Мунстері (Мюнстері, Північний Рейн-Вестфалія) що намагалися клопіткою працею довести до ладу таборяни. Результатами праці була народна школа, дитячий садок, хор. О. Дроздовський був обраним вже в той момент головою табору від британської окупаційної адміністрації²¹⁷.

Однак через ріст кількості таборян англійська окупаційна адміністрація 13.08.1945 року переселила значну частину таборян до Гайденав. Дуже

---

²¹⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 3.

²¹⁵ Наша пошта. Український часопис. 1947, 5(17). 4 с.; Наша пошта. Український часопис. 1947, 7(19). 4 с.

²¹⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 4.

²¹⁷ Там само.

швидко розбудували, як зазначає Т. Іваськів, «гімназію, народній університет, школу, курси, дитячий садок, різні робітні, студії»²¹⁸.

Також О. Дроздовський в статті «Перейдено рік» зазначав те, що сам табір, перед поселенням українців, був в зруйнованому стані, а тому таборянам довелось налагоджувати інфраструктуру власними руками²¹⁹.

Відомо, що в таборі проживало приблизно 3 тисячі осіб. Так, в «Енциклопедії Української еміграції» називають величезну цифру в 7 тисяч мешканців, однак за відомостями В. Маруняка знаходимо цифру в 3032 мешканців²²⁰, а на сторінок «Луни» фігурує цифра в 3 тисячі осіб без уточнень²²¹. Слід зазначити, що редакція «Луни» та «Нашої пошти», коли вказувала кількість населення кожного табору, називала лише приблизні цифри, які теж не завжди можна вважати достовірними – серед таких є цифра, що в Корігені проживало 1000 осіб, хоча їх кількість на момент публікації новини не повинна була перевищувати 800 осіб²²².

Проживали таборяни у бараках, загальна кількість бараків є невідомою, але знаходимо відомості про функціонування бараку під номером 203²²³. Відомо, що не всі бараки були житловими, адже в бараку номер 9 знаходилась редакція видавництва «Заграва»²²⁴.

Табором керувала Управа табору, що складалась з голови табору – коменданта (в Гайденаві фігурує і друга назва для посади – провідник), заступники провідника, різних референтів, що керували референтурами (відділами), а також управлінців, що відали загально-господарчими та адміністративно-персональними справами (назви посад збережені за правописом джерела)²²⁵.

---

²¹⁸ Там само.

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Маруняк В. Вказана праця. С. 108-109.

²²¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 27. С. 1.

²²² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 19. С. 3.

²²³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 24. С. 3.

²²⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 5. С. 4.

²²⁵ Там само. 1946, ч. 5. С. 4.

Нам невідомий точний склад Управи табору на 1945 рік, окрім того, що провідником табору на 1945 рік був О. Дроздовський, що був переобраний внаслідок виборів 1946, що були проведені приблизно в період другої половини лютого – початку березня, на що вказує стаття «Управа табору», де зазначено, що «новообраний склад Управи табору на організаційному засіданні 8 березня під головуванням п. Ялового (імовірно, секретаря табору або голови виборчої комісії – І.П.) одноголосно обрав провідником табору п. Дроздовського (...)». Відповідальним за адміністративно-персональні справи був І. Скрипа, а Р. Гусар відав загально-господарчими справами. Окремі референтури були розподілені між членами управи таким чином: «1) п. Яловий – культ-освітня референтура, 2) п. Федунь – харчова референтура, 3) п. Геба – референт праці, 4) п. Єльників – реф. будівельний і транспорту, 5) п. Ільків – реф. господарчий, 6) п. Вожаківський – реф. мешканевий, 7) п. Матіїв – реф. суспільної опіки, 8) п. Кузьменко – староста табору»²²⁶.

Також відомо, що на місці мешканевого референта мав бути п. Кобелецький, але через зайнятість в мистецькій справі він відмовився від посади²²⁷. Згодом і п. Вожаківський відмовився від посади мешканевого референта, внаслідок чого на посаду було призначено п. Помірка²²⁸.

Існувала до виборів 1946 року референтура статистики, однак рішенням Управи табору на організаційному засіданні 8 березня було вирішено її скасувати, натомість всі справи статистики було делеговано п. Скрипу²²⁹.

Про функціонування таборового Суду практично немає відомостей на сторінках «Луни» та «Нашої пошти». Відомо, що Суд складався із трьох суддів, серед них один головуєчий, та 12 судових засідателів (інакшими словами – колегії присяжних; на жаль, джерело не зазначає ні імен, ні прізвищ як суддів, так і присяжних), а до судового процесу долучали як і сторону обвинувачування, так і сторону захисту, що свідчить про функціонування в

---

²²⁶ Там само.

²²⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 5. С. 4.

²²⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. С. 4.

²²⁹ Там само.

судовому процесі посад адвоката і прокурора або подібних до них посад. Суд виносив короткострокові та грошові покарання як суворі догани, арешт (від одного дня до, максимум, 3-х місяці), примусову працю та грошові штрафи та компенсації. Однак суд не міг розглядати тяжкі злочини (імовірно, маються на увазі кримінальні злочини), а також не міг засудити до тюремного ув'язнення, каторги, а також до смертної кари. Окрім того, суд розглядав і полегшувальні обставини, серед яких було відбування арешту під час слідства та приближення великих свят²³⁰.

При таборі існувало Бюро розшуку, що повідомляло на сторінках «Нашої пошти», що всі зацікавлені в справах розшуку можуть звертатися до них²³¹.

Відомо, що в таборі було створено і робітничу інфраструктуру. В. Маруняк нараховує в таборі функціонування 10 майстерень та крамниці²³². Відомостей про крамницю в таборі на сторінках «Луни» та «Нашої пошти» ми не знаходимо, якщо не враховувати вірогідність того, що В. Маруняк має на увазі або здійснення продажів канцелярії, періодики та книжок видавництвом «Заграва», або, за відомостями зі статті «В залі таборового суду Гайденав», що згадується в «Луні» ч. 19, під словом «склеп» зазначений не підвал, а крамниця²³³, що відповідає галицькій мовній традиції.

Хоч і повної структури спеціалізації кожної майстерні ми не знаходимо на сторінках «Луни» чи «Нашої пошти», однак за сукупністю розрізнених відомостей можливо відтворити приблизну картину спеціалізації майстерень (або інакшими словами робітень) табору. Так, в статті «Виставка народного мистецтва й виробництва» за авторства Ю. Лисяка, що розповідає про однойменну виставку, що проходила 10.08.1946 року в Шльос Едінгені в Целе. Там в шатрі табору Гайденав були розміщені вироби механічної, столярської, шевської і трикотажної майстерень, серед них: електромонтерське

---

²³⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 4.

²³¹ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 10. 4 с.

²³² Маруняк В. Вказана праця. С. 108-109.

²³³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 4.

(електричне) та слюсарське знаряддя, кухенний (кухонний) посуд, взуття, волічкове (з волічкових ниток, що виробляються із високоякісної вовни) в'язання жіночих та дитячих светрів, рукавичок, панчіх тощо. Окрім того, відомо про діяльність митців-різьбарів табору, що презентували на виставці касетки, чаші, тарілки, альбоми і церковний хрест, а особливе місце посіла скульптура роботи пані С. (на жаль, нам невідомо ім'я та прізвище мисткині). Малярська студія презентувала пейзажі, портрети і натюрморти²³⁴.

Частково відтворити список майстерень можливо за свідченнями про курси, що читали в Українському народньому університеті ім. Гр. Сковороди в Гайденаві (скорочено – УНУ), однак слід зазначити, що не обов'язково наявність певних курсів засвідчуватиме те, що в таборі функціонувала база практичної підготовки слухачів курсів, хоч вона, гіпотетично, і мала бути присутня в таборі або УНУ довелось послуговуватись, як базами практик студентів, німецькими фірмами, але щодо цього відомостей ми не маємо. Так, відомо, що серед технічних курсів були: курси майстрів кустарного виробництва цукру, хемічні (хімічні) курси кондиторського (кондитерського) виробництва і кустарної переробки садово-городньої продукції, курси майстрів кустарного виробництва зв'язуючих і ізоляційних будівельних матеріалів (матеріалів), курси майстрів кустарного виробництва мила, обрібки (обробки) шкіри та відходів рогатої худоби, курси майстрів кустарного виробництва будівельних матеріалів та здобування нерудних копалин, курси санітарних техніків та курси машиністів тартаків (лісопилень)²³⁵.

Відомо, що одним із основних занять населення табору були лісопилінні роботи. Так, в таборі було створено 24 лісопилінних бригад, а загальна кількість лісорубів становила 327 осіб, щоправда за відомостями статті «Ще раз про працю» стає відомим факт прогулів серед лісорубів, що в середньому на місце праці, у ліс, прибуває лише 240-245 робітників, і не всі з них відпрацьовують денну норму. В тій ж статті згадується про те, що деякі із

---

²³⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 27. С. 5.

²³⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденаві. 1946, ч. 29. С. 6.

лісопильних бригад здійснюють зразкову роботу, серед яких 5, 6, 8, 9, 12, 14 та 15 лісопильні бригади²³⁶.

В дійсності, ситуація з прогулами у лісорубів відображає загальну картину працевлаштування діпівців: частина таборян активно залучались до роботи, а частина працювала радше номінально, ніж фактично. Сутність проблеми криється не тільки в лінії або безвідповідальності частини мешканців табору, а й слабкою системою винагородження таборян, адже основні блага надавались таборянам від УНРРА, тому не всі таборяни були готові прагнути до більшого, для них пайкові норми були задовільними разом із тими умовами проживання, що були у таборі.

Освітня система в таборі Гайденав зазнала значного розмаху. Так, за відомостями В. Маруняка знаходимо відомості про функціонування в таборі дитячого садка, народної школи, гімназії, технічно-ремісничої і музичної школи, народний університет²³⁷. Серед усіх цих освітніх інституцій не знаходимо відомостей про технічно-ремісничу школу, можливо, мається не увазі філія Української високої технологічної школи в Регенсбурзі, що називалась Високою інженерно-технічною школою в Гайденав, що справді функціонувала в таборі²³⁸.

Дитячий садок функціонував у таборі майже від початку його існування про що свідчить вшанування річниці заснування садочку 14 липня 1946 року. Щоправда, вшанування роковин дитячого садочку у липні місяці суперечить відомостям, що табір в Гайденав почав функціонувати із 13.08.1946 року. Імовірно, під цими роковинами маються на увазі роковини від створення садочку в таборі в Мунстері. Так, керівницею садочку була п. Іваськів, а виховательками були п. Борис, п. Суржиків, п. Сержак та п. Дусановська. Приймали в садочок дітей віком від 3 до 6 років, а станом на липень 1946 року в садочок відвідували загалом 111 дітей²³⁹.

---

²³⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 3.

²³⁷ Маруняк В. Вказана праця. С. 108-109.

²³⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 18. С. 4.

²³⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 23. С. 3.

При таборі діяла народня (народна) школа, директором якої або заступником, імовірно, була В. Губаржевська (точних відомостей ми не маємо, однак в статті «Експурсія школярів у Гамбургу» авторкою була В. Г-ка, тобто В. Губаржевська). Школа була чотирирічною, після чого учні могли вступити до гімназії²⁴⁰.

Навчання в 1945-1946 році в народній школі тривало для 1-2 класів до 15 червня, а для 3-4 до 30 червня. Іспити складали лише учні 4 класу, однак для 1-3 класів проводились перевірни (контрольні) роботи. Окрім того, після закінчення народної школи випускник (абсольвент) отримував визнання УНРРА та окупаційною владою атестат²⁴¹.

Школярі також мали змогу побувати на екскурсії в Гамбурзі. 230 школярів відвідали гамбурзький зоопарк, що свідчить про намагання таборової Управи створити різноманітні умови для розвитку та дозвілля дітей. На основі цієї цифри в 230 дітей можна визначити принаймні мінімальну кількість учнів народної школи²⁴².

Табір Гайденав мав гуманітарну гімназію ім. Т. Г. Шевченка. Школа мала чотирирічну систему і продовжувала навчання учнів після закінчення ними народної школи, тому у гімназії нумерація років навчання продовжувалась від народної школи. Директором школи був Л. Бачинський²⁴³.

Загальної кількості гімназистів ми не маємо, однак відомо, що в 8 класі станом 1945-1946 навчальний рік спочатку навчалось 13 учнів, однак закінчили матуру (закінчили гімназію і отримали атестат зрілості) 11 учнів. Відомо, що навчання учнів з 5 по 8 класи тривало до кінця липня 1946 року, і кожен клас (навіть 8, що складав матуру) мав перевіркові роботи по закінченню навчального року²⁴⁴.

Іспит зрілості (матуру) складали учні 8 класу з 26 по 27 липня 1946 року. Іспитову матуральну комісію призначала англійська референтура освіти в

---

²⁴⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 18. С. 2.

²⁴¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 3.

²⁴² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 18. С. 2.

²⁴³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 3.

²⁴⁴ Там само.

Целе. До комісії ввійшли викладачі під проводом директора гімназії Л. Бачинського. За результатами іспитів 5 учнів отримали атестати зрілості з відзнакою, а після захисту відбувся прощальний вечір²⁴⁵.

Прикладом того, що атестати українських навчальних закладів визнавалися окупаційними адміністраціями британської та американської окупаційних зон є успішний вступ випускників гімназії ім. Т. Г. Шевченка до німецьких університетів. Так, загальна кількість випускників гімназії 1945-1946 навчального року, що вступили до німецьких університетів, становить 9 осіб, серед них 6 вступили до Боннського університету (американська окупаційна зона, в майбутній столиці ФРН місті Бонн), 1 до Дюссельдорфського університету (американська окупаційна зона), а 2 до Геттінгенського університету (британська окупаційна зона)²⁴⁶.

Відомо, що при гімназії з 4 листопада 1946 року були створені матуральні курси. Метою матуральних курсів було надати змогу закінчити середню освіту людям старшого віку – так, на курси приймали людей, що не молодші, як 21 рік, що або закінчили 8 або 9 клас середньої школи, або 6-7 класи гімназії. Навчання відбувалось по обіді до 18:00²⁴⁷.

На основі гімназії планували створити торговельну школу, що згадується директором Л. Бачинським. Для її створення планували заснувати з 01.04.1946 року курси книговодства, де будуть навчати учнів укладанню купецьких рахунків, товарознавству, господарчої географії і торговельному листуванню²⁴⁸, однак нам невідомо, чи була дійсно організована торговельна школа.

Український народній університет ім. Гр. Сковороди (скорочено – УНУ) був центром вищої освіти не тільки для табору в Гайденав, а й для усієї британської окупаційної зони. Відомо, що ректором закладу вищої освіти був

---

²⁴⁵ Там само.

²⁴⁶ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 5. 4 с.

²⁴⁷ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 3. 6 с.

²⁴⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. С. 3.

В. Лорченко²⁴⁹, а станом на кінець 1945-1946 викладацький склад університету складався з 14 професорів високих шкіл і науковців, 5 лікарів, 17 лекторів-фахівців, 6 інструкторів²⁵⁰.

За результатами першого (1945-1946) навчального року в університеті було прочитано 6596 лекцій, а навчалось в УНУ близько 600 осіб. Крім того, на початок вересня 450 осіб закінчили своє навчання в університеті та успішно здобули фах. Дипломи УНУ стверджувались (визнавались) англійською владою²⁵¹.

Відомо, що станом на 1946-1947 рік в Українському народному університеті ім. Гр. Сковороди діяли такі факультети як: сільськогосподарський; технічний (поділений на кустарно-технологічний відділ і на 3 окремі курси), українознавчий, а також окремими структурними одиницями відділено курси стенографії, машинопису і праці на циклостилї та курси медичних сестер²⁵².

Так як ми розглядали усі спеціальності сільсько-господарського та технічного факультету вище для розкриття проблеми майстерень при таборі в Гайденау, ми зазначимо, що окрім них діяли при таборі курси англійської, французької, німецької мов, гурток самонавчання еспанської (іспанської) мови, а також вже зазначені курси стенографії, машинопису і праці на циклостилї із курсами медичних сестер²⁵³.

Також відомо, що ректорат УНУ планував створити при університеті ремісничі курси і мистецький відділ, запровадити читання лекцій з психології і педагогіки на підвищеному циклі українознавства, однак нам невідомо, чи ці плани були реалізовані²⁵⁴.

---

²⁴⁹ Лорченко Василь Іванович / П. З. Гуцал. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-56471>

²⁵⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 30. С. 3.

²⁵¹ Там само. С. 3.

²⁵² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 29. 6 с.

²⁵³ Там само.

²⁵⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. С. 3-4.

Вищезазначені навчальні заклади розвивались одночасно із зародженням табору в Гайденав. Зважаючи на те, що українців було заселено в табір, що був практично в зруйнованому стані, для кожної інституції перший навчальний рік був тяжкий. С. Вожаківський, підсумовуючи результати 1945-1946 навчального року описував проблеми так: «багато перешкод мали в своїй роботі школи, – відсутність програм, брак підручників, наочного приладдя, відповідних приміщень». За його ж словами відомо, як вирішували ці проблеми: завдяки тиражуванню викладачами конспектів по наявних підручниках, виготовленню наочного обладнання (приладдя) таборовими майстернями разом із викладачами і учнями, школа змогла продуктивно налаштувати навчальний процес²⁵⁵. Відомо, що в УНУ існувала проблема браку підручників як для студентів, так і для лекторів, а також не вистачало приміщень для проведення навчального процесу²⁵⁶.

Значно пізніше з'явилась в Гайденав філія Українського технічно-господарського інституту в Регенсбурзі (УТГІ), що інакше називалась Високою інженерно-технічною школою. Відомо, що рішення створення філії пов'язане із тим, що існували як і бажаючі навчатись у високих технічних школах серед таборян, так і існували майбутні українці-абітурієнти, що навчались у різних закладах середньої освіти у таборах, головно британської окупаційної зони, що могли б вступити на навчання до філії Високої інженерно-технічної школи. Окрім того, у таборі проживали кваліфіковані науково-педагогічні фахівці, що могли викладати в галузі вищої математики, фізики, хімії, нарисної (описової) геометрії, технічного креслення, геодезії²⁵⁷.

Порядок вступу варіювався від давності отримання атестату та наявності документів у абітурієнта: випускники таборових шкіл і випускники довоєнний шкіл зі збереженими атестатами могли поступити за результатами свого навчання в школі, в випадку відсутності атестату було передбачено проводити

---

²⁵⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 3.

²⁵⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. 4 с.

²⁵⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 20. С. 5.

вступні іспити. Також відомо, що при наявності великої кількості вступників, що не мали атестату, могли б бути організовані підготовчі курси тривалістю близько місяця, однак підтвердження про реалізацію ідеї підготовчих курсів ми не маємо²⁵⁸.

При таборі була організована дитяча музична школа, директоркою закладу була п. Марченкова. Станом на 14 липня 1946 року школа працювала близько півтора місяці, тобто була заснована на початку червня 1946 року. Кількість занять в тиждень є невідомою, хоч і зазначається, що заняття тривали лише 30 хвилин в день. За результатами півторамісячної роботи школи були проведені виступи молодих музикантів, де учні були поділені на молодшу і старшу секцію²⁵⁹.

В таборі діяв Пласт. Точної дати заснування Пласту в таборі ми не знаємо, окрім відзначення роковин організації в Гайденав 3 листопада 1946 року²⁶⁰, однак перша згадка за нього фігурує в «Луні» Ч.7 за 07.04.1946 року²⁶¹. Табір Гайденав був центром пластової діяльності на всій британській окупаційній зоні. Пов'язуємо це з великим розміром табору, а також його потужною культурно-освітньою та видавничою діяльністю²⁶². Організацією Пласту займались при народній школі та гімназії²⁶³. Станом на 02.04.1946 в таборі Гайденав було 4 курені, а кількість членів Пласту сягала 302 осіб²⁶⁴. Відомо, що в таборі діяли щонайменше чотири пластові гуртки: «Лис», «Орел», «Відмідь»²⁶⁵ та «Вірлиця»²⁶⁶.

На час літніх канікул 1946 року в таборі був створений літній пластунський табір, що був розташований недалеко від табору у лісі. Табір був

---

²⁵⁸ Там само.

²⁵⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 22. С. 3.

²⁶⁰ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 6. 4 с.

²⁶¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. С. 4.

²⁶² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 7. С. 2-3.

²⁶³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 4.

²⁶⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. С. 2.

²⁶⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 13. С. 4.

²⁶⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. С. 5.

поділений на чоловічу та жіночу частину, а основну частину табору складали шатра²⁶⁷.

В таборі проводили пластовий тиждень, що ставив за мету не скільки розвиток пластової справи в таборі Гайденав, а на поширення пластунської діяльності по українським таборам англійської окупаційної зони, що гальмувалась через брак інструкторів. На пластовому тижні були присутні 17 представників із 16 таборів, що впродовж тижня проходили інструкторські курси про найголовніші основи Пласту. Інструктажі провадили 10 прелегентів (лекторів)²⁶⁸.

Під час пластового тижня, 31 березня, відбувся з'їзд пластунів, де було обговорено ряд організаційних питань та намітили конкретні завдання подальшої роботи. Акламаціями було обрано пластовим старостою на британську окупаційну зону Л. Бачинського, а до обласної ради увійшли др. Янів, др. Крупа, проф. Андрухів, до пластової команди – др. Пеленський на посаді коменданта та інж. Кордуба, як заступник і організаційний референт²⁶⁹.

2-3 листопада 1946 року в таборі Гайденав відбувся пластовий з'їзд, що був присвячений роковинам заснування в таборі пластової організації. Відомо, що на момент святкування при таборі уже діяли 81-й та 82-й пластові курені гайденавського коша. На з'їзд-святкування до табору приїздили пластуни із Білефельду, Кілю, Галлендорфу, Фалькенбергу, Ганноверу та Мунстеру зі своєю пластовою старшиною, загалом 135 осіб. Разом із гайденавським кошем до святкування загалом долучилося 210 осіб²⁷⁰.

Внаслідок розвитку пластової справи в британській окупаційній зоні відомо і про кількість пластунів у інших таборах та про розвиток їхньої діяльності. Станом на початок квітня 1946 року в Мунстері (Мюнстері) пластова організація нараховувала 109 юнаків і юначок²⁷¹. Станом на кінець серпня при таборі існував курінь ім. Лесі Українки, що налічував 38 членів,

---

²⁶⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 24. С. 5.

²⁶⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 8. С. 4.

²⁶⁹ Там само.

²⁷⁰ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 6. 4 с.

²⁷¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. С. 2.

що свідчить про наявність кількох куренів у таборі. Окрім того, пластуни організували санітарні і кравецькі курси²⁷². Станом на початок липня 1946 року в таборі Дорстен почав організовуватись курінь старших пластунів, в Геттінгені пластовий курінь ім. гетьмана Ів. Мазепи, що був заснований 15 травня 1946 року, нараховував 34 членів і мав гуртки «Лев» та «Чайка», а в Фалькенберзі курінь пластунів ім. гетьмана Сагайдачного нараховував 96 пластунів та було створено гніздо новиків, що мало 4 гуртки²⁷³. В Бравншвайгу пластова організація налічувала 95 пластунів і 25 пластунок, що були поділені на три курені: новаків, юнаків і старших пластунів²⁷⁴. В Галлендорфі пласт складався з 25 новаків, 11 пластунів та 52 старших пластунів, загальна кількість – 88 пластунів. Також відомо, що ближні до Галлендорфу табори Альтенхаген і Гугштед (за останній немає відомостей поза «Луною» взагалі) мали разом близько 100 пластунів²⁷⁵. В Батгорні існував курінь пластунів, що складався із 32 членів, а також гурток дівчат з 16 членкинь²⁷⁶. В Білефельді курінь пластунів налічував 40 осіб, а гурток дівчат налічував до 8 осіб. Окрім них, були ще два гуртки новаків²⁷⁷.

Культурно-освітній відділ СУМ'у в Гайденав організував в жовтні 1946 року школу українознавства. За мету провід СУМ'у вважав, що кожен член організації мусить знати найголовніші відомості з історії України, географії, української літератури і християнської моралі. Усіх членів СУМ'у було поділено на 3 групи відповідно до освітньої підготовки. Відомо, що 18 жовтня проф. Я. (імовірно, п. Яровий) прочитав лекцію на тему «Батьки і діти»²⁷⁸. В Діссендорфі (можливо, Дюссельдорф або Біссендорф, однак відомостей про існування такого табору не знаходимо взагалі) на кінець серпня 1946 організовувався Пласт, записано до нього було 98 хлопців і 25 дівчат²⁷⁹.

---

²⁷² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 6.

²⁷³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 4.

²⁷⁴ Там само.

²⁷⁵ Там само.

²⁷⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 6.

²⁷⁷ Там само.

²⁷⁸ Там само.

²⁷⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 6.

В таборі Гайденав, окрім Пласту, діяв СУМ (Спілка української молоді). Відомо, що 19 вересня 1946 року в таборівій залі відбулись загальні збори членів СУМ'у з участю керівників таборових установ і організацій. Збори відкрив голова спілки п. Яровий, а за результатом зборів було прийнято нових членів організації – 16 хлопців і дівчат. Також зазначено, що до з'їзду до президії було надіслано ще 46 заяв щодо прийняття до СУМ'у, а по закінченню зборів відбулися забавляння у супроводі таборової джаз-оркестри²⁸⁰.

14 грудня СУМ організував при таборі святкування Дня святого Андрія. На вечірку були запрошені православний та греко-католицький священники і інші старші таборяни. Молодь на святкуванні грали в різні традиційні ігри, як «Калита» та ворожіння розтопленим воском та на зорях²⁸¹.

Наприкінці жовтня цього ж року був створений осередок у Дюссельдорфі, що організував при Раді культурно-освітню спілку, спортовий та жіночий відділи. СУМ організував у таборі гуртки з українознавства, для неписьменних, а також аматорський хор²⁸².

В Батгорні (Бадгорні) функціонував СУМ, де 4 жовтня 1946 року були проведені загальні збори молоді, де обговорювалось питання про організацію СУМ'у. За результатом зборів до СУМ'у подали 154 заявок, обрано Раду СУМ'у та Контрольну комісію²⁸³. Надалі в таборі було проведено СУМ'ом шаховий турнір, яким керував член спілки І. Височин. Чотири кращих гравці отримали нагороди, а 10 листопада 1946 року при таборі був організований вечір молоді у співпраці із таборовою балетною секцією «Трембіта» та оркестру²⁸⁴.

Відомо, що на всій британській окупаційній зоні станом на початок жовтня 1946 року було створено осередки СУМ'у в Ганновері, Годенав,

---

²⁸⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 32-33. С. 2.

²⁸¹ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 11. 4 с.

²⁸² Там само.

²⁸³ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 1. 4 с.

²⁸⁴ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 7. 4 с.

Геттінгені, Галлендорфі, Гослярі, Бравншвайгу, Оккері, Мунстерлягері, Гайденав²⁸⁵, Фалькенберзі, Мільгаймі та Фельберзі²⁸⁶.

Існувала при таборі і бібліотека-читальня. Нам невідомий точний перелік книг, однак відомо, що в ній зберігались такі книги: «Кобзар» Т. Шевченка, «Байки» Л. Глібова, «Співомовки» С. Руданського, «Попіл імперій» Юрія Клена, «Жнива» О. Бабія, «Своєю рукою» П. Феденка, «Апостоли» Василя Барки, «Любов» В. Чапленка, «Серця на дротах» О. Ікаренко, «Інтермеццо» М. Коцюбинського, «За мурами Берліну» Леоніда Полтави, «Українські народні танці» та «З минулого» Олекси Степового, «Стигла кров» Ждана Криці та «Як правильно будувати фразу?» проф. Коваліва²⁸⁷. На сторінках «Луни» знаходимо відомості, що, на жаль, не усі таборяни бережливо ставились до книжок, тому за псування книг планували штрафувати або судити в таборовому суді²⁸⁸.

Табір Гайденав був одним із центрів української релігійності. Так, в таборі співіснували греко-католицька та православна парафії, що ділили між собою приміщення церкви²⁸⁹. Відомо, що до табору приїздив неодноразово митрополит УАПЦ Полікарп, а в період з 9 по 10 травня 1946 року в таборі відбувався з'їзд духовенства Української Автокефальної Православної Церкви англійської зони²⁹⁰. У з'їзді брали участь 16 священнослужителів, а з'їздом головував високопреосвященніший митрополит Полікарп, що потім навідував Гайденав в жовтні 1946 року²⁹¹. В період з 7 по 8 серпня 1946 року в таборі перебував преосвященніший владика Мстислав²⁹².

До табору приїздив візитатор й адміністратор Греко-католицької церкви в Німеччині Николай Вояковський 14.09.1946 року в рамках канонічної візитації усіх парафій в британській окупаційній зоні²⁹³.

---

²⁸⁵ Там само.

²⁸⁶ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 5. 4 с.

²⁸⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 6.

²⁸⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 4.

²⁸⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 32-33. С. 3.

²⁹⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. 6 с.

²⁹¹ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 2. 4 с.

²⁹² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. С. 2.

²⁹³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 31. С. 2.

При таборі існувала кооперативне видавництво «Заграва», що друкувало «Луно» і «Нашу пошту». Кооператива здійснювала свою діяльність на основі дарчих грошей на пресовий фонд, на основі якого розвивалась видавнича справа кооперативи²⁹⁴.

Відомо, що 5 травня 1946 року у Великій аудиторії УНУ відбувались установчі збори кооперативного видавництва. Порядок денний складався з: виборів президії зборів, приймання членів кооперативи, звіту про діяльність видавництва за час до 1 квітня 1946 року, затвердження статуту, визначення висоти зобов'язань кооперативи, обрання Надзірної (Наглядової) ради, затвердження прелімінара (попереднього) бюджету та вислуховування внесень та запитів. Установчі збори скликались Організаційним комітетом, а надалі ці обов'язки на наступних зборах візьме Надзирна рада²⁹⁵.

Надзвичайні загальні збори кооперативи були 25 серпня 1946 року в приміщенні Великої аудиторії УНУ. В цьому випадку кооператива фігурувала під назвою «Кооперативне Видавництво «Заграва», кооператива з відповідальністю паями в Гайденав». Порядок денний складався з: прочитання протоколу попередніх загальних зборів, звіту Дирекції, звіту Контрольної комісії, затвердження видавничого плану на друге півріччя 1946 року, затвердження прелімінара бюджету та розгляду поточних справ²⁹⁶.

На сторінках «Луни» і «Нашої пошти» знаходимо відомості, що при кооперативі видавалися такі видання: «Українська читанка для 2 класи народних шкіл»²⁹⁷, «Фотооко»²⁹⁸, «Як Панас на узліссі кізку пас» І. Наріжної²⁹⁹, «Похід»³⁰⁰, «Бібліотечка «Луни», «Вибрані новелі» В. Стефаніка³⁰¹, «Грамматика української мови» проф. Коваліва³⁰², «Рахунки І кл.», «Рахунки ІІ кл.», «Рахунки ІІІ кл.», «Англійський самонавчитель», «Молитовник УАПЦ».

---

²⁹⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 9. С. 4.

²⁹⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 10. С. 6.

²⁹⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. С. 6.

²⁹⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. С. 5.

²⁹⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. С. 5.

²⁹⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 20. С. 4.

³⁰⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. С. 5.

³⁰¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 32-33. С. 4.

³⁰² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 34. С. 4.

«Писанка», «Українські народні казки», «Звірячий зимовник»³⁰³. Окрім того, кооператива займалась друком шкільних свідоцтв для народних та середніх шкіл³⁰⁴, приймало друкарські замовлення від громадських установ та приватних осіб³⁰⁵ і здійснювала продаж різноманітних книжок, що видавала і кооператива, так і інші видавництва³⁰⁶.

Імовірно, при таборі мала діяти і українська Санітарно-Харитативна Служба (СХС), однак точних підтверджень ми не маємо. Однак опісля дозволу діяльності організації від Головного штабу англійської Контрольної Комісії діяльність СХС мала розпочатись і в Гайденав, що був одним із центральних таборів британської окупаційної зони. Відомо, що на всю британську окупаційну зону діяло Краєве Представництво СХС³⁰⁷. Окрім того, надалі в «Нашій пошті» зустрічаємо відомості, що СХС організувало майже по всіх українських таборах свої станиці і активно закликало українців долучатися до організації³⁰⁸.

При таборі працювало ОУЖ (Об'єднання Українських Жінок), що фігурувала ще під назвою ЖО (Жіноча Організація) в Гайденав³⁰⁹. Хоч і нам майже невідомий склад управи ОУЖ при Гайденав, окрім того, що референткою суспільної опіки була О. Губаржевська³¹⁰, однак нам відома організація роботи Жіночої Організації. Так, кожного четверга управа ЖО відбувала засідання, де обговорювались плани праці на майбутнє, а поодинокі члени управи складали на засіданні звіти проробленої роботи. Щоп'ятниці відбувались сходи зв'язкових представниць поодиноких бараків, що теж звітували про свою працю і отримували завдання на наступний тиждень. Сходи всіх членкинь відбувались щодва тижні, переважно у неділю, але й інколи в будні дні. З 21 вересня кожної п'ятниці відбувались самоосвітні

---

³⁰³ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 7. 4 с.

³⁰⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 25. С. 6.

³⁰⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 30. С. 6.

³⁰⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 8.

³⁰⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 5.

³⁰⁸ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 7(19). 4 с.

³⁰⁹ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 1. 4 с.

³¹⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 34. С. 2.

сходина на яких читали лекції з історії та географії України, української літератури, гігієни тощо. Відома і тематика лекцій: «Значення Жіночих Організацій», «Жінка-християнка», «Постать української жінки в княжій добі», «Леся Українка», «Гігієна жінки», «Плекання немовлят», «Заразливі недуги» і «Виховання дітей»³¹¹.

В дні св. Володимира ЖО проводили збір на фонд Матері і Дитини, а натураліями (імовірно, мається на увазі збір продуктів харчування) було проведено збір для хворих українців в Бад-Мюндені. Відомо, що завдяки ЖО було відкрито курси шиття і крою, робітню народного мистецтва, закуплено 2 машини для шиття (ще 2 було подаровано УНРРА), було відкрито робітню ляльок та інших дитячих іграшок, а також пральня для самотніх чоловіків³¹².

Попри пророблену роботу, Жіноча Організація при Гайденав зазначала, що переважна більшість жінок в таборі є політично та суспільно пасивними, а тому ОУЖ закликало жінок, щоб вони «(...) узялися до активної праці там, де та чи інша жінка може дати користь українській спільноті (...)» і «наша праця в немалій мірі вирішуватиме наше майбутнє»³¹³, а надалі акцентували увагу, що можуть зробити набагато більше для українського загалу табору, якщо ще більше жінок будуть долучені до організації³¹⁴.

Силами ОУЖ в таборі 18 липня 1946 року в приміщенні таборової бібліотеки-читальні було організовано показ українських вишивок, що були виготовлені вишивальною майстернею табору, яку очолювала Л. Луцька. При майстерні працювали 30 вишивальниць, а також використовувалась курсантками-вишивальницями, як база практики. Майстерня мала на меті задовольнити потреби таборян та створити місце праці для робітниць, щоб вони надалі змогли забезпечити себе завдяки вишколу, що надає майстерня³¹⁵.

---

³¹¹ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 1. 4 с.

³¹² Там само.

³¹³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 7. 6 с.

³¹⁴ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 1. 4 с.

³¹⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 23. С. 5.

Також відомо, що роботи майстерні були надалі як експонати на виставку в Целе³¹⁶.

При таборі був театр, де діяла драматична студія, що виконувала різноманітні вистави. Режисером драматичної студії був Ю. Тамарченко, а з відомих нам акторів ми знаємо співака п. Ващенко, балетних танцюристів пані Мілан та пана Лучечка, а також п. Ольховського³¹⁷. Відомо, що квитки коштували доволі дорого – 3-4 марки³¹⁸. Актори драматичної студії мали в своєму репертуарі «Великий Льох»³¹⁹, «Наталка-Полтавка»³²⁰, «Куди їдеш, Явтуше», «Бочка червоного вина»³²¹.

Приміщення театру використовувалось для святкування чи вшановування різноманітних подій та пам'ятних дат, до прикладу, 28 червня 1946 року в театрі відзначали День пам'яті героїв³²².

Ми не багато знаємо за діяльність музичних формувань при таборі. Так, знаходимо відомості про квартет ім. Лисенка, що на Шевченкових вечорах виконував «Заповіт», «Думи мої», «Рече та стогне» і «Літа орел»³²³, про джа-оркестру під керівництвом О. Карповича³²⁴, що виконувала музичний супровід для таборової «Наталки-Полтавки» та дала багато концертів по українських таборах британської окупаційної зони³²⁵, про таборовий хор, диригентом якого був п. Куць, що співали на День матері у таборі та під час богослужінь³²⁶.

У таборі Гайденав діяла секція ЛУПВ (Ліга Українських Політв'язнів). Відомо, що секція проводила збори на будівництво пам'ятника С. Шухевича і збрала 3699,50 німецьких марок, що передали до Комітету будови пам'ятника³²⁷.

---

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. С. 5.

³¹⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. С. 6.

³¹⁹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 4. С. 4.

³²⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 22. С. 5.

³²¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. С. 5.

³²² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 3.

³²³ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 5. С. 4.

³²⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 22. С. 5.

³²⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 7. 6 с.

³²⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 15. С. 5.

³²⁷ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 6.

До табору приїздила капела бандуристів під проводом Гр. Китастого і Володимира Божика, що виступали на території американської і британської окупаційних зон³²⁸. Також приїздив до табору актори з театру табору Галлендорф під керівництвом М. Тагаєва. Акторами були виконані «Сватання на Гончарівці», «Пошилися в дурні», «Сватання», а також відомо, що в репертуарі театр має «Степового гостя», а також працюють над п'єсами «Суєта» та «Трьома шляхами»³²⁹.

Відомо, що при театральній залі показували різноманітні фільми. Асортимент ми, на жаль, не знаємо, однак, як зазначає у статті «Занедбана справа» М. Лукомський, асортимент не відповідає нормам християнської моралі, а тому шкідливий для усіх таборян, а особливо для дітей³³⁰, тому можна висловити припущення, зважаючи на контекст британської окупаційної зони Німеччини, що фільми, що показували таборянам, були переважно міжвоєнної епохи та озвучені або субтитровані англійською та німецькою мовами.

Відомо, що при таборі було футбольне поле, яке обслуговувало потреби таборової футбольної команди «Січ» і приймало гостей із інших таборів³³¹. Є відомості і про суто таборові матчі, серед яких був матч між членами Управи табору та професурою УНУ³³².

З 15 вересня 1946 року по 1 жовтня 1946 року у таборі Гайденав, під керівництвом п. Музирі, відбувався шаховий турнір, в якому взяли участь 20 осіб. За результатами турніру перше місце здобув М. Сизонів, друге – М. Федунь, третє – В. Березовський³³³.

Зі сторінок «Луни» завдяки статтям-розвідкам стають відомими умови існування у інших таборах британською окупаційної зони. Вони є важливим джерелом відомостей про табори, часописи яких або були не введені в

---

³²⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 20. С. 4.

³²⁹ Там само.

³³⁰ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 8. 4 с.

³³¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 6.

³³² Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 15. С. 6.

³³³ Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 4. 6 с.

науковий обіг, або просто відсутні, тому дослідження життя таких таборів поза межами «Луни» та, можливо, інших часописів та спогадів таборян, є утрудненим.

Про табір у Бравншвайгу відомо, що в різьбярсько-малярській робітні (майстерні) працювало 9 досвідчених різьбярів-малярів, що за 3 місяці роботи досягли значних успіхів у виробництві. Так, в майстерні вироблялись альбоми, касети, гравюри та емблеми, а збували товари як і для українців, так і для УНРРА, а деякі вироби були відправлені експонатами закордон. Окрім того, більшість різьбярів-малярів походила із Підкарпаття (Прикарпаття), тому в їх роботах простежувалась регіональна стилістика, однак працівники мали знання з виробництва товарів на західно-європейський манір³³⁴.

В Геттінгені значного успіху досягла лялькова майстерня, що була організована ще в 1945 році. Для виготовлення ляльок використовували папір, фарбу й клей, а на виробництві працювало 57 звичайних робітників і 13 кваліфікованих майстрів. Майстерня складалась із кількох цехів і на момент опису переходила на механізований фабричний спосіб виробництва, щоправда, результат переходу нам невідомий. Асортимент майстерні складався із таких ляльок, як джентельмени, повитушки, діди-морози, що виготовлялись як і в національній українській та західно-європейській стилістиці. Результати роботи майстерні двічі були представлені на двох виставках: в Геттінгені і Нордгаймі, а на момент опису, за рішенням УНРРА, планували експонувати вироби на виставках в Лондоні, Канаді, Франції та в Африці (імовірно, в Південно-Африканському союзі)³³⁵.

В таборі функціонувала різьбярсько-виливна пластична майстерня, що виготовляла із бронзи, міді, гіпсу, срібла та інших дорогоцінних металів (залежно від бажань замовника) різноманітні вироби. Так, відомими виробами з бронзи є кінь, козак-запорожець, кобзар, з міді – різні речі (на жаль, не було уточнено, які саме, імовірно, речі утилітарного характеру), з срібла – серги,

---

³³⁴ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденау. 1946, ч. 26. С. 4.

³³⁵ Там само.

брошки, перстні. Окрім того, в місті Геттінген існувала українська крамничка, що популярна була не тільки серед українців, а також у німців³³⁶.

Українська гімназія матуральних курсів ім. Ів. Франка з 01.04.1947 року відкрила матуральні курси для бажаючих. Курси мали тривати 240 днів. Щоб навчатись на матуральних курсах треба було закінчити 6 клас гімназії або 8 клас десятирічки. Латинська мова була обов'язковою до вивчення³³⁷.

В Галендорфі посеред табору стояла збудована з баракового матеріалу церковця УАПЦ на одну баню, а також театр, де активно працювала драматична аматорська студія під керівництвом режисера і артиста М. Тагаєва, що привчав акторів працювати без суфлера³³⁸.

В Краєнзені, що був дуже невеличким табором на близько 250 осіб, майже всі таборяни були охоплені фізичною працею. Також у таборі існували малярська студія, майстерня української вишивки, робітня мистецьких ляльок і в'язальна майстерня. Відомо, що в'язальна майстерня виготовляла з вовни светри, рукавиці, панчохи, шапки як для дітей, так і для дорослих³³⁹.

Таборова концертна група в районному змаганні ДП всіх народностей дістала перше місце, а табором опікувалась спеціальна українська делегатура при УНРРА³⁴⁰.

Існує дуже опублікований окремою статтею «Роковини одного табору» деталізований опис табору Дорстен. Табір фігурував на сторінках нашого дослідження дещо раніше в питанні організації пластової мережі в британській окупаційній зоні³⁴¹.

Відомо, що табір складався із кільканадцяти бараків, які початково були призначені для відпочинку німецької молоді, а згодом переобладнані на табір полонених із колючим дротом. З вересня 1945 року табір був переробленим для проживання польських громадян-діпістів, серед яких було 120 українців.

---

³³⁶ Там само.

³³⁷ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 3(15). 4 с.

³³⁸ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. С. 4.

³³⁹ Там само.

³⁴⁰ Там само.

³⁴¹ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 34. С. 3.

Деякі таборяни бажали утворити свій табір, тому вони об'їжджали усі польські табори і шукали українців, яким пропонували поселитись у Дорстені, а після формування української таборової більшості, таборяни-активісти неодноразово звертались до окупаційної адміністрації щодо створення українського табору, внаслідок чого поляків було відправлено до інших польських таборів, а українців залишили у Дорстені.

На початках табору були значні проблеми із тим, що більшість населення було малограмотним або безграмотним (за статистичним зрізом – 45% таборян належали до цих категорій). Внаслідок створення в таборі школи, що працювала в три зміни, де працювали лише двоє учителів, неграмотність станом на жовтень 1946 року була зліквідована. На жовтень 1946 року таборяни мають доступ до вищого шкільного курсу, шоферського курсу, що вже закінчили 100 курсантів, серед яких 70% мали німецькі водійські посвідчення. При таборі функціонувала столярня і слюсарня, що забезпечувала потреби таборян.

В таборі діяв драматичний гурток, чоловічий хор «Думки» під керівництвом О. Пицка, капела під керівництвом п. Розена, що організовували концерти як і в таборі, так і поза його межами. Окрім того, жіноцтво у таборі було організоване в жіночу секцію.

Таборова церква була побудована в українському стилі, що був розмальований маляром п. Шавчуком. Лікарня мала українських фахівців і була поділена на два відділи: загальний лікарський і зубний.

Однак в один момент було перевезено половину мешканців табору Дорстен через, як зазначає автор: «(...) спричинене, в значній мірі, власним злочинним елементом, що за довгий час своєї шкідливої діяльності не дочекався чомусь покарання (...)». Втім, таке пояснення не конкретизує вид злочинів, що вчиняли таборяни, хоч, скорше за все, маються на увазі шкідництва проти місцевого населення або кримінальні злочини, в іншому випадку, якщо злочини стосувались суто табору і не стосувались кримінальних злочинів, рішення мав приймати в першу чергу таборовий суд.

На місце вивезених таборян були заселені угорці, внаслідок чого табір почав втрачати український характер, однак українці об'єдналися і на загальних зборах обрали український провід (коменданта та таборову Раду), що діяв на момент описаних подій. Угорців, імовірно, направили до іншого табору, адже надалі в тексті згадується, що вони приїздили святкувати на роковини табору Дорстен.

21 вересня в таборі Дорстен святкували роковини табору на якому було відправлено було греко-католицьку службу, проведений футбольний матч (що свідчить про існування футбольної команди, щоправда, невідомо ні її складу, ні назви), а також виступили хор «Думки» та запрошений з Гайденав квартет ім. Лисенка.

Мільгайм (Мюльгайм) був табором, що станом на лютий 1947 був заселений понад 1300 українцями, що становили близько 80% загальної кількості таборян, однак органи Управи табору були повністю комплектовані поляками, що становили решту табору. Поляки не сприяли розвитку українського життя у таборі і обмежувалися в своїй роботі адміністративними справами. За матеріалами статті «За власний український провід» відомо, що ситуація мала тенденцію до змін, адже за дорученням УНРРА на посаду культурно-освітнього референта було призначено А. К. (на жаль, точно імені та прізвища ми не знаємо), що активно взявся до організації українського культурного життя. Окрім того, українство табору бажало, щоб поляків переселили до іншого табору, щоб табір в Мюльгаймі мав суто український характер³⁴².

За відомостями «Луни» дізнаємось, що табір Лінторф знаходився посеред лісу біля шосе. Табір мав цегляні бараки та в ньому проживало понад тисячу українців. В таборі станом на лютий 1947 року працювали школи (на жаль, не має відомостей якого типу) та була заснована промислова школа. При

---

³⁴² Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 4(16). 4 с.

таборі були курси англійської школи, а також значною мірою розвинутий СУМ³⁴³.

Табір у Бургдорфі мав великий відсоток працевлаштованих таборян. Автор статті (на жаль, ймення автора ми не знаємо) «Перед далекою дорогою», що описує події в таборі зазначає, що причиною цього є бажання таборян отримати можливість виїхати закордон. Це призвело до висновків – в березні місяці 130 родин з табору отримала право виїхати закордон (імовірно, до Британського архіпелагу). Однак кожна з родин має визначити, ким буде працювати, адже Британська імперія має план зайнятості переселенців в відсотковому еквіваленті: 80% мають бути рільниками, 7% - лісовими робітниками, 7% - трактористами і 6% - молочарами³⁴⁴.

«Луна» і «Наша пошта» для українського загалу не тільки виконували інформаційну функцію, але й ціннісну. Так, редакція часто публікувала матеріали, що стосувались виховання української еміграції в тому руслі, щоб вона була значною політичною силою та отримала якнайшвидше можливість отримати громадянство різних країн. Так, на сторінках часопису зустрічаємо заклики до більш наполегливої праці, до набуття фахових навичок на основі різноманітних курсів³⁴⁵, до ганебності практики спекуляції³⁴⁶ тощо.

Висновки до розділу 4

Отже, часопис «Луна», що згодом був трансформованим в «Нашу пошту», є важливим джерелом до вивчення української таборової періодики періоду Ді-Пі. Хоч і не всі числа часопису були досліджені через відсутність їх в архівних установах і невідомо, чи надалі втрачені числа будуть знайдені, але на сторінках збережених чисел часопису знаходиться величезний масив інформації пов'язаний із життям таборів переміщених осіб.

---

³⁴³ Там само.

³⁴⁴ Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 7(19). 4 с.

³⁴⁵ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. С. 4.

³⁴⁶ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. С. 5.

Часопис зазнав впродовж свого існування й інших змін, окрім ребрендингу назви: змінив свою періодичність (з двох разів на тиждень на щотижневий друк нових чисел), розмір (з 4 до 6 сторінок), більш послідовної рубрикації, перехід на інший формат розміру паперу та, імовірно, друку з ротативного на лінотипічний.

Хоч основним завданням таборових інформаційних ресурсів було публікація переведених з англійської та німецької мов новин зі всього світу, щоб таборяни були повідомлені про стан подій на світовій політичній арені, на сторінках часопису розміщувались відомості про діяльність українських таборян-діпістів не тільки в таборі Гайденав, що був одним із найбільш розвинутих таборів британської окупаційної зони, але й про діяльність інших українських таборів Ді-Пі, що як і мали свої інформаційні ресурси, так і ні.

Матеріали, що містять в «Луні» та «Нашій пошті» надають нам можливість зазирнути більш детально в життя табору Гайденав, що було представлено діяльністю Управи табору, кооперативного видавництва «Заграва», Пласту, СУМу, двох шкіл, двох закладів вищої освіти, десятка майстерень та інших елементів табору. Хоч і «Луна» і «Наша пошта» виникли дещо пізніше за створення табору, однак містять відомості і про попередню розбудову табору, що створює загальне і правдоподібне тло таборового життя.

Окрім показу позитивних моментів в розбудові життя української еміграції в британській окупаційній зоні Німеччини, джерело містить відомості і про негативні явища серед українських таборян-діпістів: спекуляції, крадіжки, недбайливе ставлення до громадської власності, що засвідчує за різноплановістю і, принаймні, низький рівень самоцензури у редакції часопису.

РОЗДІЛ 5. ІНШІ МАЛІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БРИТАНСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ЗОНИ

Бюлетені та часописи при таборах мали значний розмах в добу Ді-Пі і є важливими джерелами до вивчення подій з історії української еміграції, однак при таборах розвивались і інші періодичні (або, принаймні, передбачалось, що вони будуть періодичними) видання, що ставили за ціль задоволення потреб української еміграції, особливо внутрішнього попиту в таборі-видавці. В цьому розділі ми розглянемо інші періодичні видання при таборах українських-діпістів британської окупаційної зони, що ми змогли дослідити.

«**На чужині**» був літературно-громадським журналом, як зазначала редакція журналу, що видавав культурно-освітній відділ табору Коріген. За відомостями В. Маруняка, видавнича діяльність журналу тривала від лютого 1946 року по травень 1948 року³⁴⁷, за цей час було видрукувано 10 чисел. На жаль, більшість з 10 чисел не збереглися, а тому в нашому дослідженні розглядаємо лише 2 числа журналу: №4 і №7, що були люб'язно діджиталізовані нам на прохання від бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці (НТШ-А) разом із іншим виданням, що ми будемо розглядати далі – «Дзвінок».

Журнал видавався циклостилем (ротатором), кількість сторінок варіювалась, за доступними числами, від 39 до 46 сторінок, однак нумерація уникала вміщені документи як таблиці та фото. Стан збереження дозволяє дослідити лише частину сторінок журналу, що є хоч і прикрим, але типовим явищем для таких типів видань, адже не всі видання доходять до установ як цілими, так і якість (кислотність) паперу не сприяє збереженості джерела, адже воно руйнується доволі швидко і є вразливим від будь-якої фізичної маніпуляції над джерелом. Формат розміру сторінки відповідає формату А4.

---

³⁴⁷ Маруняк В. Вказана праця. С. 233.

Журнал містив ілюстрації, декоровані літери від руки, а також свій специфічний шрифт – у двох випусках знаходимо переважно замість літери «є» літеру «е». Пов'язуємо це з тою ж проблемою поступового переходу на чисто україномовний шрифт, що була на сторінках «Інформаційного листка» табору Коріген, так і підготовку журналу за допомогою кількох друкарських машинок, що мали різні шрифти.

За наповненням журнал містив як наукові дослідження, так і твори політично-соціального характеру.

Серед наукових досліджень чинне місце посідає стаття «В куточку українського Полісся» авторства Л.Л.³⁴⁸. За матеріалами дослідження відомо, що в Столинському районі, що був заснований опісля окупації регіону радянською владою, проживали переважно українці. Особливо цінним є статистичний аналіз населення населених пунктів Столинського району з розподілом на етнічний і релігійний склад, а також розподіл землі на господарство за гектарами³⁴⁹.

Переважно журнал містив статті громадського спрямування, внаслідок яких ми можемо краще дізнатися про українську еміграцію в повоєнній Німеччині.

Відомо, що серед українців виникали конфлікти на регіональному підґрунті, головно поділ відбувався в дихотомії чи людина «галичанин», чи «наддніпрянець» (вживається і паралельна форма – «східняк»). Як реакція до такого явища знаходимо статтю «Небезпека місцевого патріотизму (спільне і різне в одному народі)» авторства М. Заклинського³⁵⁰. Автор зазначав, що, дійсно, серед українців є регіональна різниця, що ґрунтувалась на основі географічних, соціальних та політичних умов кожної із територій. Однак різниця між українцями між регіонами є незначною, а останній абзац статті висловлює завершальну думку, що екстраполювалась на українську еміграцію,

---

³⁴⁸ На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1946, №4. С. 19-24.

³⁴⁹ Idem., №4. С. 19-21.

³⁵⁰ Idem., С. 25-32.

а саме: «Як вище показано, обидві частини України весь час дбали одна про одну, одноставно працювали для спільного добра, для добра Соборної Батьківщини. Коли одній частині велося краще вона негайно знаходила спосіб допомогти другій. І коли обидві здобули волю, негайно об'єдналися – 22 січня 1919 року, і цим дали собі тривкий дороговказ на майбутнє. Ідімо ж за цим дороговказом!»³⁵¹.

На сторінках «На чужині» розміщені були відомості про освітньо-виховну працю Кільської округи в статті «Наше життя. Освітньо-виховна праця». Так, відомо, що на території Кільської таборової округи діяла постанова «Про обов'язкову освіту і організацію освітніх установ українських таборів Кільської округи», що була затверджена Радою Таборів на засіданні 06.08.1946 року³⁵².

Результати організації освітньо-виховного процесу знаходимо у короткому описі по установах, далі цитатую:

«1/ Дитячий садок охоплює 33 дітей у віці від трьох до шести з половиною років.

2/ Народня школа – 100 дітей у віці від шість з половиною до шістнадцяти років /до старших клас ходять кілька юнаків, що мають понад 16 років/.

3/ Матуральні курси мають 20 слухачів у віці від 17 і понад 30 років життя.

4/ Студентська група нараховує 23 особи, з яких 4 є кандидатами і прийняття їх до університету ще не в'яснене. Двоє закінчили університет і роблять докторат.

5/ Курси чужих мов охоплюють разом біля 50 слухачів. Слухачі вивчають: англійську, німецьку, французьку, та іспанську мови. По знаннях курсантів англійської і німецької мов поділяються на дві підгрупи, які окремо відбувають свої години.

---

³⁵¹ Там само.

³⁵² Idem. С. 36-39.

б/ Технічний вишкіл складається з таких окремих курсів:

а/ Підготовка шоферів, б/ курси електромонтерів і в/ школа креслення і читання планів»³⁵³.

За цими матеріалами зрозуміло, що освітньо-виховне спрямування було досить важливим для табору. Окрім того, відомо, що близько 20% населення таборів (334 особи обох статей) навчалися в закладах Кільської таборової округи³⁵⁴.

Відомо, що забезпеченням студентів займалась шкільна референтура. Студентів забезпечували одягом, харчами, паливом, а також грошовими стипендіями, а загальні витрати сягали 75 марок щомісяця в 2-ому семестрі 1945-1946 навчального року. Окрім цього, в статті згадуються і ті факти, що знаходимо на сторінках «Інформаційного листка» табору Коріген: функціонування різноманітних заходів при таборі, видавання часопису «Джміль», часопису «Дзвінок», організація Пласту, функціонування ОУЖ, футбольної команди та драматичного гуртка³⁵⁵.

В статті «Вавилон, що ще будеється» авторства Л. Л. вказана була проблема того, що не всі документи діпівців були правильно оформленими в силу різних обставин: то паспортисти неправильно записували дані про людину, то надавали в різних документах різне ім'я дитині, то в різноманітних документах з'являлись різні варіанти написання ім'я (як Іларіон – Ларивон – Вар'юн), то неправильно було почуте прізвище (так, в одному випадку, Карпюк став Карпуком)³⁵⁶. Загалом, причини мали індивідуальний характер, але автор чітко підкреслював, що потреба в правильному оформленні документів дасть більше шансів для успішного виїзду в ті країни, що готові прийняти таборян³⁵⁷.

Науковий інтерес представляє і стаття «Про те, що мусимо зробити», де автор з ініціалами Л. К. закликав до бережливо ставлення до могил українців,

---

³⁵³ Idem. С. 37-38.

³⁵⁴ Idem. С. 37.

³⁵⁵ Idem. С. 37-39.

³⁵⁶ На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1947, №7. С. 31-32.

³⁵⁷ Idem. С. 30-36.

що знаходяться на німецьких цвинтарях. Особливу наукову цінність містить список, що називався «Особи правдоподібно українського походження, поховані в 1941-1945 – роках на кладовищі Айхгоф у м. Кіль в. Шлезвіг-Гольштайні», де бережливо були відомості про 103 померлих імовірних українців на кладовищі Айхгоф, серед яких була дата народження, смерті та, імовірно, сектор поховання вмершого³⁵⁸. Однак список є неповним, адже автор зазначив тільки фрагмент загального списку від А до Д.

При журналі подавались рецензії на деякі книги. Так, «На чужині» містила рецензію М. Заклинського на книгу В. Пачовського «Історія Закарпаття» від видавництва «Бджілка» (Мюнхен). Рецензія була схвальна, так як її актуальність була значною, адже великою мірою історія регіону, особливо в контексті історії України, була малодослідженою, однак праця має певні недоліки, як зазначав автор рецензії, в стилі, а також в відображенні певних фактів³⁵⁹. Окрім рецензії на «Історію Закарпаття», знаходимо рецензію від А. Яремчука на «Ясир» Олекси Степового, що видавався в ідентичному по назві, але в іншому по змісту тижневому журналі української демократичної думки «На чужині»³⁶⁰.

Останнім знаходимо безіменну статтю В. Коссака, де опубліковані уривки листів Галі та її подруги Оксани та Віри і Антосі, що описують жахи варварської поведінки як і німецьких, так і советських окупантів. Автор закликає до того, щоб більше таких листів публікувалось, щоб засвідчувати злочини окупаційних режимів³⁶¹.

«Дзвінок» був шкільним часописом табору Коріген. За відомостями В. Маруняка знаходимо, що було загалом видано лише 2 числа часопису в період з 30.08.1946 року по жовтень 1946 року³⁶², однак на сторінках часопису знаходимо конкретизовану дату «Дзвінка» ч.2 – 7 жовтня 1946 року³⁶³.

---

³⁵⁸ Idem. С. 37-42.

³⁵⁹ Idem. С. 43-45.

³⁶⁰ Idem. С. 45-46.

³⁶¹ Idem. С. 46.

³⁶² Маруняк В. Вказана праця. С. 233.

³⁶³ Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 2. 4 с.

Часопис видавався циклостилем на листках формату А4. Кількість сторінок у двох числах складала від 2 до 4 сторінок.

Шрифт на сторінках «Дзвінка» мав свої особливості: модифікована чітко стилізована буква «І» нижнього регістру, «є» нижнього регістру із певним дефектом при друці та «Ї» верхнього та нижнього регістру, що відчутно були перероблені з «І» верхнього регістру та цифри «1» відповідно.

Відомості щодо тиражу знаходимо тільки в «Дзвінку» ч.1, де вказано, що було видрукувано 100 примірників³⁶⁴.

Часопис містив і ілюстративні матеріали і шрифти для заголовків, намальовані від руки.

Тематика «Дзвінка» пов'язана із тим, що то був шкільний часопис, тому увесь матеріал був присвячений для школярів, по змісту – головно молодшої (народної) школи, тому переважну більшість складала вірші (авторства Т. Шевченка, Я. Щоголева³⁶⁵ та Л. Українки³⁶⁶). Окрім них, були і оповідання: комедійна казка «Три брати – Панкрати (Казочка для малих і великих)», оповідання «Київ» про заснування міста та навчальне оповідання «Спогади з дитинства» Г. Зачернюка³⁶⁷.

«Похід» був літературно-мистецьким і науково-популярним місячником. В. Маруняк зазначає, що його друк тривав з 31.08.1946 по 30.04.1947 року, а за час друку було видано 3 числа³⁶⁸. За цими матеріалами можна зробити висновок, що «Похід» радше був декларативно місячником, ніж він був насправді. Причини такої довготривалої перерви між друком чисел «Походу» ми не знаємо, однак зі сторінок «Нашої пошти» знаходимо, що табір страждав від браку пального, електроенергії та паперу, тому цим слід пояснити проблему друку принаймні на період зими³⁶⁹.

---

³⁶⁴ Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 1. 2 с.

³⁶⁵ Там само.

³⁶⁶ Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 2. 4 с.

³⁶⁷ Там само.

³⁶⁸ Маруняк В. Вказана праця. С. 233.

³⁶⁹ Наша пошта. Український часопис. 1947, 2(14). 4 с.

Відповідальними у друку місячнику було кооперативне видавництво «Заграва» у таборі Гайденав.

Імовірно, «Похід» видавався завдяки лінотипічному друку, адже якість видання значно краща, ніж порівнювати із основним масивом «Інформаційного бюлетеня» табору. Тим більше, що за кілька тижнів до видавництва «Походу» знаходимо відомості про те, що редакція шукала працівників, що можуть працювати на лінотипії³⁷⁰. Друк палітурки був кольоровим, а все решта було надруковано на чорному чорнилі. Тираж «Походу» ч.1 був в 2000 примірників³⁷¹, наклад інших чисел для нас є невідомим.

Загальна кількість сторінок досліджених перших двох чисел «Походу» становила 47 сторінки, а відомостей про останнє число місячнику ми не знаходимо.

Метою видавання місячника було, за словами редакції, поширювати українську мову у еміграції: не тільки в межах британської окупаційної зони, але й в загалі розвою української культури на вигнанні³⁷². Літературознавчі студії були представлені статтею І. Снігура «Шевченко і нація»³⁷³. Історичні студії були представлені статтями Б. Крупницького «Три культурні доби Європи»³⁷⁴, «Гетьман Мазепа в оцінці істориків-народників і державників»³⁷⁵

Поезію та прозу публікували на сторінках М. Ситник (поема «Любов»³⁷⁶, «Князівна»³⁷⁷), Й. Позичанюк (мініатюра «Зваба»³⁷⁸, «Вирушали хлопці»³⁷⁹), І. Тиверець (вірш «На нашій – не своїй землі»³⁸⁰ та вірші «Назустріч тобі» та «Пісня про смереку»³⁸¹), В. Славко (вірш «Туман золотої душі»³⁸², критика-

---

³⁷⁰ Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч.27. 6 с.

³⁷¹ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. С. 2.

³⁷² Там само.С. 4.

³⁷³ Там само.С. 5-11.

³⁷⁴ Там само.С. 12-14.

³⁷⁵ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. С. 5-14.

³⁷⁶ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. С. 15-18.

³⁷⁷ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. С. 5-21.

³⁷⁸ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. С. 15-20.

³⁷⁹ Там само.С. 20-21.

³⁸⁰ Там само.С. 22-27.

³⁸¹ Там само.С. 39.

³⁸² Там само.С. 28-31.

рецензія «Більше уваги й почасти до власної творчості. «Сонячні дзвони» Вол. Русальського. Авґсбург, 1946 р.»³⁸³), поезія Г. Черінь (вірші «Чи ввижалось – чи може й справді»³⁸⁴, «Любов», «У лікарні»³⁸⁵), П. Кізко (вірш «В Баварії»³⁸⁶), П. Осинка (твір-спогад «Їх було двоє»³⁸⁷), В. Янів (вірші «Із ночей жаху»³⁸⁸), Василя Барки (вірші «Синочку мій!..»³⁸⁹, «Ясність»³⁹⁰), О. Данський (твір «І знову прийшов ешелон (Уривок з повісти про німецькі концтабори «Хочу жити»³⁹¹), Іван Багрянний (фрагмент розділ перший «Тигроловів» «Дракон»³⁹²), Павло Степ (вірші «Та нічого...», «Пливуть надії-кораблі»³⁹³), Б. Лисянський (вірш «Хмари»³⁹⁴).

Висновки до розділу 5

Отже, «На чужині» та «Дзвінок» табору Коріген та «Похід» табору Гайденав хоч і не є такими потужними виданнями, як інформаційні ресурси таборів, однак містять доволі важливий масив інформації про добу Ді-Пі.

Так, «На чужині» та «Дзвінок» надають нам можливість зазирнути глибше в питання суспільної opinio того часу в таборах Ді-Пі, а також в питання розвитку інфраструктури табору. Такі джерела є радше додатковим інформативним джерелом до вивчення розвитку таборів, де вони видавались, але містять значну кількість інформації до вивчення літературознавцями або біографами тої чи іншої видатної постаті.

По факту, кожне із зазначених видань було радше ситуативне, аніж те, що могло б публікуватись на більш тривалий час і було реакцією на потреби тієї чи іншої верстви населення. Так, «На чужині» та «Похід» задовільняли

---

³⁸³ Там само.С. 44-46.

³⁸⁴ Там само.С. 31-32.

³⁸⁵ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. С. 46.

³⁸⁶ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. С. 32.

³⁸⁷ Там само.С. 33-37.

³⁸⁸ Там само.С. 39.

³⁸⁹ Там само.С. 40.

³⁹⁰ Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. С. 44.

³⁹¹ Там само.С. 22-32.

³⁹² Там само.С. 33-44.

³⁹³ Там само.С. 45.

³⁹⁴ Там само.С. 45.

потреби читаючого таборового активу в літературних та наукових потребах, а «Дзвінок» – потреби школярів у інформативному часописі для них.

Не сприяло й розвитку таких видань те, що діпісти не мали достатніх коштів та можливостей до придбання різноманітних книжок та журналів, а тому більш справними в друці виявились інформаційні ресурси таборів, що надавали комбіновану інформацію для таборян, а часто містили важливі оголошення для них.

В дійсності, хоч і зазначені джерела були короткотривалими у друці, але вони засвідчують гнучкість українських таборових видавництв, що намагались задовільнити різноманітні потреби таборян. Зважаючи на те, що для багатьох українців Ді-Пі табори стали свіжим ковтком повітря після поневірянь в советській та німецькій окупації і виру війни, такі видання засвідчують розвиток української повоєнної видавничої та суспільної думки.

ВИСНОВКИ

Отже, періодика українських таборів Ді-Пі в британській окупаційній зоні є важливими джерелами до вивчення історії української еміграції в повоєнній Німеччині. Інформаційні ресурси таборів є надзвичайно важливими не тільки для дослідження загальної історії української еміграції в повоєнній Німеччині, зокрема в британській окупаційній зоні, а й для дослідження історії кожного табору-видавця окремо.

Окрім того, в таких потужних інформаційних ресурсах як «Луна», «Наша пошта» та «Інформаційний листок» табору Коріген знаходимо відомості про розвиток інших українських таборів британської окупаційної зони, що або не мали інформаційних ресурсів, або доступ до них ми, на жаль, не маємо.

За результатами дослідження не тільки було опрацьовано згадувані у більш загальних або на дотичну тему працях інформаційні ресурси, але й знайдено і уведено в науковий обіг невелике джерело під назвою «Інформаційний листок», що видавався в таборі Годенав. «Інформаційний листок» табору Годенав був нетиповим представником інформаційних ресурсів на британській окупаційній зоні, адже не містив відомостей, що не стосувались табора-видавця, натомість «Інформаційний листок» описував суто проблеми виборів січня-лютого 1947 Управи табору, зрідка вміщуючи відомості про можливість подання у розшук родичів чи знайомих таборового населення.

Результатом дослідження стало і знайдення відомостей про ще одне періодичне видання, що видавалось в таборі Гайденав – «Фотооко». На жаль, відомостей, окрім факту існування і деякої тривалості його друку, ми не маємо.

Спеціалізовані періодичні видання, очевидно, були спрямовані на висвітлення конкретного аспекту з життя або діяльності української еміграції в британській окупаційній зоні. Так, «Дзвінок» містив вірші та інші твори задля розваження школярів, адже був шкільним часописом табору Коріген, а

«Похід» та «На чужині» були збірниками наукових, художніх та публіцистичних праць.

Короткотривалість періоду Ді-Пі і його бурхливий розвиток надають нам можливість побачити, як українці після років поневірянь під німецькою та радянською окупацією і років кровопролитної війни змогли відстояти своє право на проживання в окремих від польських чи радянських громадян таборів, змогли в межах таборів розбудувати розвинуту інфраструктуру, що могла задовільнити різноманітні потреби таборян (потреба в релігії, освіті, інформації, роботі тощо). Українські таборові майстерні створювали зразкові вироби, що неодноразово були представлені на експозиціях як в німецьких містах, так і в містах інших країн Європи, Північної Америки та у Африці. Результати роботи українських таборян стали не тільки прикладом до того, що українці здатні до ладнання власної сторони, а надали змогу опісля десятиліть репресій вчергове заявити про себе завдяки своїй клопіткій і наполегливій праці.

На жаль, не всі згадувані в праці В. Маруняка джерела були нам опрацьовані, адже вони або відсутні в публічному доступі, або мають утруднений статус отримання доступу, або взагалі не знаходяться на зберіганні в жодній нам відомій інституції. За доступності нових і не введених в науковий обіг джерел, тема дослідження може бути продовжена і доповнена. Кожне нове джерело, як спеціалізована періодика або інформаційний ресурс, дасть нам можливість більш комплексно осмислити особливості британської окупаційної зони та її періодики, доповнити за новою інформацією відомості про табори переміщених осіб, а, можливо, також ввести в науковий обіг інформацію і про ті табори та події, які ще не згадувались ніде.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

1. Бланки виборів 1947 року в Годенав. Годенав, 1947. 1 с.
2. Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 1. 2 с.
3. Дзвінок. Шкільний часопис табору Коріген. 1946, ч. 2. 4 с.
4. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №108(121). 4 с.
5. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №111(124). 3 с.
6. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №112(125). 6 с.
7. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №113(126). 4 с.
8. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №117(130). 6 с.
9. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №124(137). 2 с.
10. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №127(140). 2 с.
11. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №136(149). 1 с.
12. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №22(36). 4 с.
13. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №34(47). 6 с.
14. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №36(49). 4 с.
15. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №41(54). 4 с.
16. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №73(86). 6 с.
17. Інформаційний бюлетень [Годенав]. 1946. №74(87). 4 с.
18. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. [Позачергове видання]. 1 с.
19. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №10. 1 с.
20. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №11 [помилкова нумерація]. 1 с.
21. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №11. 1 с.
22. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №15. 1 с.
23. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №2. 2 с.
24. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №3. 2 с.
25. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №4. 2 с.
26. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5 [помилкова нумерація]. 2 с.
27. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №5. 2 с.

28. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №6. 2 с.
29. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №7 [помилкова нумерація]. 2 с.
30. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №7. 1 с.
31. Інформаційний листок [Годенав]. 1947. №8. 1 с.
32. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1948.
Ч. 329. 4 с.
33. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 235. 4 с.
34. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 240. 4 с.
35. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 241. 4 с.
36. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 228. 4 с.
37. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 200. 4 с.
38. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 238. 4 с.
39. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 219. 4 с.
40. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 261. 4 с.
41. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 231. 4 с.
42. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 220. 4 с.
43. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 221. 4 с.
44. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947.
Ч. 327. 4 с.

45. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 277. 4 с.
46. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 288. 4 с.
47. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 285. 4 с.
48. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 292. 4 с.
49. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1948. Ч. 330. 4 с.
50. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 236. 4 с.
51. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 292. 4 с.
52. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 265. 4 с.
53. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1946. Ч. 232. 4 с.
54. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 230. 4 с.
55. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 273. 4 с.
56. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 258. 4 с.
57. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 252. 4 с.
58. Інформаційний листок [Культурно-освітнього відділу табору Коріген]. 1947. Ч. 225. 4 с.
59. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 114. 4 с.
60. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 115. 4 с.

61. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 120. 4 с.
62. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 17. 2 с.
63. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 34. 2 с.
64. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 38(163). 4 с.
65. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 53(177). 4 с.
66. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 59. 2 с.
67. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 65. 2 с.
68. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 68. 4 с.
69. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 70. 4 с.
70. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 71. 4 с.
71. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 72. 4 с.
72. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 74. 4 с.
73. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 75. 4 с.
74. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 76. 4 с.
75. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 81. 4 с.
76. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 91. 4 с.
77. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 96. 4 с.
78. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 98. 4 с.
79. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1946. Ч. 99. 4 с.
80. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 12(137). 4 с.
81. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 124. 4 с.
82. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 2 с.
83. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 30(155). 4 с.
84. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 31(156). 4 с.
85. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 32(157). 4 с.
86. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 4(129). 4 с.
87. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 40(165). 4 с.
88. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 49(173). 4 с.
89. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 68(192). 4 с.
90. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 7(132). 4 с.

91. Інформаційний листок [Табору Коріген]. 1947. Ч. 19(144). 4 с.
92. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 10. 6 с.
93. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 13. 4 с.
94. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 14. 6 с.
95. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 15. 6 с.
96. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 16. 6 с.
97. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 17. 6 с.
98. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 18. 6 с.
99. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 19. 6 с.
100. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 20. 6 с.
101. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 21. 6 с.
102. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 22. 6 с.
103. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 23. 6 с.
104. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 24. 6 с.
105. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 25. 6 с.
106. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 26. 6 с.
107. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. 6 с.
108. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. 8 с.
109. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 29. 6 с.
110. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 30. 6 с.
111. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 31. 4 с.
112. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 32-33. 4 с.
113. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 34. 4 с.
114. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 4. 4 с.
115. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 5. 4 с.
116. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 6. 4 с.
117. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 7. 6 с.
118. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 8. 6 с.
119. Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 9. 4 с.
120. На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1947, №7. 46 с.

121. На чужині. Журнал літератури і громадського життя. 1946, №4. 39 с.
122. Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних. Берлін, 1946. 2 с. URL: https://archive.org/details/bib268711_001_001/page/n1039/mode/2up?view=theater
123. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 1. 4 с.
124. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 10. 4 с.
125. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 11. 4 с.
126. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 2. 4 с.
127. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 3. 6 с.
128. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 4. 4 с.
129. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 5. 4 с.
130. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 6. 4 с.
131. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 7. 4 с.
132. Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 8. 4 с.
133. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 1(13). 6 с.
134. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 2(14). 4 с.
135. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 3(15). 4 с.
136. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 4(16). 4 с.
137. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 5(17). 4 с.
138. Наша пошта. Український часопис. 1947, ч. 7(19). 4 с.
139. Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.1. 47 с.
140. Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. 1946, ч.2. 47 с.
141. Arolsen Archives. (2022). Retrieved from: https://dpcampinventory.its-arolsen.org/suche-im-dp-camp-verzeichnis/?tx_itssearch_itssearch%5Baction%5D=search&tx_itssearch_itssearch%5Bcontroller%5D=Its&cHash=50d631fc03dd81b4d5b90bd34976f63d

2. Література:

142. Атаманенко А., Хімка М. Літопис Української Вільної Академії Наук (1946-1948). *Українська періодика і сучасність*. Вип. 9. Львів, 2005. С. 188–194.
143. Головата Л. Табір і його видавничий ресурс: "Орлик" (Берхтесгаден, 1946 – 1948). Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2018. Вип. 10. С. 213-253.
144. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т. I: Роки 1945-1951. 434 с.
145. Кириленко О. Повоєнна преса української еміграції у фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина): структурно-топологічний аналіз /О. Кириленко. *Бібліографічний вісник*. 2005. №4. С. 44-56.
146. Козак С. Проблема Ді-Пі в часописі "Українські вісті". *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 11. С. 32-34.
147. Подобєд О. Культурне життя та повсякдення переміщених осіб і біженців з України у західній Німеччині (друга половина 1940-х рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2018. 549 с.
148. Пявчук І. Розбудова освітньої інфраструктури українською еміграцією в Німеччині в епоху Ді-Пі (на прикладі табору «Орлик» в Берхтесгадені). Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи : матеріали Всеукр. круглого столу (17 листопада 2022 р., м. Луцьк) / упоряд. : О. Й. Дем'янюк, А. М. Силюк. Луцьк : Волинський ІППО, 2022. С. 126-129.
149. Пявчук І. Журнал «Орлик» в Берхтесгадені як джерело до вивчення української еміграції в епоху Ді-Пі. Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/zhurnal-orlyk-v-berhteshadeni/>

150. Рибачок І. Українські діти в Ді-Пі таборах Західної Німеччини та Австрії (друга половина 1940-х – початок 1950-х років). *Старожитості Лукомор'я*. 2021. №5 (8). С. 126-139.
151. Тюрменко І. Документальна Україніка про становище українських переміщених осіб у повоєнній Європі (1945-1957). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23) (липень-вересень). Т. 2. С. 51–57
152. Шкарлута Т. Між Сціллою УНРРи і Харібдою Радянського Союзу: життя Ді-Пі на сторінках "Дияболічних парабол" Порфирія Горотака. *Studia methodologica*. 2015. №40. С. 134-139.
153. Ясь О. «Орлик»; (1946–1948) – часопис таборової доби (показчик змісту). *Молода нація: Альманах*. 2002, № 4. С. 221–238.
154. Antons J.-H. (2020). The nation in a Nutshell? Ukrainian displaced persons camps in postwar Germany. Retrieved February 13, 2022, from <https://www.husj.harvard.edu/articles/the-nation-in-a-nutshell-ukrainian-displaced-persons-camps-in-postwar-germany>
155. Jacobs, R. (2001). *Terror unterm Hakenkreuz - Orte des Erinnerns in Niedersachsen und Sachsen-Anhalt*. Frankfurt am Main: Otto-Brenner-Stiftung.

3. Енциклопедичні та довідкові видання:

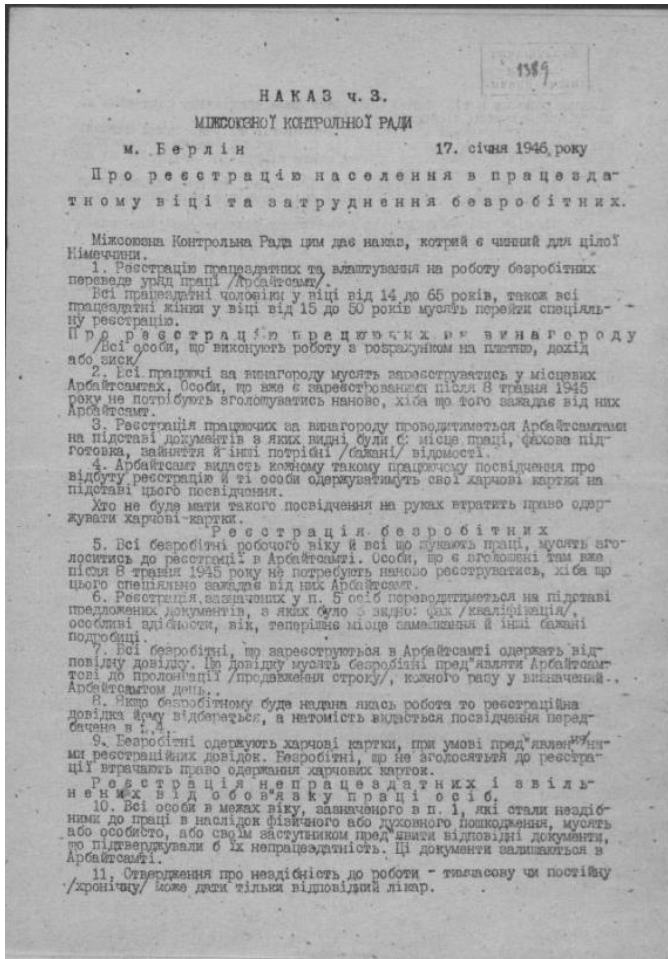
156. Гайденау / В. С. Леник, Л. І. Рудницький. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : <https://esu.com.ua/article-28230>
157. Лорченко Василь Іванович / П. З. Гуцал. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-56471>
158. Павленко М.І. АДМІНІСТРАЦІЯ ДОПОМОГИ І ВІДБУДОВИ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії

- України. Київ: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с. URL:
http://www.history.org.ua/?termin=Administratsiia_dopomohy
159. Павленко М.І. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2009. 790 с. URL:
http://www.history.org.ua/?termin=Mizhnarodna_organizatsiya_bizhentsiv
160. 3.1.1.2 Listenmäßige Erfassung von DPs in DP-Lagern / 0004 (81960081) [319]. (2009). Retrieved from: <https://digitalcollections.its-arolsen.org/03010102/content/pageview/1007613>
161. Bayerisch-österreichisches Wörterbuch. 2, Bayern : Bayerisches Wörterbuch : 1. A - Bazi, 2002. 769 S.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних.

Джерело: Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних. Берлін, 1946. С.

1.

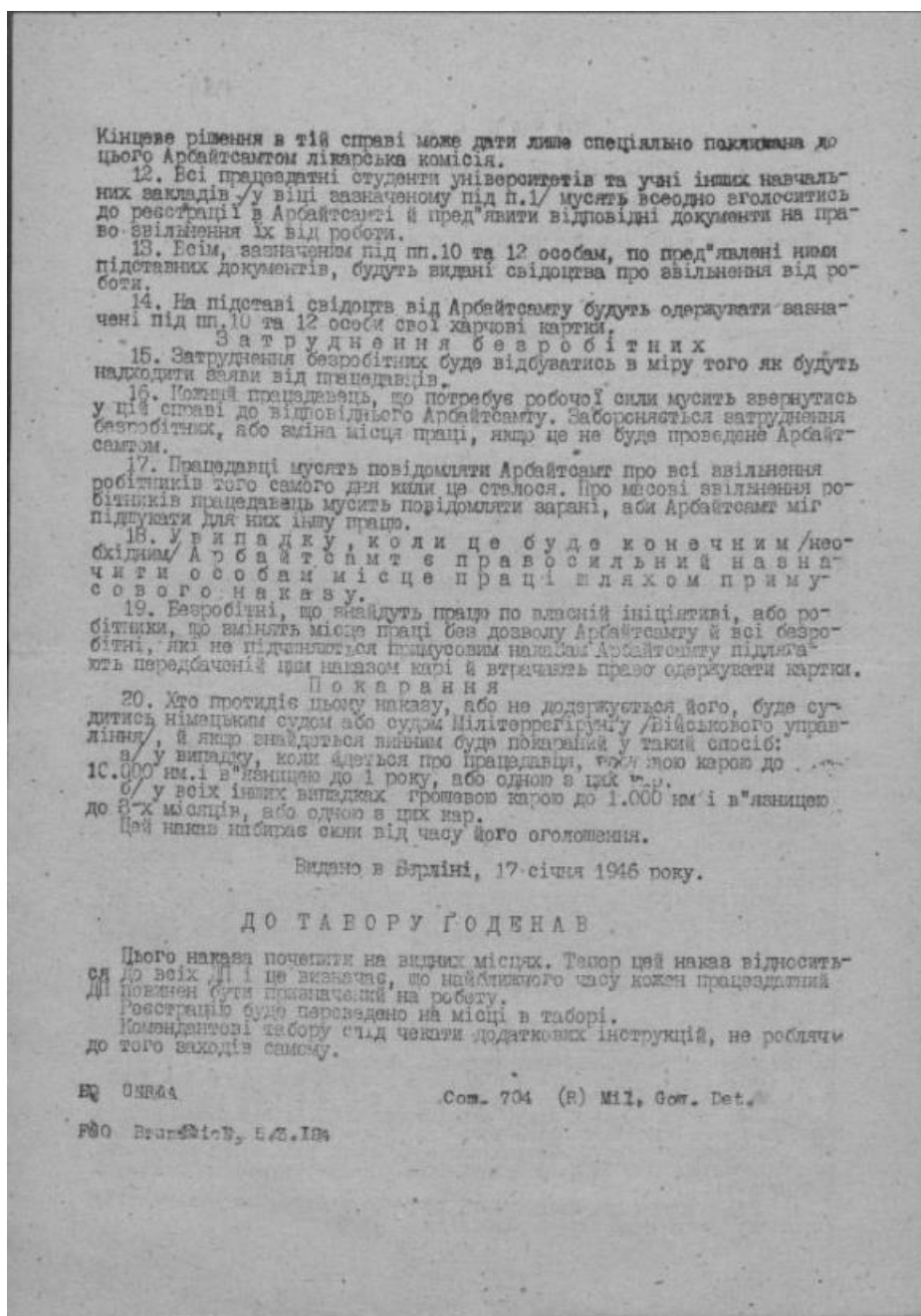
URL:

https://archive.org/details/bib268711_001_001/page/n1039/mode/2up?view=theate

[r](#)

Додаток 2.

Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних.

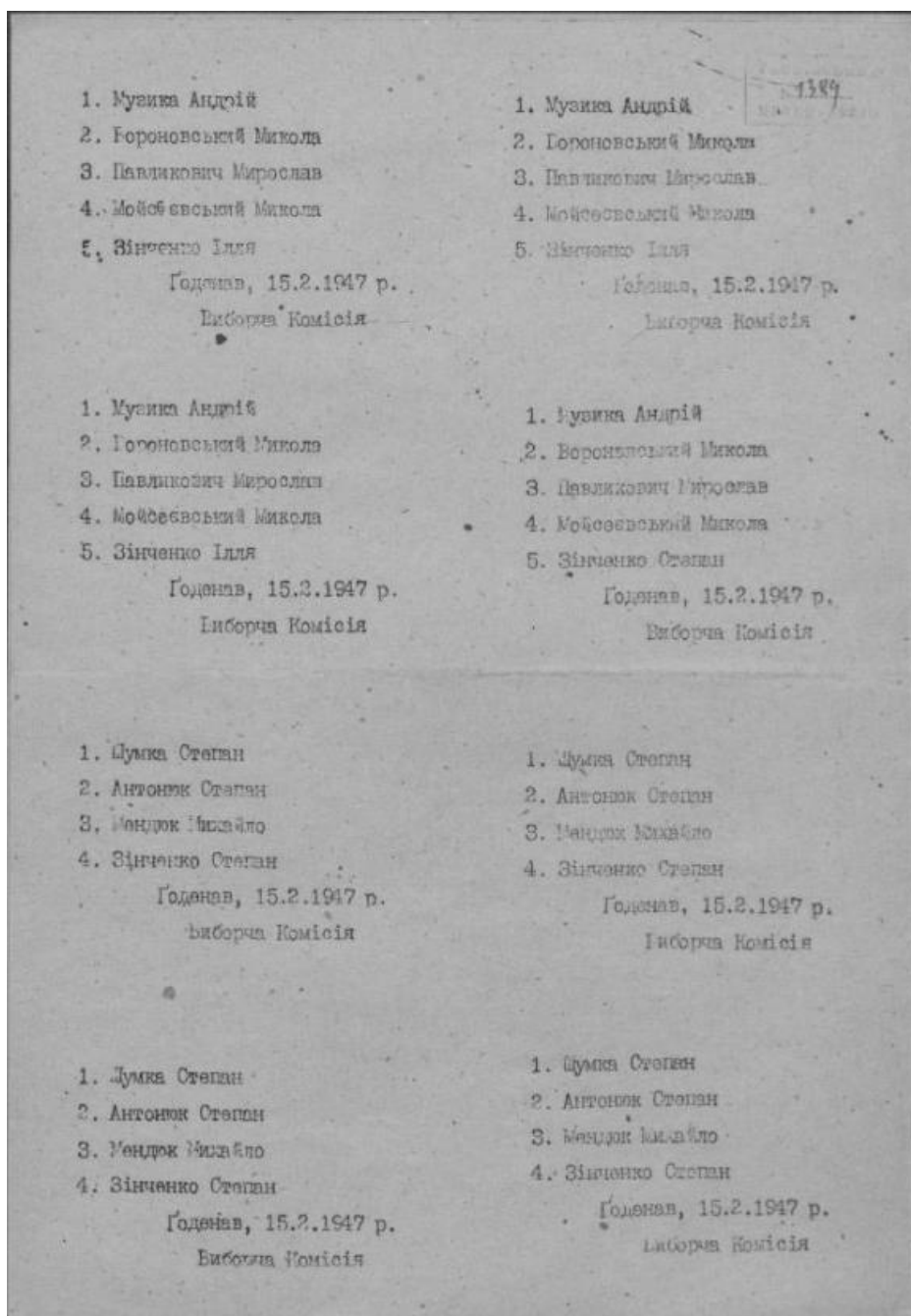
Джерело: Наказ ч. 3. Міжнародної контрольної ради. Про реєстрацію населення в працездатному віці та zatrudнення безробітних. Берлін, 1946. С. 2.

URL:

https://archive.org/details/bib268711_001_001/page/n1039/mode/2up?view=theater

Додаток 3.

Бланки виборів 1947 року в Годенав. Годенав, 1947. 1 с.

Джерело: Бланки виборів 1947 року в Годенав. Годенав, 1947. 1 с. URL:

https://archive.org/details/bib268711_001_001/page/n1041/mode/2up?view=theate

г

Додаток 4.

В літньому пластовому таборі [табору Гайденав]. Фото С. Макуха.

Джерело: Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 28. С. 3.

Додаток 5.

Скульптура роботи пані С. (Гайденав), експонована на виставці в Шльос Едінгені.

Джерело: Луна. Часопис табору бездержавних у Гайденав. 1946, ч. 27. С. 5.

Додаток 6.

Фотостюд О. Іллюка. [Фото засвідчує діяльність дитячого садка в таборі Гайденав]

Джерело: Наша пошта. Український часопис. 1946, ч. 4. С. 3.